

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik sorunları içerisinde kayıtdışı ekonominin önemli bir yeri vardır. Kamu harcamalarının finansmanında vergiler önemli gelir kaynaklarından biridir. Vergi gelirlerindeki azalma, kamu harcamalarının finansmanında borçlanma ve emisyon yoluna gitmeye zorlanılmakta; dolayısıyla bütçe açığını arttırmaktadır. Özellikle borçlanma yoluyla özel sektörün verimli yatırımlarına aktarılacak fonların kamu kesimine yönlendirilmesi ve bu fonların özel sektörden daha verimsiz yatırımlarda kullanılması, gelişmekte olan ülkelerin büyüme hızını düşürmekte ve ekonomik istikrarsızlığa yol açmaktadır.

Kayıtdışı istihdam; kayıtdışı ekonomiyi oluşturan en önemli faktörlerden biri olup, bağımsız çalışan ya da bir işverene hizmet sözleşmesiyle bağlı kişilerin çalışmalarının ve elde ettikleri kazançlarının, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına hiç bildirilmemesi, gün sayısı veya ücret tutarı yönünden eksik bildirilmesini ifade etmektedir. Kayıtlı işletmeler üzerindeki iş maliyetlerinin ve vergi yüklerinin sürekli artırılması, işverenleri kayıtdışı çalışmaya yönlendirmektedir. Kayıtdışı istihdam, yasal düzenlemelere aykırı olmakla birlikte, devletin belirlediği mali yükümlülüklerden kaçmak için yapılan faaliyetlerdir.

Sanayi Devrimi ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında; üretimin hızla artması sonucu, rekabet ve küreselleşme ile birlikte serbest piyasa ekonomisine geçiş yapan ülkelerde çocuk işgücü sorunu ortaya çıkmıştır. Günümüzde çocuk işgücü hem dünyada hem de Türkiye’de önemli bir sorun haline gelmiştir. Ekonomisi emek yoğun üretime dayanan az gelişmiş ülkelerde, çocuk işçiliği daha yaygın olarak görülmektedir. Amacı işgücü maliyetini düşürmek olan bu sosyal sorun, işverenlerin vergi kaçırmasına da zemin hazırlamakta, kayıtdışı çalışan çocukların emeğinin sömürülmesine neden olmaktadır.

Hanehalkı gelirinin düşük olması ve eğitime yeterli önemin verilmemesi sebebiyle, ek gelir sağlamak amacıyla, çocuklar zor şartlar altında çalışmak zorunda kalmaktadır. İşverenlerin de işgücü maliyetlerini düşürmek amacıyla çalıştırdıkları çocuk işçiler, kayıtdışı istihdamın artmasına sebep olmaktadır.

Okul çağındaki çocuklar zor şartlarda ve performanslarının çok üzerinde çaba gerektiren işlerde istihdam edilmekte, oldukça düşük ücretler ile çalıştırılmakta, herhangi bir sosyal güvence de sağlanmamaktadır. Özellikle de tarım sektöründe daha yaygın görülen çocuk işçiliği, ücretsiz aile işçiliğinin artmasına neden olmaktadır. Çiftçilikle uğraşan aileler, işçilere ücret vermemek amacıyla kendi çocuklarını tarlalarda çalıştırmaktadır. Kırsal kesimlerde daha yaygın görülen ücretsiz aile işçiliği, bu bölgelerdeki eğitim seviyesinin düşük olmasının nedenini açıklayan göstergelerden biridir.

Kentlerde ise, hanehalkı gelirin düşük olması sebebiyle çocuk işçiliği daha çok sanayi ve hizmet sektörlerinde görülmektedir. Oldukça ağır şartlarda çalışan çocuk işçiler herhangi bir sosyal güvenceleri olmadan bu işlerde çalıştırılmasına rağmen elde ettikleri kazançlar oldukça düşük olmaktadır.

Bu çalışma, sonuç bölümü hariç toplam dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, dünya ve Türkiye açısından kayıtdışı ekonomi ve kayıtdışı istihdam faaliyetlerinin nedenleri, etkileri ve sonuçları açıklanmıştır.

İkinci bölümde, Türkiye’deki çocuk işgücü; nedenleri ve sonuçları ile ele alınmış, çocuk işgücüne neden olan faktörler çizelge ve şekiller ile incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, çocuk işgücünü önlemeye ve çocuk işçilerin haklarını korumaya yönelik uluslararası yasal düzenlemelere yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde ise; çocuk işçiler ile yapılan anket uygulamasına yer verilmiştir. İlk olarak; araştırmanın amacı, araştırmanın hipotezi, uygulama alanı, kullanılan yöntemler ve değişkenler hakkında bilgi verilmiştir. İzmir ilinin çeşitli sanayi sektörlerinde çalışan çocuklar ile yapılan anket sonuçları değerlendirilmiş; anket araştırmasının “Çocuk işgücü gelirin hanehalkı gelirine etkisi bulunmaktadır” olarak belirlenen hipotezi sonuçlandırılmıştır.

Çalışmanın amacı, çocuk işçilerin elde ettikleri kazançların boyutlarını ve hanehalkı gelirine katkısı olup olmadığını tespit etmektir. Bu amaca yönelik olarak; çocuk işçinin demografik ve ekonomik özellikleri hakkında bilgi edinebilmek amacıyla

yüz çocuk işçi ile yirmibir soruluk bir anket çalışması yapılmıştır. Anket sonuçları; SPSS 16.0 programı ile elde edilen veriler ışığında, istatistiksel testlerle seçilen değişkenler ile analiz edilmiştir.

Sonuç ve öneriler bölümünde ise; kayıtdışı ekonomi, kayıtdışı istihdam ve çocuk işgücü konularına ilişkin yorumlara yer verilmiştir. Anket çalışmasında elde edilen veriler ışığında gerçekleştirilen istatistiksel analizler sonrasında, ortaya atılan araştırma hipotezinin sonucuna ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Bu çalışmada; çocuk işçilerin çalışma koşulları, iş ve aile ortamında karşılaştıkları psikolojik baskı, işverenlerin ve anne babaların çocuk işçilere olan tutumları gibi durumlara ilişkin önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Çocuk işçilerin elde ettikleri gelirin hanehalkı gelirin katkısı olduğu tespit edilmiştir. Buna ek olarak; çocuk işçilerin eğitimlerini de aksattığı saptanmıştır . Kayıtdışı faaliyetlerden olan çocuk işgücü, çalışan çocuk işçilerin fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan tahribata uğrattığı, eğitim hayatlarını geri plana atmalarına neden olduğu ortaya çıkmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYITDIŞI EKONOMİ VE KAYITDIŞI İSTİHDAM

Kayıtdışı ekonomi, devletten saklanan, kayıt altına alınamayan ve bu bakımdan denetlenemeyen faaliyetler olarak tanımlanmaktadır. İnfornel ekonomi, gayriresmi ekonomi, gizli ekonomi olarak da adlandırılmaktadır. Kayıtdışı istihdam; kayıtdışı ekonomiyi oluşturan en önemli faktörlerden biri olup, bağımsız çalışan ya da bir işverene hizmet sözleşmesiyle bağlı kişilerin çalışmalarının ve elde ettikleri kazançlarının, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına hiç bildirilmemesi, gün sayısı veya ücret tutarı yönünden eksik bildirilmesini ifade etmektedir.

1.1.KAYITDIŞI EKONOMİ TANIMI

Kayıtdışı ekonomi ile ilgili faaliyetler özellikle 1960 yılından itibaren artış göstermeye başlamıştır. Bu konudaki araştırmaların ilki, Fransa’ da kayıtdışı istihdam üzerine yapılmıştır. Günümüzde ise; kayıtdışı ekonomi tüm dünyada önemli bir sorun olarak görülmektedir.

“Kayıtdışı ekonomiyi ifade etmek için literatürde en çok kullanılmış olan terimler; gölge ekonomi, infornel ekonomi, gizli ekonomi, kara ekonomi, ikincil ekonomi, kural dışı ekonomi, hane halkı ekonomisi, görünmeyen ekonomi, gözlenmeyen ekonomi, gayriresmi ekonomi, yasa dışı ekonomi, beyan dışı ekonomi şeklinde sayılabilir” (Çetintaş ve Vergil, 2003: 16).

Genellikle, kayıtdışı ekonominin “*vergilendirilmeme*” özelliği üzerinde durulmaktadır. Vergilendirilmemiş olma; vergi yasalarında çeşitli anayasal emirlere dayalı olarak tanınmış istisna ve muafiyetlerinden ileri gelebilir. Dolayısıyla, yapılan denetimler sonrası ortaya çıkan sonuçlar her zaman gerçeği yansıtmamaktadır.

Kayıtdışı ekonomi, “bilinen istatistiki yöntemlere göre tahmin edilemeyen ve Gayrisafi Milli Hasıla hesaplarını elde etmede kullanılamayan geliri yaratan ekonomik faaliyetlerin tümü olarak adlandırılabilir” (Doğrusöz, 2004: 2).

Faturasız yapılan alışverişler, özel ders alma- verme, işportacılık, rüşvet olayları, kamu kuruluşlarınca; hazine, Merkez Bankası ve maliyenin bilgisi ve denetimi dışında yapılan ve bu yüzden dış borç, harcamalar, GSMH gibi istatistiklere girmeme ihtimali olan dış kredi anlaşma ve kullanımları gibi günlük hayatta karşılaşılan kayıtdışı faaliyetler düşünüldüğünde, kamu kesimi de dahil olmak üzere toplumun büyük bir kesiminin kayıtdışı ekonomiye etkisi olduğu düşünülmektedir.

Kayıtdışı ekonominin mali, ekonomik, politik, sosyal, psikolojik ve mevzuatla ilgili birçok sebebi bulunmaktadır. Yaşanılan sosyo- ekonomik ve sosyo- kültürel çevre kayıtdışı ekonomiye uygun bir ortam oluşturabilmektedir. Ekonominin gelişmişlik düzeyi, yüksek enflasyon, ekonomik krizler, kayıtlı istihdama yeni sektörler sunabilme imkanlarının üstünde gerçekleşen nüfus artışı, kırsal kesimden kente göç olgusu, eğitim ve vergi bilincinin düşüklüğü, vergi mevzuatının karmaşıklığı, vergi oranlarının ve kayıtlı faaliyette bulunmanın gerektirdiği diğer yükümlülüklerin yüksek olması, cezai yaptırımların zayıflığı, sıkça çıkarılan aflar, mükelleflerde kamu kaynaklarının etkin kullanılmayıp israf ve istismar edildiği kanısının bulunması, kayıtdışılığı arttıran ve teşvik eden başlıca unsurlardandır. Kayıtlı ekonomideki istihdam ve gelir imkanlarının kısıtlı ve maliyetinin yüksek olması bireyleri kayıtdışısına yöneltmektedir. Bireylerin elde ettikleri gelirlerini devletten gizlemeleri, eksik veya düşük göstermeleri, vergi yükümlülüklerini yerine getirmemeleri, sigortasız işçi çalıştırmaları, devletin vergi ve diğer gelirlerden mahrum kalmasına yol açmaktadır. Devletin en önemli gelir kaynağı vergi olduğundan dolayı bu gelirin alınamamasından doğan kamu hizmetlerinin aksaması durumu ortaya çıkmaktadır (Ilgın, 2002).

Kayıtdışı ekonomi, “sosyal boyutları ve sınırları, tartışmalara son verecek mükemmel bir tanımla kavranması mümkün olmayan, ancak tecrübe ile bilinen bir olgudur. Onu bir obje olarak değil, bir süreç olarak algılamak gerekir. Kayıtdışı ekonomi başlı başına bir şey değil, benzer faaliyetlerin bir yasal ve sosyal çevrede düzenlenmesine rağmen, toplumun kurumları tarafından düzenlenmemesi temel özelliği ile karakterize edilen gelir yaratıcı bir süreçtir” (Castells ve Portes, 1989: 11- 12).

Özellikle belli bir kesimi ya da kişiyi hedef almayan ama zararı hissedilen bu yasadışı olguyu Türkiye daha çok 1980' den sonra, ülkenin dışa açılmasıyla daha fazla hissetmeye başlamıştır.

1.1.1. Kayıtdışı Ekonominin Başlıca Nedenleri

“İster gelişmiş ister gelişmekte olan ülke ekonomilerinde kayıtdışılığın ortaya çıkışında temel nokta müteşebbislerin teşebbüsleri ile ilgili bilinçli ya da bilinçsiz gerçekleştirdikleri kar-zarar analizidir. Müteşebbisler kayıtdışında faaliyette bulunarak vergi, lisans ücretleri ve sosyal güvenlik yükleri gibi çeşitli maliyetleri azaltma yoluna gidebilirler. Kayıtdışı tercihinin, maliyetleri azaltan yapısıyla beraber kamu hizmetlerinden faydalanamama, finansal hizmetlerden faydalanamama ve kayıtlı çalışan işletmelerle iş yapamama gibi maliyetleri artıran bir yapısı da vardır. Bu noktada müteşebbisler kayıtdışında çalışmanın kar ve zarar analizinin yanısıra kayıtdışında çalışmanın da kar ve zarar analizini yaparak kayıtdışı veya kayıtdışı çalışma kararlarını verirler” (Ülgen ve Öztürk, 2007: 7).

Ekonomik sebeplere, hızlı nüfus artışı, köyden kente göç ile birlikte oluşan işsizlik ve çarpık kentleşmenin, işgücü piyasasında olumsuzluklara yol açarken kayıtdışı istihdama da zemin hazırlamakta olduğu tespit edilmiştir. Özellikle, yüksek işsizlik oranının sözkonusu olduğu durumlarda, kayıtdışı ekonomiye giriş ve çıkışların daha az maliyette gerçekleşeceği söz konusu olduğunda, kayıtdışı istihdamda artış olması kaçınılmaz olmaktadır. Ayrıca, kişi başına düşen geliri düşük olan ülkelerde, kayıtlı istihdam edilen işten kazanılan gelir belirli bir yaşam düzeyi için yeterli olmamakta, ek bir işte çalışma durumu söz konusu olduğunda bu çalışma kayıtdışı kalmaktadır (Us, 2004: 14- 21).

İstihdam olanaklarının nüfus ile paralel artış gösterememesi sonucu, kırsal kesimden kente göçlerin artışı ile, kalifiye olmayan işgücünün sigortasız ve düşük ücretlere razı olması da kayıtdışı faaliyetleri tetikleyen diğer unsurlardandır. Kayıtlı ekonomik faaliyetlerin, bireylerin vergi yükünü de arttırıcı olması, denetim yetersizlikleri ve cezai yaptırımların da caydırıcı niteliklerde olmaması, kayıtdışı kalma olasılığını yükseltmektedir. Kayıtdışılığı arttıran önemli bir diğer etken de enflasyondur.

Enflasyon dönemlerinde fiyatlar genel düzeyinin artmasıyla birlikte; bireylerin reel gelirlerinde artış olmamasına rağmen, nominal gelirleri üzerinden vergilendirilme yapılması sonucu bireyler gelirlerinin düşmemesi için vergi vermemek için kayıtdışı faaliyetlere yönelirler. Bu da; enflasyondan kaynaklanan vergi adaletsizliğinden doğan bir sonuçtur. Alınan vergilerin gerekli görülen ve verimli alanlarda kullanılmaması, devlet kadrolarının siyasi nedenlerden dolayı fazladan doldurulup şişirilmesi de vergi mükelleflerinin devlete karşı güvenini sarsmasına; dolayısıyla da vergi ödememesine yol açan nedenlerdendir.

1.1.2.Kayıtdışı Ekonominin Başlıca Etkileri

Kayıtdışı ekonomi, kayıtlı ekonomi üzerinde pek çok olumlu ve olumsuz etkiler içermektedir. Kayıtdışı ekonomik faaliyetlerde bulunmanın düşük giriş maliyet içerdiği piyasa yapısında, kayıtdışı ekonominin GSMH üzerinde artıran etki göstermektedir (Adam ve Ginsburg, 1985).

Kayıtdışı ekonomi sonucu; ülke en önemli gelir kaynağı olan vergi gelirinden yoksun kalmakta, bütçenin finansmanı için borçlanmakta, borçlanma ile beraber faizler artmakta, faizlerin artması ise yatırımları azaltmakta ve istihdam olanaklarını azaltmaktadır. Buna bağlı olarak, ülkenin milli geliri de azalmakta, borç faizlerinden dolayı bütçe açıkları artmaktadır. Bu durum ekonomiyi darboğaza sürüklemektedir. Ülke içinde kayıtdışı yapılan tüm ekonomik faaliyetler ülkenin resmi sayısal göstergelerini etkilemekte, gerçeği yansıtmalarını engellemektedir. Bu durum; politika yapıcıların yanlış kararlar vermesine, halkın yanlış bilgilendirilmesine neden olurken, zaman içinde devletin halkın gözünde güvenilirliğinin de yok olmasına neden olmaktadır. Kayıtdışı faaliyetler, işletmeler arası haksız rekabete de yol açmaktadır. Kayıtdışı işçi çalıştıran çalışan işveren, normalde ödemesi gereken vergilerden ve uyması gereken düzenlemelerden muaf olmaktadır. İşletmeler, ödenmesi gereken vergiler gibi net bir giderden muaf olmakla beraber sosyal güvenlik primlerini ödemekten kaçınarak üretim maliyetlerini düşürmekte ve net gelirlerini yükseltmektedirler. Bu durum da kayıtlı olarak faaliyetlerini sürdüren işletmeciler aleyhine bir sonuç doğurmaktadır.

Kayıtdışı ekonomide ödemelerin çoğunlukla nakit paraya dayalı olması, fiyat istikrarının olmadığı ekonomilerde, istikrarlı bir para biriminin yerli parayı ikame etmesine, yani; dolarizasyona yol açmaktadır. Dolarizasyon ise para talebini istikrarsız hale getirmekte, para politikasının etkinliğini azaltmakta ve senyoraj gelirinde düşüşe yol açmaktadır. Kayıtdışı faaliyetlerin ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinin yanında birtakım olumlu etkileri de bulunmaktadır. Kayıtdışı faaliyetler, vergi yükümlülüğü yerine getirilmeden yapılmakta, ülke için verimli alanlarda uygulandığı sürece, bu durumun olumlu etkiler yaratacağı öngörülmektedir. Kayıtlı ekonomide iş bulması zor olan niteliksiz işgücü açısından, istihdam olanağı olarak görülmektedir (Us, 2004: 14-21).

İşverenler açısından da; daha düşük ücretlerle ve sigortasız kayıtdışı işçi çalıştırmak daha avantajlı gelmektedir. Çünkü, kayıtdışı ekonomide bürokratik işlemler ve maliyet arttırıcı giderler yoktur, bu da işletme açısından daha az maliyet, daha fazla üretim yapmak anlamına gelmektedir. Fakat; sigortasız işçi çalıştırma, bir süre sonra çalışanların emeğinin suistimaline, sağlıklarının tehlikeye atılmasına neden olabilen bir hal alabilmektedir.

Sonuç olarak kayıtdışı ekonomi, devletin önemli gelir kaynağı olan vergi kaynağından mahrum kalmasına, bu sebeple devletin bütçe açığını finanse etmek için borçlanmasına ve bütçe açığının artmasına neden olmaktadır. Öte yandan; devletin kayıtlı ve kayıtlı olmayan olarak ikili bir yapı sergilemesine neden olan bu durum iki farklı grup arasında adaletsiz ve dengesiz gelir dağılımına neden olmaktadır. Etik değerleri de tehlikeye sokan kayıtdışı ekonomik faaliyetler devletin mali yapısını ve işleyişini de aksatmakta, kısa dönemde olumlu etkileri olsa bile uzun vadede ülke ekonomisini tehlikeye sokan bir kısır döngü halini almaktadır.

1.1.3. Kayıtdışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri

Kayıtdışı ekonomiyi ölçmek için literatürde; 2 farklı yöntem kullanılmaktadır. Bunlar; dolaylı ve dolaysız tahmin yöntemleri olarak sıralanmaktadır.

1.1.3.1. Doğrudan (Mikro) Tahmin Yöntemleri

“Bu yöntemin temeli, anket çalışmasıyla kayıtdışı ekonominin tahmin edilmesine dayanmaktadır. Sözü edilen yöntemde kişi ya da kurumlara kayıtdışı faaliyet gerçekleştirip gerçekleştirmedikleri ankette geçen sorular ile sorulmakta, bu yolla kayıtdışı sektörün boyutları saptanmaya çalışılmaktadır. Bu yöntemin çok sağlıklı sonuçlar verebilmesi mümkün görülmemektedir. Eğer, araştırmayı yapan kamu otoritesi ise, gelir elde edenlerin doğru yanıtlar vermesi beklenmemelidir. Bankaların araştırma yapması durumunda ise tam tersi bir sonuç elde edilebilir. Çünkü banka nezdinde kredibilitesini artırmak isteyenler, gelirlerini olduğundan daha yüksek gösterebilirler. Dolayısıyla, anket yöntemiyle ölçüm yapmak, kayıtdışı ekonominin boyutları konusunda inandırıcı sonuçlar ortaya çıkarmaya uygun değildir” (Aydemir, 1995: 25).

Bu yöntemin diğer dezavantajı ise; tahminlerin yalnızca belli bir dönem için geçerli olabilmesidir. Dolayısıyla daha ileri bir tarih için öngöründe bulunmak hatalı sonuçları da beraberinde getirebilmektedir.

1.1.3.2. Dolaylı (Makro) Tahmin Yöntemleri

Dolaylı tahmin yöntemleri, “Bu yöntemlere dolaylı denilmesinin sebebi, başka amaçlar için hazırlanan milli muhasebe hesapları, parasal büyüklükler, demografik göstergeler, vergi istatistikleri gibi verilerin ve bu verilerdeki gelişmelerin analiz edilmesi esasına dayalı olmalarındandır” (Ilgın, 2001: 147).

Dolaylı ölçme tekniklerinde dört makro ekonomik göstergelerle hareket edilerek tahmin edilmeye çalışılır. Bu yöntemler şunlardır:

a. GSMH Yaklaşımı:

GSMH hesaplamalarında, üretim, gelir ve harcama yöntemleri olmak üzere üç farklı yöntem kullanılmaktadır. Kayıtdışı ekonomi olmayacağı varsayımı altında, her üç yönteme göre hesaplanan GSMH değerlerinin aynı olması gerekmektedir. Ancak, kayıtdışı ekonominin olduğu durumlarda, harcamalar yöntemi ile hesaplanan GSMH değerinin, diğer yöntemler yoluyla hesaplanan GSMH değerinden daha büyük çıkması beklenmelidir. Bu yüzden, farklı yöntemlerle hesaplanan GSMH değerleri arasındaki

farkların kayıtdışı ekonomi büyüklüğüne ilişkin veri teşkil ettiği düşünülmektedir. Söz konusu farklar, istatistikçiler tarafından istatistiksel hata olarak giderilmekte, GSMH yaklaşımı ile kayıtdışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin gerçekçi rakamlara ulaşmak zorlaşmaktadır. Tasarruf olarak döviz ve altına kayışın yüksek oranda gerçekleştiği ülkelerde, GSMH yaklaşımının kayıtdışı ekonominin büyüklüğünü ölçmede güvenilir bir yöntem olması düşünülmemektedir (Us, 2004: 14- 21).

b. İstihdam Yaklaşımı:

Emek miktarı girdisinin analizine dayanır. Kayıtdışı ekonomi, emek piyasasındaki farklılıklar ortaya konmak suretiyle de izlenilebilir. İşgücüne katılma oranındaki değişmelerin diğer faktörlerden daha çok, kayıtdışı ekonomiden kaynaklanabileceği ve verimliliğin, her iki ekonomide de aynı olduğu düşünüldüğü takdirde kayıtdışı ekonominin büyüklüğü hesaplanabilmektedir. Zamanla işgücüne katılım oranlarındaki bir azalma ya da diğer ülkelerle karşılaştırıldığında daha düşük bir katılım oranı, işgücünün kayıtlı ekonomiden kayıtdışı ekonomiye kayışını yansıtabilir ve kayıtdışı çalışmanın bir göstergesi olarak düşünülmesi mümkün olmaktadır. Bu yaklaşım, işgücü arzının nüfusa oranı aşağı yukarı sabit ve istihdamın nüfusa oranı azalırken, kayıtdışı ekonomik faaliyetin arttığını kabul etmektedir. Bu yaklaşımın en büyük avantajı basit olmasıdır. Yalnızca basit hesaplamalara ve karşılaştırmalara ihtiyaç duymaktadır. Basit olmasına rağmen iki dezavantajı vardır. Birincisi, bu yaklaşımda ikinci işi olanlar hesaplamalara dahil edilmemektedir. Bu yaklaşım hem resmi, hem de gayri resmi ekonominin her ikisinde de aynı anda aktif olanları birbirinden ayıramamaktadır. Şöyle ki; bir kişi aynı anda hem kayıtlı, hem de kayıtdışı ekonominin her ikisinde de çalışıyor olsa bile istihdam yaklaşımı bu noktayı gözardı etmektedir. İkincisi, oranlardaki değişmeler ya da ortaya çıkan farklılıklar, sosyal sebepler gibi (örneğin göç) diğer farklı faktörlerle de alakalı olabileceğinde dolayı, bu yöntemle elde edilen sonuçların çok sağlıklı olmadığı ve yanıltıcı sonuçlara ulaşılacağı düşünülmektedir (Frey ve Schneider, 2000). İstihdam yaklaşımı, “Resmi istatistiklere göre çalışan kişi sayısı ile sosyal güvenlik kuruluşlarına bağlı olarak çalışan kişi sayısı arasındaki fark da, bir kısım istihdamın kayıtdışı olduğunun ciddi bir göstergesidir” (Kıldış, 2000: 9).

c. Vergi Denetimi Yaklaşımı:

Vergi denetimleri yaklaşımıyla vergi mükelleflerinin beyan etmediği gelirler saptanarak kayıtdışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Vergi denetimi yaklaşımı, “kayıtdışı ekonominin yarattığı vergi kaybı, teorik olarak, tüm ekonominin kayıt altına alınmış olduğu hipotetik durumdaki potansiyel vergi geliri ile fiili olarak toplanan vergi geliri arasındaki fark olarak görülüp, öylece hesaplama yöntemleri geliştirilmeye çalışılmıştır” (Önder, 2001: 23- 24).

Bu yöntemde, yapılan vergi incelemeleri ile mükelleflerin bildirmedikleri gelir esas alınarak kayıtdışı ekonomi tahmin edilmektedir. Mükelleflerin bildirdikleri gelirin incelenmesi sırasında hata varsa düzeltilerek matrah farkları elde edilmektedir. İncelenen beyanlar nispetinde bir gelir büyüklüğü vergiye dahil edilmektedir. Ancak, ülkemizde toplam mükellef beyanlarının %2- 3’ ü oranında bir miktar incelemeye konu olmaktadır (Işık ve Acar, 2003).

d. Parasalcı Yaklaşım:

Kayıtdışı ekonominin büyüklüğü parasal istatistikler kullanılarak da ölçülmektedir. Parasal yöntemde, sabit oran, işlem hacmi ve ekonometrik yöntemler olmak üzere üç farklı ölçme yöntemi kullanılmaktadır:

Sabit Oran (Emisyon Hacmi) Yöntemi:

Bu yaklaşımda, kayıtdışı ekonominin büyüklüğünü belirlemek için para piyasalarında hareketler izlenmekte ve kayıtdışı ekonomik faaliyetlerde ödemelerin genellikle nakit para ile yapıldığı varsayılmaktadır. Ayrıca, ekonomide kayıtdışı ekonomi olmadığı dönemlerde sürüm hacminin mevduata oranının sabit kalacağı varsayılmakta ve bu oranın zaman içinde artması paraya olan talebin arttığını ve dolayısıyla kayıtdışı ekonominin de arttığını göstermektedir. Bu yaklaşımın en önemli eksikliği, kayıtdışı ekonomik faaliyetlerde ödeme aracının peşin para olduğunu ve paranın dolaşım hızının kayıtlı ve kayıtdışı ekonomide aynı olduğunu kabul etmesidir. Oysa, kayıtdışı ekonomide çek ve senet ile ödeme de kullanılmaktadır ve ayrıca paranın dolaşım hızı kayıtlı ekonomiye göre daha yüksektir (Özsoylu, 1996).

İşlem Hacmi Yöntemi:

Kayıtdışı ekonomiyi hesaplamak için geliştirilen “İşlem Hacmi Yaklaşımı” nda, Fisher’in “Miktar Teorisi” denklemi kullanılmaktadır (Feige, 1979). Denklemden, para arzının M , paranın dolaşım hızının V , genel fiyat seviyesinin P ve işlem hacminin T olduğu kabul edilmekte, ülkede üretilen toplam mal ve hizmetlerin piyasa değeri, para arzının paranın dolaşım hızıyla çarpımına eşittir. Bir diğer deyişle,

$$MV = PT$$

Bu yaklaşıma göre T (*işlem hacmi*) ile GSMH arasındaki ilişki uzun vadede sabit olması dolayısıyla, belirli bir dönemde MV 'nin belirlediği GSMH rakamı ile istatistiklerle açıklanan GSMH arasındaki fark, kayıtdışı ekonominin büyüklüğünü vermektedir. İşlem Hacmi Yaklaşımı'nda paranın dolaşım hızının, kayıtlı ve kayıtdışı ekonomide aynı ve sözkonusu dolaşım hızının sabit olduğu kabul edilmektedir (Us, 2004).

Ekonometrik Yöntem:

Bu yöntemde, nakit para talebi ekonometrik yöntemlerle, birtakım belirleyici faktörlere bağlı olarak hesaplanmakta ve elde edilen sonuçlar, bazı varsayımlar yapılarak kayıtdışı ekonominin tahmin edilmesinde kullanılmaktadır. Kayıtdışı ekonomide ödeme aracının nakit para olduğu ve paranın dolaşım hızının kayıtlı ve kayıtdışı ekonomilerde aynı olduğu düşünülmektedir. Bu yöntemde kayıtdışı ekonominin en önemli nedeninin yüksek vergi oranlarının olduğu düşünülmektedir. Nakit para talepleri vergilerin uygulandığı ve uygulanmadığı durumlarda ayrı ayrı hesaplanmakta ve bu rakamlar arasındaki fark kayıtdışı ekonomi ile ilgili nakit para seviyesini göstermektedir. Analize paranın dolaşım hızı da eklenerek kayıtdışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmektedir (Akbulak ve Tahtakılıç, 2003).

İlk olarak Tanzi tarafından 1979 yılında önerilen ve 1980 yılında yenilenerek 1983 yılında ABD ekonomisine uygulanan bu yöntem, ekonometrik parasal tahmin yöntemlerinin en bilinen yöntemidir (Tanzi, 1983).

1.1.4. Dünyada ve Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi

Kayıtdışı ekonomi kavramı her ülkenin gelişmişlik düzeyine göre farklılıklar göstermekte, nedenleri farklı sebeplere dayanmaktadır. Bu açıdan; ülkeleri ayrıca ele almak gerekmektedir. Bu bölümde ülkeler, gelişmiş ülkeler, geçiş ekonomilerine sahip ülkeler, ve gelişmekte olan ülkeler olarak sınıflandırılmış herbiri ayrı açıklanmıştır.

1.1.4.1.Dünya Ülkelerinde Kayıtdışı Ekonomi

Kayıtdışı ekonominin boyutları, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılıklar içermektedir. Bu bölümde ülkeler gelişmiş ülkeler, geçiş ekonomileri, gelişmekte olan ülkeler şeklinde gruplandırılarak incelenmiştir.

a. Gelişmiş Ülkelerde Kayıtdışı Ekonominin Boyutları

Gelişmiş ekonomilerde, kayıtdışı ekonominin önemli boyutlarda olduğu kabul edilmektedir. Ancak, gelişmiş ülkelerdeki kayıtdışı ekonominin büyüklüğü, gelişmekte olan ülkelerdeki ve geçiş ekonomilerindeki ekonomilerden daha küçüktür. Gelişmiş ülkelerde GSMH’ nin %8’ i ile %30’ u arasında kayıtdışı ekonomi oranı tespit edilmiştir. Bu tahminler gelişmiş ülkelerde de kayıtdışı ekonominin boyutunun dikkate değer düzeylerde olduğunu göstermektedir (Fleming, Roman ve Farrel, 2000).

ABD’ de kayıtdışı ekonomik faaliyetler tamamen yasa dışı organize suçlar ile vergi idaresinden gelir gizlemeye yönelik faaliyetler olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır. Ülkede yıllık 150 milyar dolarlık gelirin organize suçlardan elde edildiği tahmin edilmektedir. Yasa dışı yollarla gelir elde edenler IRS (Internal Revenue Service) adı verilen Amerikan Vergi Servisi’ nden kaçmak, elde ettikleri paraları gizlemek amacıyla yurt içi ve dışında çok farklı yöntemlerle bu paraları aklamaya çalışmaktadırlar (İkiz, 2000).

ABD’ de ordudan sonraki en büyük personele sahip olan kuruluş “Internal Revenue Service” dir. Bu kuruluşun amacı, vergi mükelleflerinin kanunları ihlal edip etmediklerini kontrol etmek ve kanun açıklarından yararlanan olup olmadığını sürekli araştırmaktır. Kayıtdışı ekonominin yaygınlaştığının anlaşılması ile birlikte IRS mevcut denetimleri arttırmıştır. Yaşam standardıyla resmi gelirleri birbirinden farklı olan

kişileri bulabilmek için yeni denetim yöntemleri geliştirmeye başlamıştır. IRS'in hesaplamalarına göre ABD' de kayıtdışı ekonominin GSMH içindeki oranı % 8 dolaylarındadır. Son yıllarda ABD' de istihdam oranlardaki artışta, vasıfsız ve düşük ücretli göçmen işçi çalıştırılmasının etkili olduğu saptanmıştır (Katkat, 2007).

ABD'de son yıllarda evde çalışma bireyler arasında hızla artmaktadır. Özellikle bilgisayar yazılımı sektöründe geleneksel ofis ortamında çalışma azalmıştır. İnternet üzerinden kişilerle iletişim ağı kurma ve bilgilendirme hızla arttığı için evde çalışarak gelir elde etme isteği hızla artmaktadır (İkiz, 2000).

Kayıtdışı ekonomi "İngiltere' ye bakıldığında, İngiltere' nin 1998 yılı kayıtdışı ekonomisi GSMH' nin % 11' ine eşittir" (Schneider ve Enste, 2000: 58). İngiltere' de Yurtiçi Gelir Dairesi (Inland Revenue, IR), kayıtdışı ekonomiyle mücadele etmek amacıyla Parlamento, 1983 yılında IR ve KDV toplayan Gümrük ve Vergi Tahsil Dairesi'nin daha katı vergi politikaları uygulamasını öngören bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda, mevcut vergi toplama yöntemleri geri kalmış yöntemler olarak nitelendirilmiş ve vergi mükellefleri de daha titiz kayıt tutmaları konusunda uyarılmışlardır. Ayrıca, vergi kaçırانların isimlerinin halkın karşısında afişe edilmesi, ani mali denetimler yapılması ve ceza bedellerinin arttırılması önerilmiştir. IR' nin bu önerilen yaptırımların hayata geçirilmesiyle, beyan edilmeyen gelir üzerinden yaklaşık 200 milyon dolarlık vergi tahsil edildiği görülmüştür (Özer, 1998).

Avrupa Birliği ülkelerinde kayıtdışı ekonomi, Türkiye ile kıyaslanamayacak kadar düşük olmasına rağmen son yıllarda artış göstermektedir. AB ülkelerinde kayıtdışı ekonomi, istihdam alanında yaşanmaktadır. Özellikle kaçak olarak çalışan yabancı işgücü kayıtdışı istihdamı büyük ölçüde arttırmaktadır. AB ülkelerinden, Akdeniz ülkelerinde kayıtdışı ekonomi oranının daha yüksek olduğu yapılan araştırmalarda görülmektedir (Salman, 2007).

İtalya; kayıtdışı ekonomi alanında özellikle yeraltı ekonomisinde ve çocuk işçiliğin yeniden canlanması konusunda başı çeken ülke konumundadır. 1990 yılından itibaren İtalya'da kayıtdışı ekonomiyle ve organize suç sektörüyle mücadele etmek için

çok çeşitli çalışmalar yapılmıştır. İtalya, vergi kaçakçılığını takibe almış, bireylerin gelirleri oranında vergi ödemelerini sağlayıcı düzenlemelere gitmiştir (Özer, 1998).

Fransa' da kayıtdışı faaliyetlerde bulunanlar hem hapis hem de para cezası ile cezalandırılmaktadır. İş kazaları sonucunda oluşan hastane ve diğer masraflar ilgili sosyal güvenlik tarafından işverenden tahsil edilmektedir. Fakat; Fransa' da yapılan bir araştırma sonucunda, çalışan insanların mevcut işlerinin haricinde başka işler yapabileme olasılıklarının oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, resim yapma kabiliyetinde olan bir itfaiye eri telefon çalıncaya kadar bu işle meşgul olabilmektedir. Ayrıca işsizlik yardımından yararlanıp aynı zamanda ikinci bir iş yaparak daha fazla para kazanan insanların olduğu da tespit edilmiştir. Ayrıca resmi bir işi olup, gayri resmi işte çalışanlar da vardır. Bu durumda, başka çalışmak isteyen insanların çalışma imkanlarını azaltmaktadır (Kalça, 1996).

Almanya'da vergi kaçırma probleminin 1990 ve sonrasında arttığı tespit edilmiştir. Kayıtdışı ekonominin yıllık hacmi Almanya' da 370 milyar Euro ile Alman GSMH' nin %17' sini bulmaktadır. 2003' de bu oran, %2 artış göstermiştir. Almanya Maliye Bakanlığı, kayıtdışı ekonomiyi denetim altına almak amacıyla 7 bin iş müfettişinden oluşan bir birim kurulması yönünde karar almış, müfettişlerin evlerde görülen 3 milyon 300 bin işin vergilendirilmesi için de çaba göstereceğini açıklamıştır. Kayıtdışı faaliyetleri engellemek için önlemler alınmış, düzenlemeleri ihlal edenlere hapis cezası verileceği kararlaştırılmıştır (habercininyeri, 2008). Özellikle Almanya' nın yabancı işgücü göçü alan bir ülke halini alması ve artan emek arzından da kaynaklanan kayıtdışı faaliyetleri, istihdam alanında yoğunlaşma eğilimi göstermiştir. Almanya'da günümüzde kayıtdışılık oranı % 16.2 olarak tespit edilmiştir (Pirler, 2004).

Kayıtdışı ekonomi, “Kanada’ da, kayıtdışı ekonomik faaliyetler, ekonomi üzerinde dengesizliklere yol açmakta ve tartışmalara sebep olmaktadır. Kanada Gelir İdaresi kayıtdışı ekonominin önlenmesi için en önemli konunun adil ve eşit bir vergi sistemi olduğunu belirtmektedir” (Üzeltürk, 2004: 351- 372).

Kayıtdışı faaliyetlere yönelmenin nedeni, “vergi oranlarının artmasından zarar gören bireylerinde kayıtdışına yönelimleri artmıştır” (Mallet, 1994: 20- 27).

Kanada hükümeti de vergi reformu ve adaletsizliği üzerinde çalışmaların yanında, cezai yaptırımların caydırıcılığı konusunda da çalışmalar yapmıştır. Aynı zamanda halkın kayıtdışı ekonomi ve vergi ile ilgili bilinçlendirilmesi konusuna da önem verilmiştir. Tüm bu çalışmalar sonucunda; Kanada’ da kayıtdışılık oranı; son verilere göre %15,8’ dir (Spiro, 1996).

b. Geçiş Ekonomilerinde Kayıtdışı Ekonominin Boyutları

1989’ da Berlin Duvarı’nın yıkılmasından iki yıl sonra da Sovyetler Birliği’ nin parçalanması ile oluşan ülkelerin devlet kontrolündeki ekonomilerinin serbest ekonomiye geçiş yapmalarından dolayı bu ülkelere “geçiş ekonomileri” denilmektedir. Geçiş ekonomileri açısından kayıtdışı ekonomi kavramı oldukça yenidir. Bağımsızlık sonrasında geçiş ekonomilerinde serbestleşen ekonomik sistem ile beraber, ekonomik faaliyetler de artmıştır. Bu durum da beraberinde kayıtdışı faaliyetlerin hızla yayılmasına neden olmuştur (Bal, 2004).

Geçiş ekonomileri, geçiş sürecinde büyük boyutlarda kayıtdışı ekonomik sorun yaşamıştır. Bu kayıtdışı ekonomik faaliyetlerden bazıları suç sayılabilecek türden olduğu için kayıt altına alınamamıştır. Küçük işletmeler ekonomik faaliyetleri sonucunda yeterli oranda gelir elde edemedikleri için vergi ödemekten kaçmak amacıyla kayıtdışı olarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Buna rağmen geçiş ekonomilerindeki bazı ekonomik faaliyetler yarı kayıtlı durumdadırlar. Örneğin; firma kayıt altında olmasına rağmen burada çalışanlar kayıtdışında olabilmektedir. Bu firmalar uygun politika değişiklikleri sayesinde tamamen kayıtlı hale gelmişlerdir (Djankov, Lieberman, Mukherjee ve Nenova, 2003).

“Bavul ticareti; başlangıçta geçici bir durum olarak değerlendirilmekle ve teşvik edilmekle birlikte geçiş ekonomilerinin giderek artan ekonomik problemlerinden birisi olmuştur” (Bal, 2004: 72- 92).

Kayıtdışı faaliyetlerin en az oranlarda görüldüğü ülkeler; Çek Cumhuriyeti ve Slovakya’dır. Kayıtdışı ekonominin en yüksek olduğu ülkeler ise; Azerbaycan ve Gürcistan’dır. Bu ülkelerde kayıtdışı ekonominin GSMH’ye oranı yarıdan fazladır. Estonya ve Litvanya gibi bazı reformcu ülkelerde bile kayıtdışı ekonomi hala GSMH’

nin 1/3' ü kadardır. Doğu bloğu ülkelerinde kayıtdışı ekonomi daha büyüktür. Yaygın olan görüşe göre, bu ülkelerde mal ve hizmet dağılımının önemli bir kısmı resmi GSMH tahminlerine girmemektedir. Kayıtdışı faaliyetlerin asıl çıkış noktalarının ve karakteristik özelliklerinin yeterince bilinmesi, geçiş döneminde çıktı dinamiklerinin yeniden tahmin edilmesini sağlamaktadır ve bu yöndeki politikaları kamu finansmanından, sosyal koruma yönüne kaydırmaktadır. Buna rağmen, GSMH tahminlerine girmeyen sektörleri bilmek olanaksız olmaktadır. Bu yüzden geçerli bir tahmin yapmak kolay olmamaktadır (Alexeev ve Pyle, 2003).

c. Gelişmekte Olan Ülkelerde Kayıtdışı Ekonominin Boyutu

Kayıtdışı ekonomi birçok gelişmekte olan ülkenin ekonomisi üzerinde önemli etkilere sahiptir. ILO raporlarına göre; 1990- 1994 yılları arasında Latin Amerika' daki kayıtdışı sektör yeni yaratılan iş alanlarının %80' ini oluşturmaktadır. Afrika'da istihdamın %61' ini kayıtdışı istihdam oluşturmaktadır. Sözü edilen ülkelerde ekonomik darboğazın olması sebebiyle, işverenler vergi yükümlülüklerini yerine getirmekten ve sigorta primi ödemekten kaçınmakta, daha düşük ücretlere kayıtdışı işçi çalıştırmaya yönelmektedir. Bunun yanısıra elde edilen gelirlerin eksik ya da hiç beyan edilmemesi kayıtdışılığı ortaya çıkartmaktadır (Fleming, Roman ve Farrel, 2000).

Gelişmekte olan ülke ekonomilerinde uygulanan politikaların ya da izlenen stratejilerin tümünde ekonomi daraldığı sürece rekabet koşulları olumsuz etkilenmiş ve kayıtdışı ekonomi artmıştır. Politikaların katı yapısından dolayı bu durum dikkate alınmadığından, başarısızlığıberaberinde getirmiştir. 1980' li yılların ilk yarısında Latin Amerika'da yaşanan ekonomik başarısızlıklar da bu sebepten kaynaklanmış, 2001 yılı sonunda yaşanan Arjantin krizi de ekonomik daralmaya bağlı olumsuz rekabet koşulları ve artan kayıtdışılığın sonucunda ortaya çıkmıştır. Latin Amerika' da kayıtdışı ve kara para açısından önemlilik arzeden iki ülke dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki Peru' dur. Peru' da nüfusun %60' ı yasa dışı faaliyetler yapmaktadır. Lima' da her on evden yedisi kanuna aykırı olarak kaçak yapılmıştır. Lima'daki otobüslerin % 87' sinin kaçak çalıştığı tespit edilmiştir. Ayrıca Lima' da 90.000 tane sokak satıcısının mevcut olduğu da tespit edilmiştir. GSMH' nin % 38' i bunlar tarafından üretilmektedir. Bu da Peru' nun GSMH rakamlarının resmi istatistiklerinden % 27 daha fazladır (Fidan, 2000).

Bir diğerk ülke ise, Kolombiya' dır. Kolombiya' nın kayıtdışı faaliyetleri ithalatı ve ihracatı yasaklanmış ilaç ve maddelerin kaçak olarak ithalat ve ihracatına dayanmaktadır. Son on yıl boyunca Kolombiya, özellikle ABD pazarı için önde gelen haşhaş ve kokain tedarikçilerinden biri halini almıştır. Uyuşturucu işinde çok büyük kazancın bulunması, bu işin ülke ekonomisinin en büyük parçalarından birinin oluşmasına neden olmuştur (Altuğ, 1994).

Bolivya da Kolombiya gibi yasaklanan maddelere yönelik kayıtdışı faaliyetler gerçekleştirmektedir. Bolivya ekonomisini “uyuşturucu ekonomisi” olarak adlandırmak mümkündür. Yapılan bir araştırmanın sonucuna göre bu ülkede, 1985 yılında 2.5 milyar dolarlık kokain üretilerek yurtdışına gönderilmiştir (Aktürk, 2003).

Bolivya, Peru ve Kolombiya en önde gelen kokain üreticileridir. Afganistan, Burma, Laos, Meksika, Pakistan ve Tayland ise dünyanın en önemli eroin üreticileridir (Özçelik, 2005: 97).

Sonuç olarak; yasadışı ürünlere artan talep devam ettikçe, düşük gelirli, tarıma dayalı ekonomileri olan ülkeler faaliyetlerini bu yasadışı ürünleri üretmeye yoğunlaştıracaktır. Özellikle ABD' de uyuşturucuya olan talebin artış göstermesi, tüm dünyadaki az gelişmiş ülkelere bir gelir kaynağı gibi görünmektedir. Bu konuda denetimin artması, sıkılaştırılması ve cezai yaptırımları arttırılması gerekmektedir.

1.1.4.2. Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomiye Genel Bakış

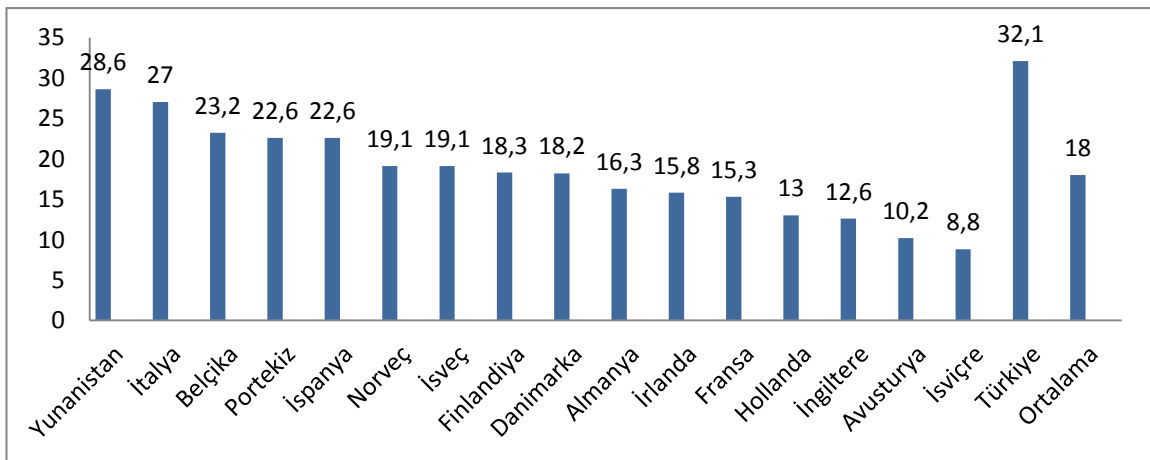
Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren uygulanan ekonomik politikaların temel hedefini iktisadi kalkınma ve ekonomik büyüme oluşturmaktadır. Bunu gerçekleştirecek girişimci ve sermaye birikimi o yıllarda yetersiz olduğundan dolayı hükümetler cumhuriyetin ilk yıllarından beri genel olarak sanayi kesimindeki özel birikimi arttırıp uyarmak için elverişli toplumsal, siyasal ve iktisadi ortamı oluşturmak ve bir takım doğrudan destekler sağlamak amacıyla devletçi ve müdahaleci bir iktisat politikası izlemişlerdir. Yönetici kadro tarafından benimsenmiş olan kapitalist toplumsal gelişme düzeni Türkiye nüfusunun içinden bir işadamları sınıfının doğmasına neden olmuştur (Yalçıncı, 2002).

Türkiye; 24 Ocak 1980 kararlarıyla önemli dönüşümler yaşamıştır. Bu karar öncesinde ithal ikameci bir politika izleyen Türkiye, karar paketiyle; dışa açılmaya yönelik önemli bir adım atmış, serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmıştır. Özellikle; 1980 sonrası uygulanan serbest piyasa rejimi daha da liberal çerçevelere dayandırılarak, dövizin kurunun sürekli ayarlanmasına karar verilmiş, bununla birlikte ihracat artmış, ekonomideki atıl kapasiteler de kullanılarak iç piyasada üretim arttırılmış; ihracat için ek gelir sağlanmıştır. Bu olumlu gelişmelerle Türk piyasası cari fazla vermiş, bunun sonucunda sermaye hareketlerinin de serbestleşmesine karar verilmiştir. Ancak, tüm bu gelişmeler yaşanırken bazı yapısal kararlar alınmamış, ihmal edilmiştir. İhmal edilen yapısal kararların başında rekabet şartlarının oluşturulmaması gelmektedir. Piyasa ekonomisinin varlığını belirleyen en önemli boyut rekabettir. Kayıtdışı ekonomi kavramı da rekabet koşullarını olumsuz etkileyen bir kavramdır. Bir diğer olumsuzluk yaratan ve ihmal edilen kavram ise; bireyde ve dolayısıyla halkta bulunan “*bedavacılık*” sorunudur. Bedavacılık; kamusal malların tüketiciler tarafından kullanılıp, vergi bedelinin ödenmemesi durumudur. Bireysel anlamda rasyonel olan bedavacılık kavramı, toplumsal manada irrasyonel olup bütçe açığına neden olan bir etkidir. Hem uygun rekabet ortamının piyasada sağlanamaması, hem de toplumsal anlamda bedavacılık gibi vergi mükellifliklerinin sağlanamaması gibi birçok sebep, kayıtdışı ekonomiye zemin hazırlamaktadır. Ayrıca, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile TL' nin konvertibilitesi ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile döviz ve faiz kurları dış etkenlerce belirlenen birer değişkene dönüşmüştür. Bu gelişme sonucu, makro- finansal dengelerin sağlanmasının gerekli koşulu; döviz kuru ve yurt içi faizin birbirine bağlanması ve yurt içi faiz kuruna dayalı reel getirinin, döviz dayalı yurt dışı kur maliyetinden yüksek olmasıdır. Ancak Türkiye' deki 1990- 1993 yıllarında döviz kuru- yurt içi faiz ilişkisi, 1991 yılı dışında “sıcak para” girişine neden olmuştur. Sıcak para, kısa süreli sermaye hareketleridir. Kamu kesiminin açıkları vergi gelirleri ile giderilmeye çalışılmak yerine, iç borçlarla finanse edilmiş, iç borçlanma faizlerin yükselmesine neden olmuş, yükselen faiz getirisi de finansal sermaye girişini uyarmış, cazip kılmıştır. Devletin verdiği faizle, kur arasındaki farkın büyük olacağını fark eden finans kuruluşları döviz kredileri ile kamu kesimini finanse etmiştir. Bunun ilk bakışta olumsuz tek etkisi, Türkiye'nin kısa vadeli ve pahalı olarak borçlanmasıdır. Buna karşılık enflasyon düşme trendi göstermiş, ithalat kapasitesi arttığından kapasite

kullanımı artmış, yüksek faiz düşük kurun yatırımlar üzerinde oluşturduğu olumsuz etkileri giderilmiştir. Fakat tüm gelişmeler olumlu gibi görünse de Türkiye açısından kısa vadeli yani geçicidir ve uzun vadede; ülkenin ekonomik istikrarını bozucu, kırılganlığını arttırıcı etkileri bulunmaktadır. Özellikle de mali disiplinsizliğin hakim olduğu ülkede; mali disiplinsizlik, özellikle 1987 yılı sonrasında hızla yaygınlaşan popülist politikalar çerçevesinde harcamacı bir kuruluş olan Hazine' nin Başbakanlık' a bağlanması; Maliye Bakanlığı' nın Gelirler Genel Müdürlüğü seviyesine indirilmiş olması ile ön plana çıkmıştır. Mali disiplinsizlik, kamu kesiminde dengenin sağlanmasına mani olmaktadır. Yeterince vergi geliri toplanamaması, Sosyal Güvenlik Sisteminin Türkiye' deki genç nüfusa rağmen iflasın eşiğine gelmesi ve bunun sonucunda da dengelerin bozulmasında kayıtdışı ekonominin olumsuz katkıları büyüktür. Türkiye ekonomisinin en büyük sorunu da kamu açıklarıdır, harcamalar yüksek tutulurken, bu harcamaların finansmanı için gerekli kaynak olan vergilerin kayıtdışı ekonomik faaliyetler nedeniyle toplanamamasından dolayı da bu açık günden güne artmakta; ekonomiyi iyice güçsüz kılmaktadır (Özsoylu, 1998).

Şekil 1.1' de, kayıtdışı ekonominin en fazla görüldüğü ülkelerin başında, Türkiye yer almaktadır. Gelişmiş ülkelerden olan Norveç, İsveç, Almanya, Fransa, Hollanda, İngiltere, Avuturya ve İsviçre kayıtdışı ekonominin daha az olduğu ülkelerken; gelişmekte olan ülkeler kayıtdışı ekonomide en az Türkiye kadar yüksek oranlarda faaliyetler sürdürmektedir.

Şekil 1.1: Kayıtdışı ekonominin büyüklüğü ve ülkelerarası karşılaştırma

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, "Kayıtdışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı", 2008

Kayıtdışı ekonominin en fazla görüldüğü ülkeler; enflasyonun sürekli olduğu, haksız kazançların arttığı, gelirin adaletsiz dağıtıldığı, ekonominin denetim dışı kaldığı ülkelerdir. Türkiye’ de kayıtdışı ekonominin temel nedeni olarak “*enflasyon*” gösterilmektedir. Türkiye’de enflasyonun önemli bir sorun halinde olması, ekonomik kayıtdışı faaliyetleri körüklemektedir. Enflasyon arttıkça da bu faaliyetler hız kesmeden ilerlemektedir. Bu açıdan, hükümetimizin ve ilgili politika yapıcıların enflasyonu azaltıcı politikalara ağırlık ve önem verilmesi gerekmektedir. Türkiye’ de özellikle yaşanan krizlerden sonra izlenen yüksek faiz düşük kur politikaları kısa vadeli spekülasyon sermaye hareketliliğine neden olmuş, yatırımlar uzun vadeli değil, kısa vadeli kazanç sağlamıştır. Ülkede büyüme hedeflenirken, geçici bir büyüme yaşamış, dış borçlar da oldukça artmıştır. “Sıcak para” olarak da bilinen bu kısır döngü, ülkeyi dış ekonomik krizlere karşı kırılgan hale getirmiş, piyasalarda da istikrarsızlık hakim olmuştur. Bu bakımdan, uzun vadede kazanç ve büyümeyi sağlamaya yönelik strateji ve politikalar uygulamaya konulmalı, ülke ekonomisi daha dirençli hale getirilmelidir. Yüksek faiz ile yabancı yatırımcıların ülkeye çekilmesinin hedef olarak benimsenmesi yerine, uzun süreli ve gelir getirici yerli yatırımlar desteklenmelidir.

1.2.KAYITDIŞI İSTİHDAM KAVRAMI

Kayıtdışı istihdam kavramı ilk defa 1970 yılında ILO’nun düzenlendiği Dünya İstihdam Programı (World Employment Program) kapsamındaki Kenya Raporunda “informel sektör” olarak kullanılmıştır. Raporda formel (kayıtlı) sektör tarafından karşılanamayan açık işsizliğin informel (kayıtdışı) sektör tarafından emildiği saptaması yapılmıştır (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 1999: 14). Bu saptama aynı zamanda kayıtdışı istihdamın nedenlerinden olan göç olgusuna da değinmesi bakımından oldukça önemlidir.

Kayıtdışı istihdam; “resmi makamların bilgisi dışında işçi çalıştırması” (Altuğ, 1999: 11), “ülkenin çalışan nüfusunun resmi toplam istihdam rakamları içinde kapsanamaması” (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 2000: 39), “çalışanların yeterli çalışma standartlarına sahip olmadan, asgari yaş haddi, asgari ücret hakkı, fazla mesai ücreti ve işyeri çalışma standartları gibi konulardaki düzenlemelere

uyulmadan, sosyal güvenlik, vergi ve diğer fonların eksik ödendiği yada hiç ödenmediği istihdam türüdür” (İlgin, 1995: 39) şeklinde belirtilmektedir.

Bilinen istihdam ilişkisinden farklı olarak son otuz yılda ortaya çıkan ve hızla yaygınlaşan kısmi süreli çalışma, geçici çalışma, belirli süreli çalışma, mevsimlik çalışma ve kendi hesabına çalışma gibi yeni istihdam biçimlerinin, standart istihdam ilişkisine göre çok daha yüksek düzeyde sigortasız çalışma, istikrarsızlık, belirsizlik ve değişkenlik içermesi, bu yeni istihdam biçimlerinin esasen “*eğreti istihdam*” olarak tanımlanmasında etken olmuştur. Eğreti istihdam hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler farklı şekillerde de olsa görülen bir olgudur. Eğreti istihdam bireylerin düzenli gelir elde etmesine engel olmakta, dönemsel işsizliğe neden olmaktadır (Temiz, 2004).

Gelişmiş ekonomiye sahip ülkelerde eğreti istihdam, genellikle esnek ve geçici istihdam biçimleri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bunlar geçici çalışma, belirli süreli çalışma, kısmi süreli çalışma, işe yerleştirme araçları yoluyla çalışma ve işgücü piyasasında dışlanmayla mücadele amacıyla kamu politikaları çerçevesinde sunulan belirli süreli hizmet sözleşmeleri biçimindedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise eğreti istihdam, kayıtdışı istihdam şeklinde görülmektedir (Bhalla ve Lapeyere: 1997).

Kayıtdışı istihdam; kendi adına ve bağımsız ya da bir işverene hizmet sözleşmesiyle bağlı çalışanların çalışmalarının veya elde ettikleri ücret ve kazançların ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına (Sosyal Güvenlik Kurumu, Maliye) hiç bildirilmemesi ya da gün sayısı veya ücret tutarı olarak eksik bildirilmesini ifade etmektedir (Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, 2012).

1.2.1.Kayıtdışı İstihdamın Nedenleri

Kayıtdışılığın nedenleri ve bu nedenlerin öncelik sıralaması, yapısal ve konjonktürel olarak değişiklik gösterse de bu nedenleri şu başlıklar altında toplamak mümkündür.

a.Mali ve Ekonomik Nedenler: Enflasyon, gelir dağılımının dengesizliği,

b.Hukuki Nedenler: Yasaların kolay anlaşılabilir ve açık olmaması, sık değişikliğe uğraması, cezaların caydırıcı olmaması, zamanında takip edilemeyen kamu alacakları, hukuki boşluklar ve vatandaşın yasalara güveninin azalması,

c.İdari Nedenler: Kamu kurumlarının organik, teknik, personel ve denetim yapısındaki yetersizlikler ve hantallık.

d.Sosyal Aktivite: Ahlaki bilinç, mükellef psikolojisi ve tarihsel nedenler.

Kayıtdışı faaliyetlerin Türkiye' ye özgü yönleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

- Nüfus artış hızının, büyüme hızının üzerinde seyretmesi,
- İşletmeler küçüldükçe kayıtdışı işçi çalıştırma artması,
- Çalışabilir her dört kadından sadece birinin çalışıyor olması,
- Erken emeklilik,
- Toplumdaki moral ve ahlaki değerlerin bozulması ve eğitimsizlik,
- Psikolojik nedenler,
- Vasıfsız işgücü arzının fazlalığı,
- Teknolojinin evde üretimi daha kolay hale getirmesi,
- Bazı cemaat ve azınlıkların kendi dışındaki gruplara ve devlet kurumlarına yeterince güvenmemeleri,
- Bürokratik işlemlerin fazlalığı,
- Kurumlar arası koordinasyon eksikliği,
- Denetim yetersizliği,
- İşgücü maliyetlerinin yüksekliği,

- Sosyal Güvenlik Sisteminden kaynaklanan nedenler (sigortalı olması gereken ancak kayıtdışı çalışan kimselerin de sağlık yardımlarını yeşil kart olarak sağlamaları),
- Sigortalıların Sosyal güvenlik hizmetlerine bakış açısı,
- Çalışanların bilgi ve bilinç eksikliği

Çalışanların eğitim düzeyinin yetersiz olması, kayıtlı çalışma ile ilgili bilgi eksikliği ve önyargılar kayıtdışı istihdamı yaratan en önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Özellikle eğitim düzeyinin düşük olduğu Türkiye’ de çalışanların bilinçlendirilmesi ve bilgi sahibi olması önem taşımaktadır. Sigortasız çalıştırılanlar için yapılan ihbar ve şikayet edenlerin sayıları Türkiye’ de oldukça düşüktür. Çalışanların kendilerini Sosyal Güvenlik Kurumu’ na bildirmemelerinin nedenleri eğitim ve bilinç düzeyinin düşüklüğü ve işten atılma korkusudur.

1.2.2.Kayıtdışı İstihdamın Olumlu Ve Olumsuz Etkileri

Kayıtdışı istihdam kavramı incelendiğinde, bu kavramın ardında birçok ekonomik ve sosyal nedeni olduğu görülmüştür. Bu nedenle de sosyal endişelerle konuya yaklaşıldığında birçok olumlu ve olumsuz yönlerinin bulunduğunu görülmektedir.

1.2.2.1.Olumlu Etkileri

Kayıtdışı istihdamın olumlu etkileri arasında; istihdam alanları meydana getirmesi, gelir kaynağı oluşturması, kaynakların etkin dağılımını sağlaması ve rekabet etkisi yaratmasını sayılabilir.

a. İstihdam Yaratma Etkisi

İstihdam yaratma etkisi, “Kayıtdışı ekonominin gelişen dünya ekonomilerinde faal nüfusa % 30 ile % 70 arasında bir işgücü sağladığı ve gayrisafi yurtiçi hasılaya % 20 ile % 70 arasında bir katkı sağladığı görülmektedir” (Ekin, 1995: 12).

Kayıtdışı istihdamın en önemli etkisi ülkede istihdam yaratması ve bir bakıma işsizliği önlemesidir. Kayıtdışı ekonomik faaliyetler, emek yoğun faaliyetler olduğundan,

üretim faktörü olarak “emek” ön plana çıkmaktadır. Böylece; kayıtlı işlerde yetersiz görüldüğü ve işe alınmada tercih edilmediğinden iş bulamayan bireyler, kendilerinde çalışma alanı bulmuş olurlar ve bu sayede gelir elde imkanı da sağlarlar. İşverenler de işçi çalıştırma maliyetlerinin yüksek olması sebebiyle, düşük ücret ve sigortasız çalışmaya razı olan işgücü kesimine iş vermeyi daha avantajlı bulmaktadır.

b. Gelir Etkisi

Kayıtdışı istihdamın diğer önemli etkisi gelire olan etkileridir. Gelir yetersizliği karşısında bireylerin fazladan gelir elde etmek amacıyla yaptıkları ek işler kayıtdışı istihdamı oluşturmaktadır. Bağımlı çalışanlar, gelirlerin önemli bir ayağı olan ücretlerin belli bir noktadan sonra sabit kalması, ülkedeki ekonomik koşulların kötüleşmesiyle (yüksek enflasyon gibi) giderek yetersizleşmesi, bu kesimin en temel sorununu oluşturur. Alınan ücretler sabitken enflasyondaki artışlar, bireyleri geçim sıkıntısına sokmaktadır. Bu sebeple bir firmaya bağlı çalışanlar aynı zamanda bir başka işte çalışma girişiminde bulunmaktadırlar (Dülgeroğlu, Aytaç ve Baştaymaz, 1993).

İlave işçi niteliği taşıyan çocuk, kadın ve yaşlıların aile bütçesine destek amacıyla, durgunluk dönemlerinde emek piyasasına katıldıkları da görülen önemli bir sosyal olgudur. Özellikle; çocukların eğitimlerinin aksaması pahasına da olsa gelir getirici işlere eğilim göstermek zorunda kalmaları ileriki bölümlerde detaylı şekilde açıklanacak önemli bir konudur.

c. Kaynakların Etkin Dağılımını Sağlaması

Kayıtdışı çalışma bir istihdam faaliyetidir ve bu faaliyet sonucunda çalışanlar yaşamlarını daha iyi koşullarda sürdürebilmek için belli miktarlarda gelir elde ederler. Devlet, kayıtlı iş alanlarından topladığı vergi ve fonları verimli olarak görülen sektörel yatırımlara yönlendirmiyor ya da yönlendirmede yetersiz kalıyorsa, vergi ve fonların kayıtdışı istihdam faaliyetleri sonucu çalışanların ve girişimcilerin elinde kalması, iktisadi büyüme için daha avantajlı olabilmektedir. Üretimin artması, kaynak israfını azaltarak, artan üretimin “çoğaltan etkisi” yaratması, tasarrufların yatırımlara doğru kaymasını sağlamakta ve ekonomiyi canlandırmada etkili olacaktır (Ekin,1995). Daha fazla yatırımın olması durumunda, daha fazla istihdam edilebilecek alanları ortaya

çıkartacaktır. Bürokratik faaliyetlerin de yer almadığı kayıtdışı istihdamda kaynaklar doğrudan mal ve hizmet üretimine yönlendirildiğinde, üretim artışı da beraberinde gelecektir.

d. Rekabet Etkisi

Kayıtdışı istihdamda, vergi, sigorta primi, yüksek ücretler söz konusu olmadığından maliyetler de düşük olacaktır. Fiyatlar, piyasada belirlenen fiyatların daha altında olacaktır. Bu durum yerli üreticilerin, hem yurtiçi hem de yurtdışı üreticiler karşısında rekabet gücü elde etmesinde tetikleyici rol oynayacaktır (Altuğ, 1999).

1.2.2.2. Olumsuz Etkileri

Buraya kadar kayıtdışı istihdamın olumlu sayılabilecek yönlerinden bahsedilmiştir. Bir de; bu sosyal olgunun ekonomik ve sosyal açıdan olumsuzlukları incelenecektir.

a. Vergi Gelirlerini Ve Adaletini Azaltıcı Etkisi

Kayıtdışı ekonomi ve vergi birbirini belgeleyen, güçlendiren süreçlerdir. Vergi ülke ekonomisi açısından önemli bir gelir kaynağı olmaktadır. Vergi sistemi, bireyleri kayıtdışına iterken, kayıtdışı kesimin genişlemesi, vergi yükünün ağırlaşmasına yol açmaktadır. Bu durumda; devlet toplayamadığı dolaysız vergiyi (gelir ve kurumlar vergisi), dolaylı vergileri arttırarak (Katma Değer Vergisi, harç, akaryakıt vergisi) ya da borçlanarak almak zorunda kalacaktır (Altuğ, 1994). Bu durum ülkedeki mali yapıyı ve disiplini bozmaktadır. Dolaylı vergilerin artması gelir adaletinin bozulması ile sosyal yapıyı bozarken, borçlanma ise ekonominin, uzun vadeli dengelerini bozacağından ekonomik yapıyı istikrarsız hale sokmakta, bu durum ekonomiyi krizlere, dış borçlara daha dayanıksız ve açık hale getirmektedir. Sosyal güvenlik primleri tam olarak toplanamadığında, sosyal güvenlik kurumları üzerinde olumsuz baskının oluşmasına neden olmaktadır (Özsoylu, 1994). Kayıtdışı istihdam faaliyetleri vergi gelirlerini azaltıcı etki yaratmakta, aynı zamanda kayıtlı çalışan vergi mükelleflerinin tüm vergi yükünü taşımak zorunda bırakmaktadır.

b. Kaynak Dağılımına Olumsuz Etkisi

Kayıtdışı istihdamın vergi yükü, kayıtlı istihdama göre daha düşüktür. Çünkü kayıtdışı istihdamda bürokratik ve düzenleyici masraflar bulunmamaktadır. Kayıtdışı istihdam, kayıtlı olarak faaliyet gösterenlerin aleyhine bir tehdit oluşturmaktadır. Kayıtlı faaliyet gösteren kesimin daha maliyetli iş giderleri bulunmaktadır. Kayıtdışı çalışanlar daha düşük maliyetlerle daha ucuza üretim gerçekleştirmektedirler (Güloğlu, 2005).

c. Haksız Rekabete Sebep Olması

Kayıt altında faaliyetlerini sürdüren işletmeler, oldukça yüksek iş giderleriyle karşı karşıya kaldıklarından dolayı maliyetleri de yüksek olmaktadır. Vergi yükümlülüklerini yerine getiren bu kesimde daha yüksek piyasa fiyatları hakim olmaktadır. Bu durumun aksine kayıtdışı faaliyet gösterenler, herhangi bir iş giderine katlanmadıklarından dolayı, fiyatları da piyasa fiyatlarının daha altında oluşmakta, yüksek kazanç elde etmektedirler. Bu durum da haksız bir rekabet ortamı oluşturmaktadır.

d. Ekonomik Verilerin Doğru Değerlendirilmesine Engel Olması

Kayıtdışı istihdam, resmi ve ekonomik göstergelerin sağlıklı ve eksik olmasınedeniyle ekonomik göstergeler güvensizlik ortamı yaratmaktadır. Ulaşılan verilerin eksikliğine bağlı olarak yanlış politikalar izlenmekte, gerekli önlem ve düzenlemeler alınamamaktadır. Bu durum da, hükümete duyulan güvenin düşmesine neden olmaktadır.

e. ÇalışmaHayatındaki Verimliliği Azaltması

Kayıtdışı istihdam, bağımlı çalışanların kayıtlı sektörde işteki verimliliği ve kaliteyi düşürmektedir. Çalışanların işe saatinde gelmemeleri, devamsızlıkların artması, özensiz ve isteksiz çalışmadan kaynaklanan iş kazalarının artmasına neden olmaktadır. Bu sorunların çıkış noktasını, kayıtlı kesimde çalışanların ücretlerinin hayli düşürülmesi ve buna bağlı olarak satın alma güçlerinin düşmesi, hızla artan nüfus ve üretken kesimdeki istihdam olanaklarının yetersizliği oluşturmaktadır.

f. Çocuk Emeginin Sömürülmesine Neden Olması

Kayıtdışı istihdam, özellikle sigortalı işçi çalıştırmaktan kaçınan işverenler tarafından başvuru bir istihdam şeklidir. Özellikle; eğitim çağında olan çocuk işçiler gerek aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla, gerekse iş öğrenmek amacıyla çoğu zaman yüksek fiziksel güç gerektiren işlerde, oldukça düşük ücretlerle çalışmaktadırlar. Eğitim seviyesinin de düşmesine neden olan bu durum, ülkedeki vasıflı işgücünün azalmasına yol açmaktadır. Kayıtdışı çalıştırılan çocuklar için, gelecekte iş bulmaları yetersiz eğitimleri nedeniyle zorlaşmaktadır.

g. Sosyal Güvenlik Sistemini Bozması

Türkiye’ de kayıtdışı istihdamın nedenlerinin bir bölümünü, sosyal güvenlik sisteminden kaynaklanan sorunlar oluşturmaktadır. Özellikle; Sosyal Sigortalar Kurumu’ ndan emekli olabilmek için Bağ- Kur ve Emekli Sandığı’ nın aksine, yıllar birlikte düşük prim ödeme gün sayısının dikkate alınması sigortalılık süresine çalışılmayan günlerin de dahil edilmesi kişilerin emekli olabilmek için istenen prim ödeme gün sayısını doldurup, yaş ve yıl şartını beklerken kayıtdışı çalışmalarına neden olmaktadır. Kayıtdışı istihdamın bulunduğu alanlara kaynakların kayması ekonomik dengesizliğe, haksız kazanca ve adil olmayan gelir dağılımına neden olmaktadır.

1.2.3.Kayıtdışı İstihdam Türleri

Kayıtdışı istihdam türleri; “Çalışmaları hiç bildirmeyenler” ve “Çalışmalarını eksik bildirenler” olmak üzere iki grupta incelenmektedir.

1.2.3.1. Çalışmalarını Hiç Bildirmeyenler:

Çalışmalarını ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına hiç bildirilmeyenlerin yapmış olduğu çalışmalar kayıtdışı istihdamın en fazla görülen şeklini oluşturmaktadır. Çalışmalarını hiç bildirilmeyenler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Tunç, 2007).

- Yabancı kaçak işçiler,
- Çalışan çocuklar,
- Sosyal Güvenlik Kurumu’ ndan gelir ve aylık alanlar,

- Kayıtdışı çalışan erkek ve kadınlar,
- Kayıtdışı çalışan dul, yetim ve maluller

a. Yabancı Kaçak İşçilik

Yabancı kaçak işçilik, “bulunduğu ülkeye vatandaşlık tabiiyeti ile bağlı olmadan, mevcut yasal düzenlemelere uygun oturma, çalışma ve konaklama izni bulunmayan bireyleri ifade etmek için kullanılmaktadır” (Karadeniz, 1999: 416).

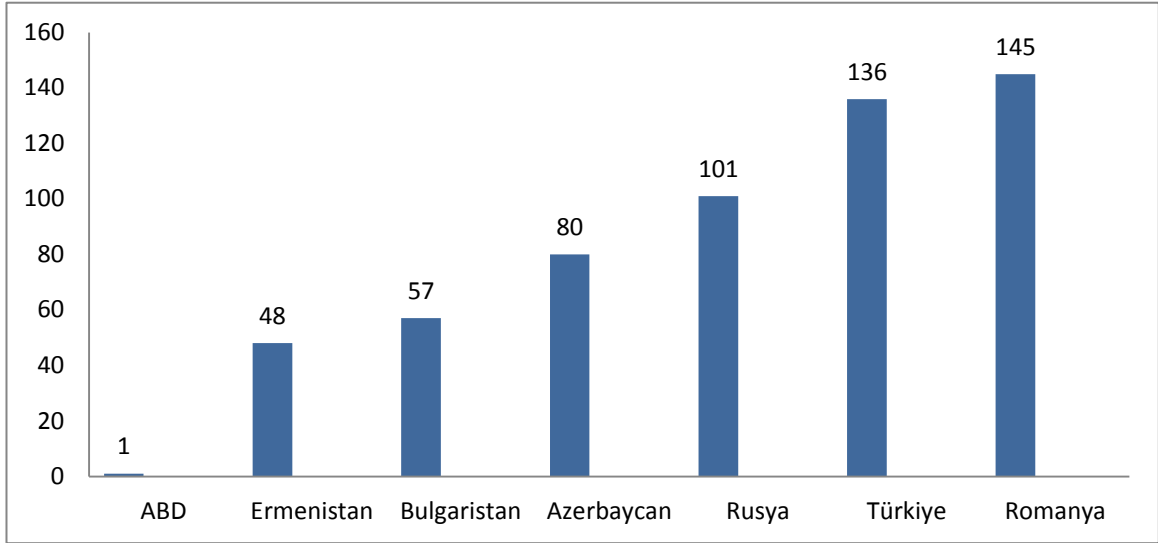
Uyruğunda bulunmadığı halde, ekonomisi daha güçlü bir ülkede çalışan kişiler “yabancı kaçak işçi” şeklinde adlandırılmaktadır. Yabancı işçilerin kaçak olarak çalıştırılmasının tercih edilme nedeni, ucuz işgücü sağlanması, vergi ve sigorta primi vermekten kaçınmaktır. Kaçak işçi çalıştıran işverenler için bir çok avantajı beraberinde getirmektedir.

Dünyada Yabancı Kaçak İşgücü

Günümüzde, “Özellikle Avrupa Birliği ülkelerinde, yabancı kaçak işçilik sorunu hızla artmaktadır. Her yıl 500.000 civarında göçmenin AB ülkelerine yasal olmayan yollarla girdiği tahmin edilmektedir. Bugün Almanya’ da 500.000, Fransa ve İngiltere’ de 200.000 civarı kaçak göçmen olduğu tespit edilmiştir. Bu göçmelerin de yaklaşık olarak, %70 kadarının emek piyasasında çalıştığı tahmin edilmektedir” (Kıral, 2008: 85).

Dünyada ve Türkiye’ de maliyetleri azaltmak amacıyla işverenler çoğunlukla kayıtdışı işçi çalıştırmaya başvurmaktadır. Özellikle; az gelişmiş ülkelerden, gelişmiş ülkelere çalışmak için göç eden işçiler, sosyal güvenceden yoksun ve zor çalışma koşulları, düşük ücretlere rağmen çalışmayı kabul etmekte, göç veren ülke hükümetleri de ülkeye sermaye girişi olacağı düşüncesiyle, işgücü göçünü destekleyici politikalar uygulamaktadır. Bu sistem altında; hem göç alan gelişmiş ülke ekonomileri, daha düşük maliyetle işçi çalıştırmış olmaktadır hem de göç veren ülke gönderdikleri işçilerden gelir elde etmektedir, çünkü işçiler gelirlerinin belli bir kısmını yaşadıkları ülkeye göndermektedirler. Durum bu şekilde ilerlediğinden dünyada kayıtdışı istihdam ve ekonomik faaliyetler hızla artmaktadır.

Şekil 1.2: Emek faktörünün yoğun kullanıldığı ülkeler (kişi)

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, “Kayıtdışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı”, 2008

Şekil 1.2’ de, işçi çalıştırma kolaylığı açısından Romanya ve Türkiye ilk sıralarda yer almaktadır. Bu ülkeler oldukça fazla yabancı işgücü göçü almakta, üretim faaliyetlerinin daha çok emeğe dayalı olduğuna ve kayıt dışı istihdam yaratmakta olduğunu göstermektedir. ABD’ de düşük olan işgücü çalıştırma kolaylığı; ülkede ücretlerin yüksek olduğunu, vasıflı işgücü özelliğine önem verildiğine işaret etmektedir. Aynı zamanda insan emeğine oranla teknolojinin daha fazla kullanıldığına dikkat çekmektedir.

Türkiye’ de Yabancı Kaçak İşgücü

Türkiye’nin jeopolitik konumu (Asya ile Avrupa arasında bir köprü görevi görmesi) Ortadoğu’ da yaşanan savaşlar (Irak- İran Savaşı, Körfez Krizi, Irak’ ın İşgali), Rusya ve Asya’ da yaşanan ekonomik krizler, soğuk savaşın bitmesi ile komünist rejimin çökmesi gibi nedenlerden dolayı bu ülkelerde yaşayan insanlar, yasal veya yasal olmayan yollardan, toplu veya kendi başına daha güvenli bölgelere göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu gelişmeler sonucunda Türkiye; Ortadoğu, Rusya, Doğu Avrupa ve bazı Asya ülkelerinden göç almış ve yabancı kaçak işçiliğe maruz kalmıştır. Son yıllarda özellikle Avrupa Birliği ülkelerine geçişte atlama yeri olarak görülen Türkiye, yabancı kaçak işçiliğin artış göstermiş olduğu bir ülke konumuna gelmiştir. Türkiye’ ye yönelik

göçlerde, coğrafi yakınlık, bilgi alma ve ulaşım kolaylıkları, sosyal ağlar gibi faktörlerin önemli etkileri bulunmaktadır (Gençler, 2002: 4).

Türkiye’ de kaçak işçilik, kayıtlı işçiliğin ortaya çıktığı tarihten bu zamana görülmektedir. Ancak son 20- 25 yıllık dönemde tüm dünyada kaçak işçilikte bir artış gözlenmektedir. Kaçak işçilik geçmişte inşaat, tarım, dokuma- giyim, ayakkabı, mobilya, tamircilik gibi bazı sektörlerde görülmekteydi. Türkiye’de ayrıca halıcılıkta ve diğer bazı işlerde geleneksel olarak eve iş verme sistemi içinde kaçak çalışma görülmüştür. 24 Ocak 1980 kararlarından sonra bu uygulama hızla yaygınlaşmış ve artış göstermiştir. Türkiye ekonomisinin özellikle 2000 Kasım ve 2001 Şubat dönemlerinde yaşadığı kriz; plansız yatırımlar, Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği’ ne katılımın sonrasında ithalatın hızla artması, Uzakdoğu, Asya ve Rusya ekonomilerinin yaşadığı krizin ülkemize yansımaları gibi nedenlere bağlı olarak işletmeler sıkıntılarla karşılaştığında, başvurulan ilk yöntem kaçak işçiliğin yaygınlaştırılması olmuştur.

Küreselleşme süreci, uluslararası düzeyde rekabeti her geçen gün daha da acımasız hale getirmektedir. Türkiye’deki şirketlerin büyük çoğunluğu, uluslararası alanda rekabet gücü elde edebilmek ve bu gücü koruyabilmek için öncelikle işçilik maliyetlerini düşürmeyi ön plana çıkarmaktadır. İşgücü maliyetlerini düşürmenin en kolay yolu, işçinin ücretinden kesilen vergilerden, işçinin ve işverenin sosyal sigorta primlerinden, çeşitli ek parasal yükümlülüklerden ve işçiyi koruyucu mevzuatın getirdiği yükümlülüklerden (fazla mesai ücreti, kıdem tazminatı, yıllık ücretli izin, sendikalaşma, v.b.) kurtulmaktır. Türkiye’ de 11- 12 milyon dolaylarında ücretli çalışan bulunmaktadır. Ücretli çalışanların yaklaşık 4,5- 5,0 milyonunun kaçak çalıştığı ve çalıştırıldığı tahmin edilmektedir. Ücretli olarak çalışanların yarısı, sosyal güvenliğin, işçiyi koruyucu mevzuatın ve sendikal hak ve özgürlüklere ilişkin mevzuatın kapsamı dışındadır; bu yasal haklardan yararlanamamaktadır. Yabancı kaçak işçilerin sayısı konusundaki tahminler 500 bin ile 1 milyon arasında değişmektedir. Türkiye’ de giderek yaygınlaşan kısmi süreli çalışma (part- time), çağrı üzerine çalışma ve kiralık işçilik gibi uygulamalar, kaçak işçilik için son derece uygundur. Bilgisayar sayesinde üretim ve iletişim teknolojisindeki meydana gelen gelişmeler, “sahte kendi hesabına çalışma” uygulamalarını olanaklı kılmakta ve teşvik etmektedir (Koç, 1999).

b.Çocuk İşçiler

Çocuk işgücü kavramı günümüzde özellikle az gelişmiş ülkelerde yaygın görülmekte olan bir kayıtdışı çalışma şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradaki amaç; genellikle çocuk işçinin, geçim sıkıntısı içinde olan aileye maddi destek sağlamaktır. Sigortasız çalışan çocuklar, zor koşullarda çalıştırılmakta, eğitim hayatları ya hiç olmamakta ya da sekteye uğramaktadır. Bu durum da; okur- yazar nüfus oranlarının hayli azalmasına yol açmaktadır.

Dünyada Çocuk İşçiliği Durumu

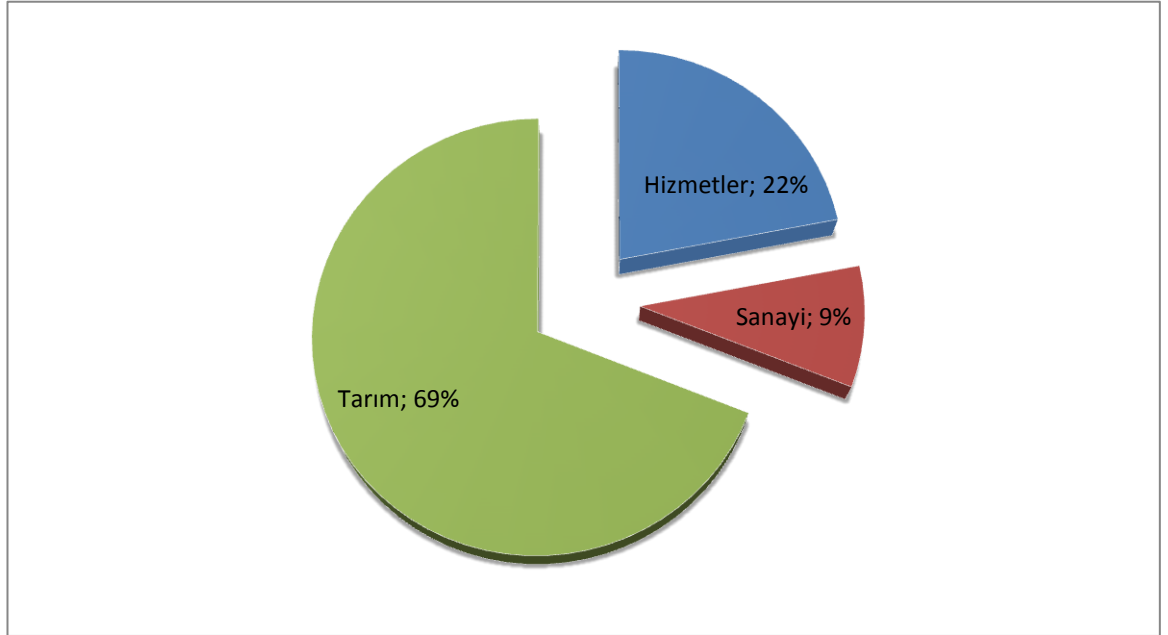
Dünya genelinde yapılan işgücü analizlerinde çocuk işgücü ile ilgili önemli sayısal verilere ulaşılmıştır; “ILO’ nun yapmış olduğu araştırmalara göre; tüm dünyada 5- 14 yaşları arasında 250 milyon çocuk işçinin bulunduğunu, 12- 17 yaşları arasında da 283 milyon çocuğun çalıştığı tahmin edilmektedir” (Boukhari, 1999: 37).

ILO tarafından hazırlanan “Çalışmaya ilişkin temel haklar ve ilkeler ILO bildirgesinin izlenmesi çerçevesindeki 2006 Küresel Raporu” na göre; “Dünyada çalışan çocukların %69’ u tarım sektöründe, %22’ si hizmetler sektöründe ve %9’ u sanayide çalışmaktadır.” Bilimsel anlamda yapılmış araştırmalar, özellikle Asya kıtasında yaşayan çocukların parça başı ücrete dokuma, tekstil ve ihracat için evlerde elbise dikim işlerinde çalıştırıldığını ortaya koymuştur (Binbir, 2005).

ILO'nun yayınladığı rapora göre, dünyada kötü koşullarda çalışan yaklaşık 250 milyon çocuk işçi bulunmaktadır. Çalışan çocuklardan 10 milyonu temizlik işlerinde çalışmaktadır. Endonezya' da 700 bin, Brezilya' da 559 bin Pakistan' da 200 bin ve Guatemala' da 40 bin çocuğun temizlik işlerinde çalıştırıldığı tahmin edilmektedir. Şekil1.3’ de, dünya üzerinde en fazla kayıtdışı istihdam edilen işgücü tarımda yoğunlaşmıştır, onu takiben hizmet ve sanayi sektörü gelmektedir.

Şekil 1.3:Dünya' da çocuk işçiliğinin sektörel dağılımı (kişi)

Kaynak: Uluslararası Çalışma Örgütü; Küresel Rapor, 2006

Avrupa Parlamentosu için hazırlanan bir rapora göre, AB ülkelerindeki çocukların beşte biri yoksulluk içinde hayatlarını devam ettirmektedir. Finlandiya Sendikası AKAVA' nın yaptırdığı bir araştırmada, AB ülkelerinde çocuk emeği sömürüsü yaygın bir durum olmamakla birlikte, pek çok AB ülkesinde yüksek oranlarda çocuk emeği sömürüsünün varlığı dikkat çekmektedir. Portekiz' de turizm, tekstil ve inşaat sektörlerinde istihdam edilen pek çok çocuk işçi günde 10- 14 saat çalıştırılmaktadır. Çocuk işçiler genellikle kaçak iş yerlerinde çalıştırılmaktave yaşları büyüdükçe kolay şekilde işten çıkartılmaktadır. Avrupa Birliği standartlarına göre, ondört yaşın altında ve ilköğretimi tamamlamamış çocukların çalışması yasaklanmaktadır. Ondört yaşında, ilköğretimi tamamlamış ve onbeş yaşını doldurmamış olanlar “çocuk işçi” olarak tanımlanmaktadır. Onbeş ve onsekiz yaş arasında olup da çalışan işçiler ise "*genç işçi*" olarak adlandırılmaktadır. AB standartlarında, bütün iki grup sınırlandırılmış çalışma saatleri belirtilmektedir. Buna göre; okula sürekli devam eden çocukların eğitim dönemindeki çalışma süreleri, eğitim saatleri dışında olmak üzere en çok günde iki saat haftada ise on saat olmalıdır, okula sürekli devam eden çocukların okulun kapalı olduğu dönemlerde günde en çok yedi,

haftada ise otuzbeş saat, onbeş yaşını doldurmuş ve okula devam etmeyen çocuklar günde en çok sekiz saat hafta da kırk saat çalışabilmektedir (Sarrafoğlu, 2009).

Türkiye’ de Çocuk İşçiliği Durumu

Çocuk işçiliğinin altında yatan en önemli sebep yoksulluktur. Yoksulluk, adaletsiz gelir dağılımı, düşük ücretler, işsizlik, hızlı nüfus artışı, kayıtdışı ekonomi ve ülkenin teknolojik gelişmelere ayak uyduramayıp, diğer ülkelerin gerisinde kalması gibi sebeplerle ortaya çıkmaktadır. Gelir düzeyi düşük aileler, geçim sıkıntısından dolayı çocuklarını gelir getirici işgücü olarak kullanmak durumunda kalmaktadırlar. Türkiye’ de çocuk işçiliğinin ortaya çıkmasında tek neden yoksulluk değildir. Ailelerin çocuklarının meslek edinmeleri ve gelecekte işsiz kalmalarını önlemek amacıyla erken yaşta çalışma hayatına atılmalarını istemeleri de çocuk işgücü sınıfının ortaya çıkmasına bir neden olmaktadır. Bu düşünce ile hareket eden aileler çocuklarının eğitim hayatlarını geri plana itmektedirler.

Türkiye kırsal yerleşimden kentsel yerleşime doğru bir kayma ve tarımsal ekonomiden sanayi ekonomisine geçiş süreci yaşamaktadır. Başlıca kent merkezlerine göç trendi, sosyal destek ağının yetersizliği veya kent yaşamına uyum sağlayamama ile birleştiğinde, çocuk işçiliği daha fazla gündeme gelmekte, özellikle ailenin gelir düzeyini arttırmak amacıyla sokaklarda ve marjinal sektörlerde çalışan çocukların sayısı belirgin bir şekilde artmaktadır.

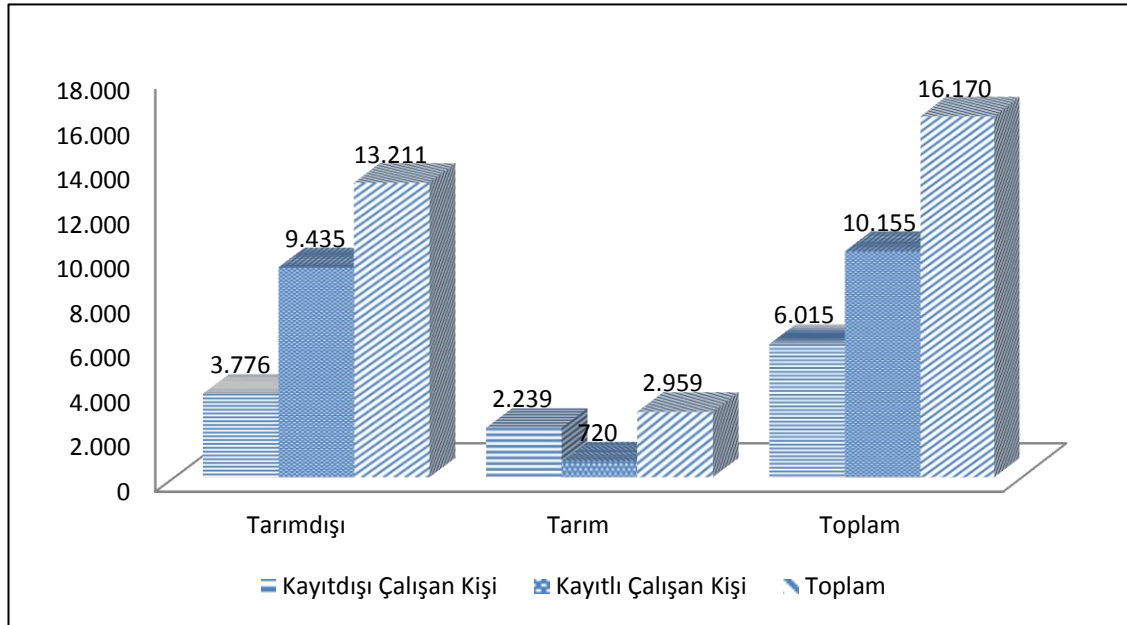
c. Sosyal Güvenlik Kurumundan Gelir ve Aylık Alanlar

Türkiye’ de emekli olan insanların bir bölümü emekli olduktan sonra da sigortasız, yani; kayıtdışı olarak çalışmaktadırlar. Kayıtdışı olarak çalışıp, yaşlılık aylığını almaya devam eden kişiler, aynı zamanda devletin sağlamış olduğu sağlık hizmetlerinden de yararlanmaya devam etmektedirler. İş hayatına yeni girecek insanlara göre daha deneyimli olmaları, düşük ücretlere razı olmaları ve sigortasız çalışmayı kabul etmeleri bu kişilerin işverenler tarafından öncelikli tercih edilmesine neden olmaktadır. Sigortasız çalışan emekliler de, maaşlarının kesilmemesi ve sosyal güvenlik destek primi (SGDP) ödememek için kayıtdışı çalışmayı tercih etmektedirler (Tunç, 2007).

d.Kayıtdışı Çalışan Erkek ve Kadınlar

Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye’de de, kayıtdışı çalışan kadınların büyük çoğunluğu, tarım ve hizmetler sektöründe düşük verimlilikteki işlerde çalışmaktadır. Türkiye’de kadın istihdamını olumsuz etkileyen en önemli unsurlardan biri, kayıtdışı istihdamdır.

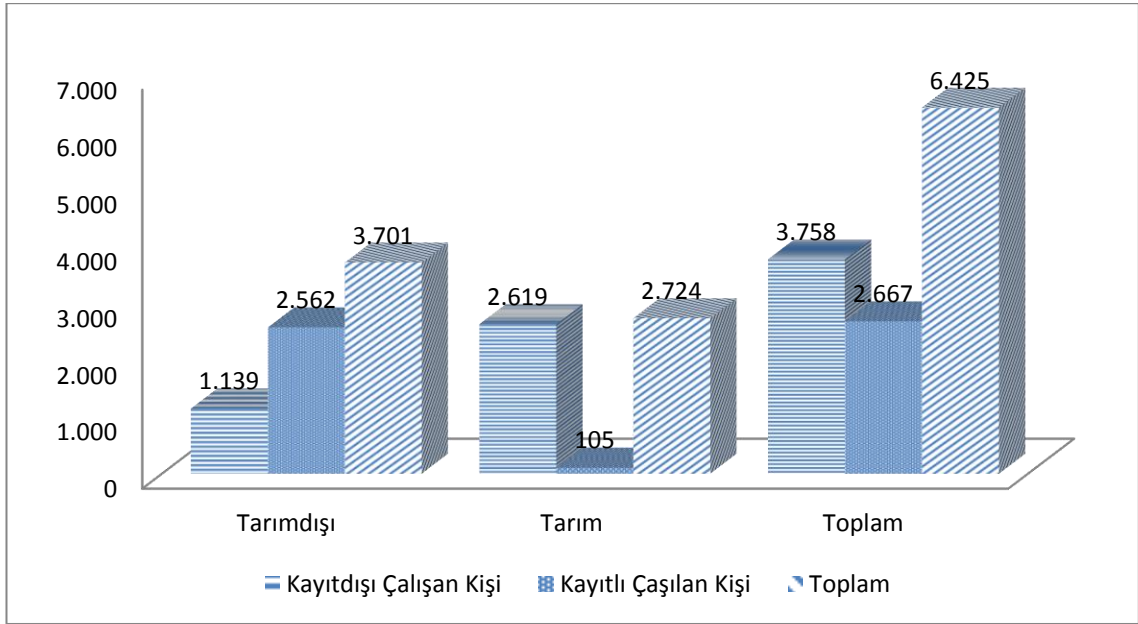
Şekil 1.4:Sosyal Güvenlik Kurumu’na kayıtlığa ve tarım-tarımdışı istihdama göre erkek işgücü (2010)

Kaynak: TÜİK

Şekil1.4’ de, 2010 yılına ait, erkek işgücünün, tarım ve tarımdışı sektörlerde kayıtdışı ve kayıtlılık durumları görülmektedir. Erkek çalışanların %28,5’ i tarım dışı sektörlerde, %75,6’ sı tarım sektöründe kayıtdışı istihdam edilmektedir. Genel toplama bakılacak olursa; erkek işgücünde hem tarımda hem de tarımdışı sektörlerde kayıtdışılık oranı yaklaşık olarak, % 37 olarak görülmektedir. Bu durumda; en fazla kayıtdışı istihdam oranları %75,6’ lık orana sahip tarım sektöründe görülmektedir. Aile işçiliği, mevsimsel ve geçici çalışma şekillerinin yoğun olarak görülmesi tarım sektöründe kayıtdışı istihdama neden olmaktadır.

Şekil 1.5: Sosyal Güvenlik Kurumu' na kayıtlılığa ve tarım - tarımdışı istihdama göre kadın işgücü (2010)

Kaynak: TÜİK

Şekil 1.5' de, tarım ve tarım dışı sektörde kayıtlı ve kayıtlı olarak çalışan kadın işgücüne ait 2010 verileri görülmektedir. Buna göre; kadın işgücünün, yaklaşık %30,7' si tarım dışı sektörlerde kayıtlı istihdam edilmekte, % 96,1' i tarım sektöründe kayıtlı istihdam edilmektedir. Genel toplama bakılacak olursa; hem tarımdışı sektörlerde hem de tarım sektöründe yaklaşık %58,4 oranında kadın işçi kayıtlı olarak istihdam edilmektedir. Bu oranlardan da görüldüğü gibi; kadın işgücü en fazla tarım sektöründe kayıtlı olarak çalışmaktadır. Erkek işgücünün aksine; en fazla kayıtlı çalışma şekli, genel toplam verilerinden de anlaşıldığı gibi kadın işgücünde görülen bir durumdur. Erkek işgücünde %37 oranında görülen kayıtlı istihdam oranı, kadın işgücünde yarıdan fazla boyutlara ulaşmış, %58,4 oranlarında görülmektedir. Verilerden de anlaşıldığı gibi, Türkiye işgücü piyasasında kadın işgücü tarım dışı sektörlerde iş bulmakta zorlanmakta, tam tersine tarım sektöründe daha fazla çalıştığı görülmektedir.

Tüm dünyada küresel rekabetin artmasıyla özellikle büyük şirketler, üretimin yanında tasarım, reklam, finans yönetimi, pazarlama gibi departmanlarını taşeron firmalara vermeye başlamıştır. Küreselleşme sürecinde sermaye yatırımlarını gelişmiş ülkelere, iş gücünün daha ucuz, sosyal ve sendikal hakların yetersiz olduğu yoksul ülkelere kaydırmıştır. Aynı zamanda, kadın işgücü erkek işgücüne göre daha örgütsüz

ve ucuz olduğu için gelişmekte olan ÷lkelerde eskiye oranla daha fazla istihdam edilmeye başlamıştır. Bu nedenle gelişmekte olan ÷lkelerde hem iş g¼c¼ hızla b¼y¼m¼ř, hem de toplam iş g¼c¼ içinde kadın iş g¼c¼ oranı artış g¼stermiřtir (Moos, 2005).

e. Kayıtdışında alışan Dul, Yetim ve Mal¼ller

Ölen sigortalı kişinin, hak sahiplerine Sosyal Guvenlik Kurumu (SGK) tarafından öl¼m aylığı, dul veya yetim aylığı bağlanmaktadır. Bu kişiler, SGK' dan aldıkları aylıkların kesilmemesi için sigortasız işçi olarak çalışmaktadırlar. Bu durum SGK'dan mal¼ll¼k aylığı almakta olan kişiler için de geçerlidir. SGK' dan aldığı aylık ve yasal hakları kaybetmek istemeyen malul kişiler de, sigortasız olarak çalışmaktadırlar (Tunç, 2007).

1.2.3.2.alışmaları Eksik Bildirenler

alışmaları eksik bildirilenler çalışmaları ücret veya g¼n olarak eksik bildirilenler ve ilk işlerinde kayıtlı- ikinci işlerinde kayıtlı olmayanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

a. alışmaları ücret- g¼n olarak eksik bildirenler

Kayıtdışı istihdamın başka bir t¼r¼ olan ücret ve g¼n olarak eksik bildirmek, işverenlerin gerçekte çalışanına yüksek ücret verirken, ilgili kurum ve kuruluşlara asgari ücret üzerinden bildirmesi durumunda, işçinin gerçekte aldığı ücret ile bildirilen ücret arasındaki fark kayıtdışı olarak gündeme gelmektedir. Bu aynı zamanda devletten vergi kaçırma amacı taşımaktadır. Aynı şekilde, işçi fiilen otuz iş g¼n¼ alışmışken, yine ilgili kurumlara kişinin 10- 15 g¼n çalışmış gibi bildirildiği takdirde, eksik g¼sterilen g¼n sayısı kadar bir gelir kaybı yaratılmaktadır. Bu durum; geç emekli olmak ve sağlık imkanlarından yararlanamamak gibi olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

b. İlk İşlerinde Kayıtlı, İkinci İşlerinde Kayıtlı Olmama Durumu

Son dönemlere kadar Türkiye' de emeklilik yaşının d¼ř¼k olması, Türkiye' de genç yaşta emekli olan yığınlar oluşmasına neden olmuştur. Hayatlarının en verimli

çağlarında iş hayatından uzaklaşan kişiler, ekonomik sıkıntılar nedeniyle yeniden iş hayatına dönmüşlerdir.

Türkiye’ de emekli olduktan sonra kayıtdışı çalışma faaliyeti oldukça yaygındır. SSK, Bağ- Kur ve Emekli Sandığı’ ndan yaşlılık aylığı alan yaklaşık 4 milyon 500 bin kişinin olduğu göz önüne alındığında SGDP ödeyerek çalışan emekliler dışında yaklaşık 1 milyon 150 bin kişinin potansiyel olarak kayıtdışı çalışabileceği tespit edilmiştir. Emekli kişiler SGDP ödememek, işverenler ise daha düşük ücrette ve sigortasız işçi çalıştırmak için kayıtdışı ekonomi içinde yer almayı tercih etmektedirler (Şen, 2008).

Maddi imkanların yetersizliği, geçim sıkıntısı ücret tatminsizliği nedeniyle çoğunlukla, kişiler ek iş yapma durumunda kalabilirler. Bu durumda; aynı dönemlerde birden fazla işte de sigorta kapsamında olunamayacağı için, ikinci işinde kayıtdışı çalışmaktadırlar.

1.2.4. Türkiye’ de Kayıtdışı İstihdamın Boyutları

Türkiye’ de sosyal güvenlik açıklarının önemli nedenini oluşturan kayıtdışı istihdam, 2008 yılında %45 olarak kayıtlara geçmiştir. TÜİK’ in işgücü anketine göre, çalışan her on kişiden beşi kayıtdışı istihdam edilen işgücünden oluşmaktadır. Kayıtdışı istihdam edilenlerin aynı zamanda Türkiye’ deki en yoksul kesimi oluşturduğu görülmektedir. TÜİK’ in verilerine göre, kayıtdışı istihdamın yaygın olduğu kesimler, ücretsiz aile işçileri, kendi hesabına çalışanlar ve yevmiyeliler gibi yoksulluğun en yaygın olduğu gruplardan oluşmaktadır. Ayrıca, eğitim düzeyi azaldıkça yoksulluk riski artmaktadır.

Çizelge 1.1:Sosyal Güvenlik Kurumu'na kayıtlılığa göre istihdam edilenler

Yıllar (bin/15+ yaş)	Kayıtlı Değil	Kayıtlı	TOPLAM
2010	9.772	12.822	22.594
2009	9.328	11.949	21.277
2008	9.220	11.974	21.194
2007	9.423	11.315	20.423
2006	9.593	10.830	20.423

Kaynak:TÜİK

Çizelge1.1' de kayıtlı çalışan ve kayıtlı çalışmayan istihdam rakamlarının 2006 yılından 2010 yılına kadar arttığı görülmektedir. 2010 yılında geçmiş yıllara göre kayıtdışı istihdam artış göstermiştir.

Çizelge1.2:Sosyal Güvenlik Kurumu'na kayıtlılığive işteki duruma göre istihdam edilenler

2010 (bin/15+)	Kayıtlı Değil	Kayıtlı	TOPLAM
Ücretli veya Maaşlı	3.535	10.226	13.762
İşveren	301	901	1.202
Kendi Hesabına	3.095	1.453	4.548
Ücretsiz Aile İşçisi	2.841	241	3.083
TOPLAM	9.772	12.822	22.594

Kaynak: TÜİK

Çizelge 1.2' de, 2010 yılında sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olup olmadığına göre çalışan işgücünün işteki durumları gösterilmektedir. Ücretli ve maaşlı çalışan işgücünde toplamda 13 bin 762 kişi çalışmakta, bu rakam içerisinde 3 bin 535 kişi kayıtdışı istihdam edilmektedir. Türkiye' de tarım sektöründe en fazla görülen kayıtdışı çalışma şekli olan ücretsiz aile işçiliğinde de oranlar yüksektir. Toplamda 3 bin 83 kişiden 241 kişi kayıtlı olup; geri kalan 2.841 kişisi kayıtdışı çalışmaktadır.Bu da, ailelerin maddi yetersizlik nedeniyle iş,ücret ayırımı yapmadan çalıştığı ve tarımsal faaliyetlerde bulunan ailelerin çoğunun kayıtlı çalışmadığının açık bir göstergesi olmaktadır.

Çizelge 1.3: Sosyal Güvenlik Kurumu' na kayıtlılığa ve iktisadi faaliyet koluna göre istihdam edilenler

2010 (bin/15+ yaş)	Kayıtlı Değil	Kayıtlı	TOPLAM
Tarım	4.857	825	5.683
Sanayi	1,937	3.990	5.927
Hizmet	2.978	8.007	10.985
TOPLAM	9.772	12.822	22.594

Kaynak: TÜİK

Çizelge1.3' de, 2010 yılına ait verilerde, en fazla kayıtdışı istihdam edilen kişiler tarım sektöründe olduğu görülmektedir. Tarım sektöründe kayıtlı olmayan çalışma oranlarının oldukça yüksek olması, aile işçiliğinin yaygın olmasından kaynaklanmaktadır.

Çizelge 1.4: Tarım ve tarım dışı istihdamda Sosyal Güvenlik Kurumu' na kayıtlılığa göre İstihdam edilenler

2010 (bin/15+)	Tarım Dışı	Tarım	TOPLAM
Kayıtlı Değil	4.915	4.857	9.772
Kayıtlı	11.997	825	12.822
TOPLAM	16.911	5.683	22.594

Kaynak: TÜİK

Çizelge1.4'de, tarımsal faaliyetlerde kayıtlılık oranı 825, kayıtlı olmadan çalışanların sayısı 4 bin 857 olarak tespit edilmiştir. Tarımla uğraşan aileler ya da çiftçiler; aile fertlerinden veya düşük ücret karşılığı işçiyi kendi hesaplarına çalıştırmaktadırlar. Genellikle mevsimsel olan bu işgücü faaliyetleri de kayıt altına alınamamaktadır.

Çizelge1.5: Kırsal bölgede Sosyal Güvenlik Kurumu' na kayıtlılığa ve eğitim durumuna göre istihdam edilenler

2010 (bin/15+)	Kayıtlı Değil	Kayıtlı	TOPLAM
Okuma-Yazma Bilmeyen	795	32	827
Okuma-Yazma Bildiği Halde Okul Bitirmeyen	559	51	620
İlkokul	2.684	1.164	3.848
Ortaokul veya dengi	265	286	551
Genel Lise	222	261	483
Lise dengi Okul	160	286	446
Yüksekokul-Fakülte	63	376	439
İlköğretim	582	118	701
Toplam	5.342	2.573	7.915

Kaynak: TÜİK

Çizelge 1.5 ve Çizelge1.6' da kent ve kırlarda yaşayan, eğitim durumlarına göre çalışan kişilerin kayıtlı olup olmadığı oranlar gösterilmektedir. Verilere göre; Kırsal kesimlerde yaşayan işgücünün niteliğine bakacak olursak; özellikle, okur yazar olmayan oranların, kente göre daha yüksek olduğunu ve bu grupta yer alan işgücünün kente göre kayıtdışı çalışma oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Kırsal alanda toplamda 439 yüksekokul ve fakülte bitirmiş işgücü bulunurken; kentte faaliyet gösteren toplamda; 3 bin 172 işgücü vardır. Kırsal alanda aile işçiliğine verilen önem fazla olduğundan eğitim geri plana atılmaktadır.

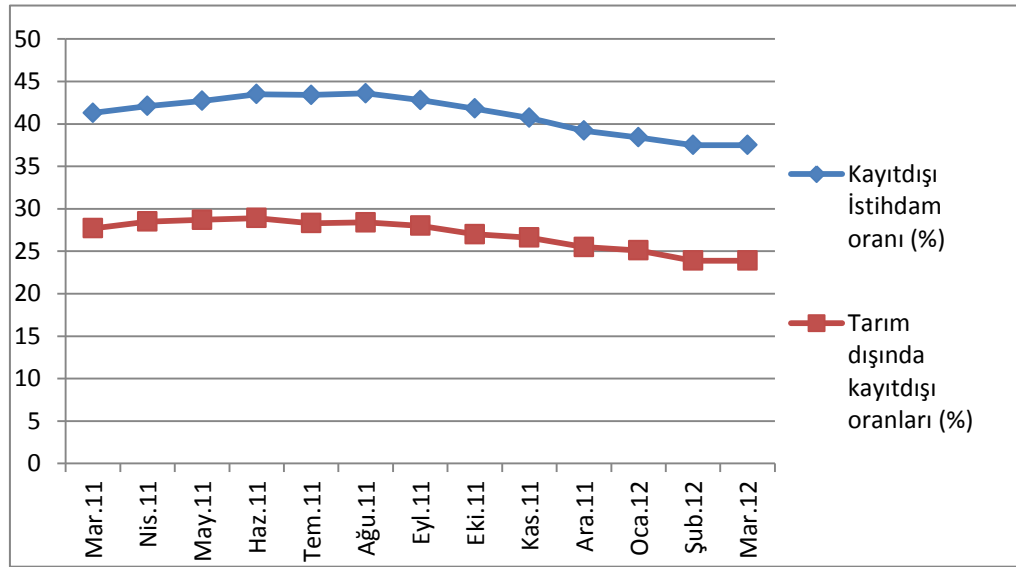
Çizelge1.6:Kentte Sosyal Güvenlik Kurumu' na kayıtlılığa ve eğitim durumuna göre istihdam edilenler

2010 (bin/15+)	Kayıtlı Değil	Kayıtlı	TOPLAM
Okuma-Yazma Bilmeyen	213	42	255
Okuma-Yazma Bildiği Halde	339	130	469
Okul Bitirmeyen			
İlkokul	1.937	2.816	4.754
Ortaokul veya Dengi	394	1.009	1.403
Genel Lise	384	1.427	1.811
Lise dengi Okul	315	1.418	1.733
Yüksekokul-Fakülte	236	2.936	3.172
İlköğretim	612	470	1.082
Toplam	4.430	10.249	14.679

Kaynak: TÜİK

Türkiye' de, vasıflı işgücüne yer verilebilecek sektör yaratmakta yetersiz kalınmakta,emek yoğun faaliyetlere ağırlık verilmektedir. Bu durumda da ücret, mesai saati, çalışma koşulları gibi ayrımlarda bulunma ayrıcalığı olmayan eğitim düzeyi düşük işgücü grupları piyasada geçici de olsa daha kolay iş bulabilmekte, işverenler de daha düşük ücret ödediği bu kesimi tercih etmektedir. Bu da kayıtdışı istihdamı daha da arttırmaktadır.

Şekil 1.6: Kayıtdışı istihdam oranları ve tarım dışında kayıtdışılık oranları (2011- 2012)

Kaynak:TÜİK

Şekil 1.6’ da Türkiye’ de Mart 2011 ile Mart 2012 kayıtdışı istihdam ve tarım dışında kayıtdışı oranları gösterilmektedir. Kayıtdışı istihdam, 2011 yılı Ağustos ayı içinde % 43.6 iken 2012 Mart ayı içinde % 37.5 oranlarına düşmüştür. 2011 Haziran ayı içinde % 28.9 olan tarım dışı kayıtdışı oranları 2012 Şubat ve Mart ayları içinde % 23.9 oranlarına düşmüştür.

Kayıtdışı sektör hem sosyal hem de ekonomik hayatı olumsuz yönde etkilemektedir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’ nın son verilerine göre; Türkiye’ de kayıtdışı istihdamın yıllık yarattığı maliyet toplamda 26 milyar liraya ulaşmaktadır. Yapılan açıklamada; Ankara %30.1’ lik kayıtdışı istihdam ile sigortasız çalışanların %35’ in altında olduğu tek il olup; Ankara’yı Eskişehir ve Bilecik izlemektedir. En çok kayıtdışı istihdamın da doğu illerinde görüldüğü belirtilmiştir. Şanlıurfa, Diyarbakır, Bitlis, Muş, Ağrı, Kars, Hakkari, Ardahan gibi illerde kayıtdışı istihdam %75’ e ulaşmıştır. Rize, Trabzon, Artvin gibi Karadeniz illerinde bu oran; %55- 70 arasında seyretmektedir. İstanbul ve çevre illerinde bu oran %35- 45 arasında değişmektedir (Ateş, 2011).

**Çizelge 1.7: Mevsim etkilerinden arındırılmamış temel işgücü göstergeleri
(Mart 2012)**

	Türkiye		Kent		Kır	
	2011	2012	2011	2012	2011	2012
Kurumsal olmayan nüfus (000)	72.014	73.326	49.346	50.260	22.668	23.066
15 ve üzeri yaştaki nüfus (000)	53.242	54.438	36.787	35.575	16.455	16.863
İşgücü (000)	26.103	26.431	17.344	17.785	8.759	8.646
İstihdam (000)	23.286	23.817	15.150	15.722	8.136	8.095
İşsiz (000)	2.816	2.615	2.194	2.063	623	551
İşgücüne katılım oranı (%)	49.0	48.6	47.1	47.3	53.2	51.3
İstihdam oranı (%)	43.7	43.8	41.2	41.8	49.4	48.0
İşsizlik oranı (%)	10.8	9.9	12.6	11.6	7.1	6.4
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	13.4	12.1	13.0	11.9	15.5	13.2
**Genç nüfusta işsizlik oranı (%)	19.3	17.4	21.2	19.5	15.2	12.8
İşgücüne dahil olmayanlar (000)	27.139	28.007	19.443	19.790	7.696	8.217

Kaynak: TÜİK

** 15- 24 yaş grubundaki nüfus

Çizelge 1.7' de, 2012 yılı Mart döneminde, Türkiye genelinde işgücüne katılma oranı, bir önceki yılın aynı dönemine göre 0,4 puanlık azalışla % 48.6 olduğu görülmektedir.

Toplam işgücünün % 15.6' sını 15- 24 yaş grubundakiler oluşturmaktadır. 2012 yılı Mart döneminde, Türkiye'de kurumsal olmayan nüfus bir önceki yılın aynı dönemine göre 1 milyon 312 bin kişilik bir artış ile 73 milyon 326 bin kişiye, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus ise 1 milyon 196 bin kişi artarak 54 milyon 438 bin kişiye ulaştığı görülmektedir (TÜİK, 2012).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’ DE ÇOCUK İŞGÜCÜ

Türkiye’ de özellikle işsizliğe bağlı olarak artan maddi yetersizlik sebebiyle, gelir sıkıntısı içinde olan ailelerin, çocuklarını gelir getirici olarak işgücü piyasasına erken yaşta dahil etmeleri sonucu, çocuk işgücü önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın ana konusunu oluşturan ikinci bölümde, çocuk işgücü ve bu sorunu ortaya çıkartan etkenlerden söz edilecektir.

2.1. ÇOCUK VE İŞGÜCÜ KAVRAMLARI

Çalışmanın bu bölümünde; “çocuk” kavramı farklı görüşlere yer verilerek ele alınacak, çocuk işgücüne neden olan faktörler ve çocuk işgücünün çalıştığı sektörler açıklanacak, çocuk işçiliğinin neden olduğu sonuçlara açıklık getirilecektir.

2.1.1. Çocuk Kavramı

“Genel olarak çocukluk dönemini gençlik döneminden ayırmakta yaş faktörü kullanılmaktadır. Ancak yaş faktörüne bağlı olarak bir toplumda çocuk sayılacak yaşın başka bir toplumda yetişkin olarak kabul edilmesi mümkündür” (Başyatmaz, 1990: 10).

Türkiye’ nin de imzaladığı BM’ in Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi’ nin 1. maddesine göre, onsekiz yaşına kadar her insan bir çocuktur. Medeni hukuk dikkate alındığında, onsekiz yaşını doldurmamış olan herkes “küçük” olarak adlandırılmaktadır (Karabulut, 1996). ILO’ nun 87.Genel Konferansı’ nda kabul edilen 182 sayılı “En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi” nde, “*çocuk*” terimi ile onsekiz yaşın altındaki herkes ifade edilmektedir (Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu, 1999).

Avrupa Birliği' nin 94/33 sayılı direktifinde, onsekiz yaşın altındaki kişiler genç işçi olarak tanımlanarak, onbeş yaşından küçük kişiler “çocuk”, onbeş yaşında ve onsekiz yaşından küçük olankişiler de “ergen” olarak tanımlanmıştır. Koruma ve sözleşmenin çocuk ve gençlerin yararına olan hükümlerinin uygulanmasını ve kapsamını geniş tutmayı hedefleyen Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi' nin birinci maddesinde “Ulusal yasalarda dahagenç yaşta reşit sayılma hariç, onsekiz yaşın altındaki her insan çocuk sayılır” şeklinde ifade edilerek çocukluğun üst yaş sınırı onsekiz olarak belirtilmiştir (Tandoğan, 2006).

2.1.2. İşgücü Kavramı

“*Faal nüfus*” ya da “*aktif nüfus*” olarak da ifade edilen işgücü çerçevesi “*istihdam edilen, işsiz ve işgücüne dahil olmayan*” olmak üzere üç kategoriden oluşmaktadır. Aktif nüfus, çalışma çağında olan, 15- 64 yaş grubunda olup kurumsallaşmamış nüfustan oluşmaktadır. İstihdam edilenler ve işsiz olanlar, işgücünü ya da cari nüfusu meydana getirmektedirler. Belirlenmiş en alt yaş sınırının altında kalanlar dahil olmak üzere, cari olarak aktif olmayan nüfusu ise “*işsizler*” temsil etmektedir. Kısacası; *aktif nüfus*=*işgücü* + *işgücüne dahil olmayanlar* şeklinde, *işgücü*=*istihdam edilenler* + *işsizler* olarak gösterilmektedir. Çalışma çağındaki nüfus tanımlanırken, bir yaş sınırlamasından hareket edilmektedir. Genellikle, çalışma yaşının alt sınırı, zorunlu temel eğitimin bitişini ifade ederken; üst sınırı da emeklilik yaşına karşılık gelmektedir. Çalışma çağındaki nüfus genellikle temel zorunlu eğitim mezuniyet yaşı ile emeklilikte geçerli yasal maksimum yaş arasında, yani 15- 64 yaş arasında kalan nüfusu kapsamaktadır (Lordoğlu, Özkaplan ve Törüner,1999).

İşgücüne katılım oranı, bazı nedenlerle ülkeden ülkeye değişmektedir. İşgücüne katılım oranı ülkenin gelişmişlik düzeyi ile doğru orantılıdır. Ülkenin sanayileşmesi, büyümesi ve kalkınmasıyla birlikte yeni iş imkanları doğacak, bu doğrultuda hem erkek hem de kadınların çalışma istekleri artacaktır. Eğitim imkanlarının artması, eğitim süresinin uzaması ve emeklilik yaşının düşürülmesi gibi etkenler işgücüne katılım oranının düşmesinde önemli rol oynamaktadır.

Genel olarak; ülkenin nüfusu ile işgücü kavramı arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Fakat ülke nüfusunun fazla olması, çalışan işgücünün de çok olacağı anlamını taşımamaktadır. Aktif işgücü katılım oranları; ülke ekonomisinin istihdam alanı yaratabilme kapasitesine bağlıdır. Bu durum “büyüme” kavramı ile yakından ilgilidir. “*Ekonomik büyüme*”, bir ekonomide zaman içinde mal ve hizmet üretimi miktarında artış olmasıdır ve para yaratımında artış olmasına bağlı olan bir durumdur. Büyüme sayesinde yeni istihdam alanları yaratılarak, işgücüne katılımı arttırılmaktadır. İstihdam, aktif çalışan nüfus oluşumu nüfusa dahil, üretken işgücü statüsündeki insanların hem katılımına, hem de o ülkenin işgücü alanı yaratma oranlarına bağlı olmaktadır.

2.1.3. Türkiye’ de İşgücü Yapısına Genel Bakış

Hızlı nüfus artışı, Türkiye’nin genç nüfusunun iş alanlarına hızlı ve yoğun olarak katılımına neden olmaktadır. İşgücünün önemli bölümünü tarım sektöründe istihdam etmek zorunda kalan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi ticari tarıma geçememenin sorunlarını yaşamaktadır. Tüketime yönelik geleneksel tarım işletmeleri özelliği gösteren, çoğu küçük aile işletmesi niteliğine sahip tarım sektörü, Türkiye’nin tarımda en zayıf illerini bünyesinde barındırmaktadır. En yoksul yirmi il Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ nde yer almaktadır ve Türkiye’nin tarımsal katma değer toplamındaki payı % 7 oranlarında kalmaktadır (TOBB, 1997).

Ekonomisinin tarıma dayandığı ve çalışan işgücünün yaklaşık %40 ’ının istihdam edildiği tarım sektörü özellikle gelişmekte olan ülkelerde görüldüğü gibi, Türkiye’ de de küçük aile işletmeleri şeklinde oluşmaktadır. Pazara yönelik üretim kadar tüketime de yönelik üretimin yapıldığı bu işletmelerde yer alan aile üyeleri aile içi etkileşim yoluyla bilgi ve beceri kazanmaktadırlar. Sosyalleşme sürecinde anne ve babadan “çıraklık” yolu ile öğrenilen bilgi ve beceriler yetişkinlik dönemlerinde cinsiyete dayalı fonksiyonlar olarak hem çalışma hem de sosyal yaşamda kullanılmaktadır. Yapılan işin karşılığında ücret alınmamasına rağmen, elde edilen ürün ve değerlerin paylaşımı söz konusu olmaktadır. Ekonomik birim olarak çalışan aile işletmeleri aynı zamanda sosyal kurum olarak ailenin fonksiyonlarını da yerine getirmektedir. Geleneksel değerlerin yoğun olarak yaşandığı kırsal kesimde sosyal ve

psikolojik dayanışma ekonomik bir bütünleşmeyi oluşturmuştur. OECD ülkelerinde ücretsiz aile işçisi konumunda çalışanların oranı % 3.0 iken bu oran Türkiye’ de (1994 ortalaması) %29.8’ dir. Kendi hesabına çalışanların oranı ise OECD’ de sadece %14.8 iken Türkiye’ de bu oran % 30.5’ dir. Dinamik bir ekonomik yapıya sahip olan Türk sanayi ve hizmetler sektörü ulusal rekabetten uluslararası rekabet platformuna girmiştir. 1963 Ankara Anlaşması’ ndan itibaren AB’ nin ekonomik ve sosyal politikalarını takip etmek zorunda kalan Türk yatırımcıları işte verimlilik ve kaliteyi ön plana çıkarmaya yönelmiştir. Modern sektör kendini devamlı yenilemek ve gelişmek için teknolojiyi ve yeni bilgileri devamlı kullanmak ve ilerlemeleri yakından takip etmek zorundadırlar. Sermaye ve donanımda kullanılan yüksek teknoloji işgücü talebinde de farklı beklentilere girmiştir. Esnek istihdam politikalarının maliyet, kalite ve standart açısından önemi giderek artmaktadır. Bu gelişme tarım sektörü dışında çalışma deneyimi olmayan, eğitim düzeyi düşük, üretimde yer alan bilgi ve teknolojik gelişmelere ayak uyduramayan işgücünü istihdam etmede zorlanmaktadır. Üretimde kaliteye verilen önem sonucu kişinin eğitimi durumu ve nitelikli işgücünün de önemi artmaktadır. Göçle kırdan kentlere göç eden işgücünün örgütlü işlerde yer alamadığı yapılan araştırmalarda ortaya çıkmaktadır. “*İnformel işgücü pazarı*” olarak adlandırılan “*marjinal*” işlerde çalışanların genellikle kırdan kente yeni göç edenler tarafından doldurulduğu anlaşılmaktadır. Gecekondu bölgeleri genellikle “*kentsel geçimlik sektör*” de yer alan, düzenli gelir elde edemeyen, iş güvenliği kapsamı dışında kalan, işsizlik sorununu en fazla yaşayan nüfusu barındırmaktadır (Tatlıdil, 2002).

Türk işgücü piyasasının, diğer ülkelerin işgücü piyasasından farklı olduğu görülmektedir. Bunun en önemli nedenlerini, tarım sektöründeki yüksek istihdam düşük verimlilik, işgücüne katılım ve istihdam oranının özellikle kadınlarda çok düşük olması ve işgücünün eğitim düzeyinin düşüklüğü oluşturmaktadır. Türkiye’ nin işgücü piyasasının bu özelliklerinin yanında, diğer bir özelliği ise, istihdam yaratmaya yönelik yatırımların yetersiz kalmasıdır. Nüfus artış hızının, sektörel büyümeden ve yatırımlardan daha fazla olması işsizlik sorununu da beraberinde getirmektedir (Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, 2004).

Çizelge 2.1: Türkiye’ de İşgücü Ve İşgücüne Katılım Oranları

	Türkiye		Kent		Kır	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011
Kurumsal Olmayan Nüfus (000)	71.105	72.014	49.058	49.346	22.047	22.668
15+ Nüfus (000)	52.287	53.242	36.479	36.787	15.808	16.455
İşgücü (000)	25.179	26.103	17.014	17.344	8.165	8.759
İstihdam (000)	21.741	23.286	14.366	15.150	7.375	8.136
İşsiz (000)	3.438	2.816	2.648	2.194	790	623
İşgücüne Katılma Oranı (%)	48.2	49.0	46.6	47.1	51.7	53.2
İstihdam Oranı (%)	41.6	43.7	39.4	41.2	46.7	49.4
İşsizlik Oranı (%)	13.7	10.8	15.6	12.6	9.7	7.1
Tarımdışı İşsizlik Oranı (%)	16.7	13.4	15.9	13.0	20.6	15.5
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı (%)	24.6	19.3	26.4	21.2	20.4	15.2
İşgücüne Dahil Olmayanlar (000)	27.108	27.139	19.465	19.443	7.643	7.696

Kaynak: TÜİK

Çizelge 2.1’ e göre, 2011 yılı Mart döneminde, Türkiye’ de “kurumsal olmayan nüfus” bir önceki yılın aynı dönemine göre 909 bin kişilik bir artış ile 72 milyon 14 bin kişiye, “kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus” ise 955 bin kişi artarak 53 milyon 242 bin kişiye ulaşmıştır. 2011 yılı Mart döneminde, Türkiye genelinde işgücüne katılma oranı, bir önceki yılın aynı dönemine göre % 0,8 puanlık artışla; % 49 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemler için yapılan karşılaştırmalara göre, erkeklerde işgücüne katılma oranı % 0,7 puanlık artışla % 71, kadınlarda ise % 1,1 puanlık artışla % 27,9

olmuştur. İşgücünün eğitim ve yaş dağılımları ise; Toplam işgücünün % 16,5' ini 15- 24 yaş grubundakiler oluşturmaktadır. Lise altı eğitimlilerde işgücüne katılma oranı; erkekler için % 69,1, kadınlar için % 24 olarak tespit edilmiştir. Yükseköğretim mezunu erkeklerde % 85,4 olan işgücüne katılma oranı, kadınlarda % 72 olmuştur. 2011 yılı Mart döneminde istihdam edilenlerin sayısı, geçen yılın aynı dönemine göre, 1 milyon 545 bin kişi artarak, 23 milyon 286 bin kişiye yükselmiştir. Bu dönemde, tarım sektöründe çalışan sayısı 589 bin kişi, tarım dışı sektörlerde çalışan sayısı 956 bin kişi artmıştır. Mart 2011 döneminde istihdam edilenlerin % 24,8' i tarım, % 20,6' sı sanayi, % 6,2' si inşaat, % 48,4' ü ise hizmetler sektöründedir. Önceki yılın aynı dönemi ile karşılaştırıldığında tarım sektörünün istihdam edilenler içindeki payının % 0,9 puan, sanayi sektörünün payının % 0,8 puan, inşaat sektörünün payının ise % 0,4 puan arttığı, buna karşılık hizmetler sektörünün payının % 2,1 puan azaldığı görülmektedir.

Bu dönemde istihdam edilenlerin;

-% 71,3' ü erkek nüfustur.

-% 59,3' ü lise altı eğitimlidir.

-% 61,2' si ücretli, maaşlı veya yevmiyeli, % 25,6' sı kendi hesabına veya işveren,

- % 13,2' si ise ücretsiz aile işçisidir.

-% 58,8' i 10 kişiden az çalışanı olan işyerlerinde çalışmaktadır.

-% 3' ünün ek bir işi vardır.

-% 3' ü mevcut işini değiştirmek için veya mevcut işine ek olarak bir iş aramaktadır.

-Ücretli olarak çalışanların % 90' ı sürekli bir işte çalışmaktadır.

“Yaptığı işten ötürü herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmadan çalışanların oranı, önceki yılın aynı dönemine göre % 0,8 puanlık azalışla % 41,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde, geçen yılın aynı dönemine göre tarım sektöründe sosyal

güvenlikten yoksun çalışanların oranı % 85,1' den % 82,6' ya, tarım dışı sektörlerde % 28,5' ten % 27,7' ye düşmüştür. Türkiye genelinde işsiz sayısı geçen yılın aynı dönemine göre 622 bin kişi azalarak 2 milyon 816 bin kişiye düşmüştür. İşsizlik oranı ise % 2,9 puanlık azalış ile % 10,8 seviyesinde gerçekleşmiştir. Kentsel yerlerde işsizlik oranı % 3 puanlık azalışla % 12,6, kırsal yerlerde ise % 2,6 puanlık azalışla % 7,1 olmuştur” (Türkiye İstatistik Kurumu, 2011: 123).

2.2. ÇOCUK İŞGÜCÜ KAVRAMI

Çocuk işçiliği, çocukların uygun olmayan koşullarda ve gelişimlerine zarar verebilecek bir tarzda çalışmalarını sürecidir. Bu süreç çocuk haklarına uymayan bir şekilde işlemekte ve çocukların geleceğini ipotek altına almaktadır (Erbay, 2008: 4). Fiziksel veya zihinsel olarak henüz yeterli düzeye gelmemiş bireylerin fiziksel veya zihinsel yeterliliğini aşacak veya gelişimini tehlikeye düşürecek işlerde çalışması veya çalıştırılmasıdır (Ağcabay, 2012).

“Çalışan çocuk”, “genç işçi” kavramları farklı sosyal yapılara sahip toplumlarda farklı anlamlar içermektedir. “Çalışan çocuk” ve “genç işçi” tanımında bir ülkeden diğerine, gelişmiş bir ülkeden gelişmekte olan bir ülkeye, ülke içinde kırdan kente farklılıklar göstermektedir” (Karabulut, 1996: 6).

“Çocuk işgücü” kavramı ile “çocuk çalışması” kavramlarının birbirinden ayrılması gerekmektedir. Bu iki kavramı eş anlamlı olarak kullanma eğilimi yaygın olmakla beraber, gerçekte çocuk işçiliği çocuk çalışmasının bir alt durumudur ” (Fyfe, 2000: 468). Çocuk işgücü, çocuğun eğitimini engelleyen, çocuğun fiziksel, duygusal, zihinsel, ahlaksal ve sosyal gelişimini olumsuz yönde etkileyen işlerde çalışan çocuklar olarak tanımlanmaktadır. Çocuk çalışması faaliyetinde, çocuğun eğitimini engellemeyen, çocuğun fiziksel, zihinsel, duygusal, ahlaksal ve sosyal gelişimini olumsuz yönde etkilemeyen işlerde çalışan çocuklar kastedilmektedir. Eğitimi devam eden bir çocuğun boş zamanlarında ya da yaz tatillerinde, eğitimini aksatmayacak şekilde, çocuğa bilgi ve beceri kazandıracak, tek amacın gelir elde etmek olmadığı hafif işlerde kısa süreli çalışması çocuk işgücü ile çocuk çalışması arasındaki anlam farkını ortaya koymaktadır (Kahramanoğlu, 1996).

ILO' nun “*çocuk emeği*” ile ilgili çalışmalarında temel alınan yaş 5- 18 arasındadır. Beş yaş ve altındaki çocukların çalışmayacak ve okula gidemeyecek kadar küçük olmaları bu yaş sınırının belirlenmesinde etkili olan bir durumdur.

Çocuklara ilişkin yaş grupları ILO çalışmalarında iki şekilde belirlenmektedir. Ekonomik faaliyet içinde bulunan çocuklarla ilgili hesaplamalar yapılırken 5- 9, 10- 14 ve 15- 17 yaş grupları kullanılmaktadır. Çocuk işçiler ve tehlikeli çocuk işleri ile ilgili tahminler yapılırken, 5- 11 ve 12- 14 yaş aralıkları kullanılmaktadır. Bunun nedeni, ILO'nun 138 numaralı "işe alınma için en düşük yaş" sözleşmesine uygunluk sağlama amacından kaynaklanmaktadır (Sunal, 2011).

DPT' nin (Devlet Planlama Teşkilatı) “Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Çocuk Özel İhtisas Komisyon Raporu” nda, “çalışan çocuk” sosyo-ekonomik konumlarından dolayı esnaf ve sanatkarların yanında, tarım sektöründe, marjinal çalışma alanlarında maddi kazanç elde etmek ya da iş öğrenip meslek edinmek amacıyla üretime katılan ve on dokuz yaşından gün almamış kimseler olarak tanımlanmaktadır (Günöz, 2007).

Çocuk işçi, yasalar ve gelenekler açısından belirlenmiş bir yaşın altında çocukları ifade etmektedir. Çocuk işçilik birçok ülke ve uluslararası yapı tarafından insan emeğinin sömürsü olarak kabul edilmektedir. Çocuk işçilik en fazla, üretimin emek yoğun biçimde gerçekleştiği sektörlerde kayıtdışı istihdam ve fason üretimin parça başı emek karşılığı ücret biçiminde gerçekleşmesi ile kullanılmaktadır. İşgücü maliyetlerinin düşürülmek istenmesi çocuk işçilerin kullanımını arttırmaktadır. Çocuk işçiler; sanayi, tarım, madencilik, küçük aile işletmeleri, tarımsal faaliyetler, çıraklık gibi alanlarda sıkça kullanılmaktadır.

2.3. ÇOCUK İŞGÜCÜNE NEDEN OLAN FAKTÖRLER

Çocuk işgücü olgusunu ele alırken, ülkenin sosyo-ekonomik ve kültürel durumunu ortaya koymak, konuya çeşitli boyutlarıyla bakmak gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye'nin günümüzde çözüm bekleyen temel sorunları vardır. 2011 Türkiye nüfusu; 2010 yılı verilerine göre; 2010 yılı sonu itibariyle 73 milyon 722 bin 988 kişiye ulaşmıştır. Türkiye'nin yıllık nüfus artış hızı

binde 15,88 olmuştur.Özellikle gelişmiş ülkelerde nüfusun çoğunluğu yaşlı nüfustan oluştuğu için ve doğum oranlarının düşük olması genç nüfusun daha düşük oranlarda olmasına neden olmaktadır.

Nüfus özelliklerinin bu şekilde olması gelişmiş ekonomilerde harcamaların önemli kısmını yatırım harcamalarının oluşturmasını sağlamaktadır. Yatırım harcamaları, ülke ekonomisine dinamiklik kazandırmakta, yeni sektörler yaratıp, yeni iş imkanlarının oluşmasını sağlamaktadır.

Genç nüfusun fazla olduğu az gelişmiş ülkelerde, harcamaların eğitim, giyim ve beslenme gibi alanlarda yoğunlaştığı hesaba katılacak olduğunda, potansiyel işgücü oluşturabilecek nüfusa, yeni iş alanları yaratılmakta yetersiz kalınmaktadır. Sonuç olarak da işsizlik sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu durum da gelir elde edecek alan bulamayan hanehalkının ve bireylerin yoksulluk içine düşmesine neden olmakta, eğitim yetersizliği ve sağlığın ihmali gibi sorunlar ile karşılaşmalarına neden olmaktadır.

2.3.1. Yoksulluk

“*Yoksulluk*”, Dünya Bankası’ na göre; “Açlık, konutsuzluk, hasta olunca doktora ulaşamamak, okula gidememek ve uygun bir şekilde konuşmasını bilmemek, iş sahibi olamamak, gelecekte korkmak, sağlıklı olmayan ortamlarda çocukların hastalık yüzünden kaybedilmesi olarak ifade edilmektedir.” Yoksul olma durumu, bireylerin yaşamlarını devam ettirebilmek adına zorunlu ihtiyaçlarını gidermekte maddi anlamda sıkıntı çekmesine, yaşam kalitesinin düşmesine neden olmaktadır (Akço, 1997).

Ailelerin maddi imkanlarının yetersiz olması nedeniyle çocukların sağlığı, eğitimleri ve sosyal hayatları olumsuz yönde etkilenmekte, küçük yaşlarda çalışmak durumunda kalan çocuk sayısı artış göstermektedir. Özellikle de eğitim düzeyi düşük ailelerin bilinçsizce çocuk sahibi olmaları ve bakabileceklerinden daha fazla çocuk sahibi olmaları hanehalkı gelirinin yetersiz kalmasıyla sonuçlanmaktadır.

Türkiye’ de adil olmayan, dengesiz bir gelir dağılımı mevcuttur. Bu durumu açıklamak için de “Gini katsayısı” kullanılmaktadır. Gini katsayısı, gelir dağılımı arasında dengesizliği çözümlenebilmek için kullanılan bir yöntemdir. Gelirin hanehalkı

arasında yani en fakirden en zengine nasıl yayıldığını gösteren bu katsayılar, sıfır ile bir arasında değer almakta, sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımı dengesizliği azalmakta, bire yaklaştıkça da gelir dağılımı dengesizliği artmaktadır. Türkiye açısından değerlendirecek olursa, Türkiye’de gerçekleştirilen Hane Halkı Bütçe Araştırmaları’na göre; Gini katsayısı oranı 2004 yılında 0.40, 2005 yılında 0.38, 2007 yılında 0.43, 2010 yılında da 0.41 olarak hesaplanmıştır (Süngü, 2011). Gini katsayılarında iyileşmeler görülse de yoksulluk oranlarını çok fazla etkilememektedir.

Bu noktada çıkarılacak iki temel sonuç, Türkiye’de gelir dağılımında istikrarlı bir iyileşme değil, konjonktürel *-devresel-* dalgalanmalar olduğu ve gelir dağılımında eşitsizliğin en az görüldüğü 2005 yılı verileriyle bile Türkiye’de gelir dağılımının hiç de adil olmadığı yönündedir. Üstelik kişi başına gelir düzeyinin düşük olduğu bir ekonomide gelir dağılımındaki eşitsizlik yoksulluğun katlanılmaz boyutlarda derinleşmesine, yaygınlaşmasına neden olmaktadır.

2.3.2. İşsizlik

İşsizliğin en genel ifadesi, “Çalışma irade ve gücünde olan ve cari ücrete razı olarak iş aradığı halde kendi yeteneğine uygun iş bulamayan kimselerdir ” (Eren, 2010: 32).

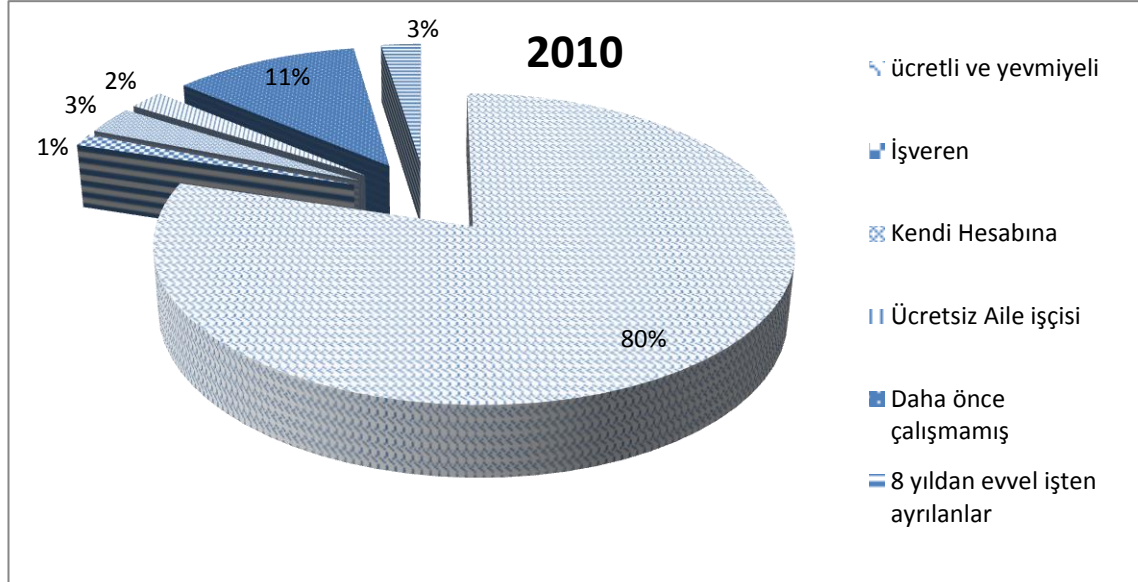
Uluslararası Çalışma Örgütü’ ne göre, “İstihdam dışı olmak, mevcut ücretler oranında çalışma gereksinimi içinde olmak, işe başlamaya hazır ve çalışma arzusu içinde olmak, iş arama durumunda olmak” gibi nedenler kişinin işsiz sayılabilmesi açısından belirli özelliklerdir (kozonline, 2012).

İşsizlik, insan emeğinin kısmen atıl kalması, kalkınmanın yavaşlaması anlamına gelmektedir. İşsizlik, aynı zamanda gelir eşitsizliğini ve yoksulluğu arttırmaktadır. Ülkelerin iş olanaklarını arttırıcı yatırımlar yerine kısa vadeli yatırımlara yönelmesi, iş yaratma maliyetinden kaçınmaları işsizliği yaratan nedenlerdendir (TÜSİAD, 2004).

Şekil 2.1’ de son çalışılan işteki durumlarına göre işsiz olanlarda da en fazla oran % 80 ile ücretli ve yevmiyeli olarak çalışanlardan oluşmaktadır. % 11’ lik kısmı

daha önce hiç çalışmamış kesimden oluşmaktadır. En fazla işsizlik sıkıntısı, ücretli ve yevmiyeli çalışmış olanlar ve daha önce hiç çalışmamış kişilerden oluşmaktadır.

Şekil. 2.1: Son çalışılan işteki duruma ve yıllara göre işsizler (15 yaş +)

Kaynak: TÜİK

2.3.3. Eğitim İle İlgili Nedenler

Çocukların çalıştırılmasının önemli bir nedeni de, ülkenin eğitim olanaklarının sınırlı olması ve gerekli önemin verilmemesidir. Eğitime ilişkin altyapının yeterince gelişmemiş olması ve çocukların eğitim hizmetlerinden yararlanmasını engelleyen etkenler sonucu, eğitim sistemine dahil olamayan çocuklar çalışma hayatına atılmakta ya da eğitimlerinin yetersiz olması nedeniyle gelecekte işsiz kalmaktadır (İlik ve Türkmen, 1994).

Çizelge 2.2’ de Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinin milli gelir (GSYH) içindeki payı 2011 yılında % 2.80, 2012 yılında ise % 2.74 olarak öngörülmüştür. Ayrılması öngörülen bu oran, eğitim sisteminin ihtiyaçlarını karşılayacak ve eksiklerini giderecek bir oran olarak görülmemektedir.

Çizelge 2.3’ de, devlet bütçesinden yeterince kaynak ayrılmayan üniversiteler son yıllarda bilimsel üretimleri tehdit eden “kendi kaynağını yaratma” arayışları içine

itilmiştir. Buna rağmen yükseköğretim; 2012 yılında da istenilen yeterli miktar payı alamamaktadır.

Çizelge 2.2:2012 Bütçe tasarısında MEB' e ayrılması öngörülen miktarlar

Yıllar	MEB bütçesinin konsolide bütçeye oranı (%)	MEB bütçesinin Milli gelire oranı (%)
2007	10.42	3.40
2008	10.51	3.13
2009	10.64	2.51
2010	9.80	2.74
2011	10.90	2.80
2012	11.16	2.74

Kaynak: Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası, 2012

Çizelge 2.3:2012 Bütçe tasarısında yüksek öğrenime ayrılması öngörülen miktarlar

Yıllar	Yükseköğretim bütçesinin konsolide bütçe oranı (%)	Yükseköğretim bütçesinin Milli gelire oranı (%)
2007	3.21	1.05
2008	3.29	1.02
2009	3.33	0.79
2010	3.24	0.91
2011	3.68	0.95
2012	3.63	0.89

Kaynak: Eğitim- Sen, 2012

Çizelge2.4' de, okuma yazma bilmeyenlerin oranı 3 milyonun üzerinde, okuma yazma bilen fakat okul bitirememiş olanların ise yaklaşık 13 milyon olduğu görülmektedir. Yoğunluğun toplamda 15 milyonun üzerinde olduğu, ilkokul mezunlarında olduğu görülmektedir. Türkiye'de eğitim sisteminde aksaklıklar ve alt yapı eksiklikleri bulunmaktadır ve bu şartlar altında işsizliğin ve yoksulluğun giderilmesi zorlaşmaktadır. Eğitim düzeyi düşük bireylerin yetiştiği bir toplumda, küçük yaşlarda iş hayatına atılan çocukların olması önüne geçilemeyen bir sorun haline almaktadır. Bu şartlar altında devletin eğitime bütçeden ayırdığı pay arttırılmalı, okula gitmeyen ya da gidemeyen çocukların tespiti ciddi bir denetim ile tespit edilmelidir.

Türkiye'de görülen bir diğer sorun ise, eğitimsiz işsizlerin yanısıra, eğitilmiş işsizlerin de çoğunlukta olmasıdır. Üniversite ya da yüksek lisans bitirmiş olup, kendi kriterlerine uygun iş bulamayan ya da bulan fakat maaşından tatmin olmayıp işten ayrılan ve sonrasında iş bulmakta zorlanan işsizler grubu da oldukça fazla görülen bir durum olmaktadır. Bu durum Türkiye' de adil olmayan gelir dağılımından ya da yeni istihdam olanakları yaratamamaktan kaynaklanmaktadır. İş imkanlarının yetersiz olmasından dolayı, Türkiye her geçen yıl daha fazla beyin göçü vermektedir. Kıt kaynakları ile yetiştirdiği değerli beyinleri kaybeden az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin beyin göçü nedeni ile gelişmeleri daha da yavaşlamaktadır. Gelişmiş ülkelerin kalifiye işgücüne daha yüksek ücret ve daha iyi olanaklar sağlaması ile gelişmeleri daha da hızlanmaktadır. Beyin göçü ülkeler arasındaki gelişmişlik farkının daha da artmasına neden olmaktadır. Eğitilmiş, kalifiye işgücü sermayesinin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere kaçışı gelişmiş ülkelerde bilim ve ekonomiyi artırırken, göç veren ülkelerin gelişmelerini yavaşlatmaktadır. Türkiye, dünyada en az eğitim harcaması yapan ülkeler arasında yer almaktadır. Kalıcı eğitim politikasının olmaması ve eğitimde fırsat eşitsizliğinden kaynaklanan aksaklıklardan dolayı en fazla beyin göçüne maruz kalan ülkelere biri olmaktadır.

Çizelge2.4:Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) veri tabanına göre Türkiye’de yaşayan kişilerin eğitim durumlarının cinsiyete göre dağılımı

Bitirilen Eğitim Düzeyi Ve Cinsiyete Göre Nüfus (6 +Yaş) 2010 Türkiye			
Bitirilen eğitim düzeyi	Toplam	Erkek	Kadın
Okuma yazma bilmeyen	3.825.644	700.400	3.125.244
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	13.448.484	6.443.661	7.004.823
İlkokul mezunu	15.709.975	6.973.926	8.736.049
İlköğretim mezunu	10.820.045	6.081.367	4.738.678
Ortaokul veya dengi okul mezunu	3.127.204	1.946.744	1.180.460
Lise veya dengi okul mezunu	11.374.336	6.556.319	4.818.017
Yüksekokul veya fakülte mezunu	4.566.049	2.692.405	1.873.644
Yüksek lisans mezunu	365.791	217.892	147.899
Doktora mezunu	113.862	70.788	43.074
Bilinmeyen	2.782.071	1.471.078	1.310.993
Toplam	66.133.461	33.154.580	32.978.881

Kaynak: TÜİK- 2010 (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (Adnks) Veri Tabanı)

*Yabancılar dikkate alınmamıştır.

2.3.4. Göç

“Göç” bir ya da birden çok kişinin bir arada bir yerden bir başka yere gitmeleri şeklinde tanımlanabilir. “Göç” aynı ülke içinde olabileceği gibi, farklı ülkelere gitme şeklinde de olabilir. Göç hareketi, toplumun sosyal, kültürel, ekonomik, politik vb. birçok özelliğini etkileyen nitelikte önemli bir durumdur. Ülkenin demografik yapısını önemli ölçüde etkilemektedir. Göç alan ve göç veren yerler birbirlerinin aksi yönünde değişim içerisine girmektedirler.

Göç veren ülkede erkek iş gücü nüfusu azalırken, göç alan ülkede erkek işgücü nüfusu artış göstermektedir. Göç hareketleri özellikle toplumun okur yazarlık, eğitim düzeyini de derinden etkilemektedir. Göç, zorunluluk ile meydana gelen bir harekettir. Birey ya da bireyler zorunlu olmadıkça kendi topraklarını bırakma eğilimine girmemektedirler. Göç veren bir şehir ya da ülkenin vatandaşları çoğunlukla yeni iş alanları olduğu düşüncesiyle ya da politik kargaşadan uzaklaşmak için bir başka yere gitmeye ve orada yaşamaya mecbur kalmaktadırlar. Türkiye açısından bakıldığında, genellikle daha iyi şartlarda yaşamak için ya da iş bulabilme ümidiyle doğudan batıya göç eden insanlar halen varlığını sürdürmektedir. Doğudaki birçok ilin yetersiz altyapı, eğitim eksikliği, sınırlı yaşam koşulları, tarıma dayalı ekonominin yeterli maddiyatı sağlayamaması ve politik sebepler dolayısıyla göç verdiği göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Göç eden bireyler genellikle tarım sektöründe olduğu için göç ettikleri şehirlerde işsizlik sorununu yaşamaları kaçınılmaz olmaktadır. İş bulma ümidiyle göç eden kişiler, şehir hayatının zor şartlarına ayak uydurmakta zorlanmakta, birçok sosyal sorunu da maddi yetersizlikle birlikte yaşamaktadır.

Göç yoluyla kırdan kente göç eden aileler, kentte varolan yaşam standartlarına ayak uydurmakta zorlanmakta, geçim sıkıntısına düşmektedir. Kalabalık nüfusa sahip ailelerin çocukları geçim sıkıntısı nedeniyle çalışma hayatına girmek durumunda kalmaktadır. Çocuk işçiliğine, göç de etki eden bir unsur olmaktadır. Ek gelir getirici olarak görülen çocuklar, ağır şartlarda, çoğunlukla ailelerine ek gelir getirebilmek amacıyla ya da meslek edinmek amacıyla çalışmak zorunda kalmaktadırlar.

2.3.5. Denetim Yetersizliği ve Mevzuat

Türkiye, Çocuk Hakları' na Dair Sözleşme'nin yanı sıra çocuk işçiliğiyle doğrudan alakalı uluslararası sözleşmelere de taraf olmuştur. Söz konusu uluslararası sözleşmeler arasında Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 138 sayılı (Asgari Ücret Sözleşmesi) ve 182 sayılı (Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Önlenmesi) sözleşmeleri de yer almaktadır. Türkiye, "Gençlerin Gece Çalışması" na dair 79 ve 90 sayılı ILO sözleşmelerine taraf olmamıştır. İş Kanunu, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu ve İlköğretim ve Eğitim Kanunu, çocukların istihdam edilebileceği işler, asgari ücretler, çalışan çocukların hakları ve korunması ile ilgili hükümler içermektedir. Mevzuatta düzeltilmesi gereken çok sayıda açık ve boşluk mevcuttur. Örneğin; İş Kanunu, belirli istisnalarla birlikte, 15 yaşından küçük çocukların istihdam edilmesini yasaklamakta fakat çocukların çalıştıkları başlıca sektörleri kapsamamaktadır. Bu sektörlerden birisi, sosyal güvenliğin zorunlu olmadığı ve iş müfettişlerinin yetkilerinin elliden fazla işçi çalıştıran işletmelerle sınırlı tutulduğu tarım sektörüdür. Kanunda öngörülen cezalar caydırıcı nitelikte değildir, oldukça hafif kalmaktadır. 16- 18 yaş grubundakilerin ağır işlerde istihdam edilmesi mümkün olmasına karşın tarım, ağır işçilik tanımının dışında bırakılmıştır ve onaltı yaşından küçükler için halen farklı bir asgari ücret öngörülmektedir.

İş mevzuatının çocuklar için uygulanması, sendikaların ve müfettişlerin güçsüz olması, kayıtdışı istihdamın yaygın olması ve küçük işletmelerin sayısının yüksek olması gibi istihdam piyasasının çeşitli özellikleri ile birlikte sosyo-ekonomik ortam dolayısıyla karmaşıklaşmaktadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, müfettişlerine yönelik bir eğitim paketi geliştirmeyi planlamaktadır (UNICEF, 2012).

2.3.6. İşveren Talebi

İşverenler tarafından çocuk işçiliğine yönelik talep, çocuk işçiliğinin bir başka nedenidir. Ülkedeki piyasa şartları, ekonomik ve mali sıkıntılar, bazı işverenlerin çocukları düşük ücretlere razı, ikna edilmesi kolay işgücü olarak görmesi ve bu konuda yeterli bilince sahip olunmaması, küçük işletmelerin ekonomik ve teknik imkanlarının yetersiz oluşu, bazı ailelerin ise çocuklarının meslek sahibi olabilmesi için işverenlerden

talepleri gibi etkenler işverenlerin çocuk işgücünü talep etmelerine neden olmaktadır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2006).

1980 yılından itibaren Türkiye ekonomisinde ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin benimsenmesiyle birlikte, ülkeler arasında rekabette üstünlük sağlamak amacıyla işgücü maliyetlerinin düşürülmesi ana hedef olmuştur. Emek yoğun işlerde çocuk işçilerin çalıştırılması maliyet düşürme çabalarının bir sonucu olarak önemli bir sorunu haline gelmiştir. İşverenler, daha fazla üretim yapıp, daha az maliyetlere katlanıp daha fazla gelir elde etme çabası içindedirler. Çocuk işçilere daha az ücret ödedikleri ve herhangi bir güvence sağlamadıkları için çocuk işçi çalıştırmak işverenlerin en önemli talep kitlesi haline gelmektedir (Çolak, 1998).

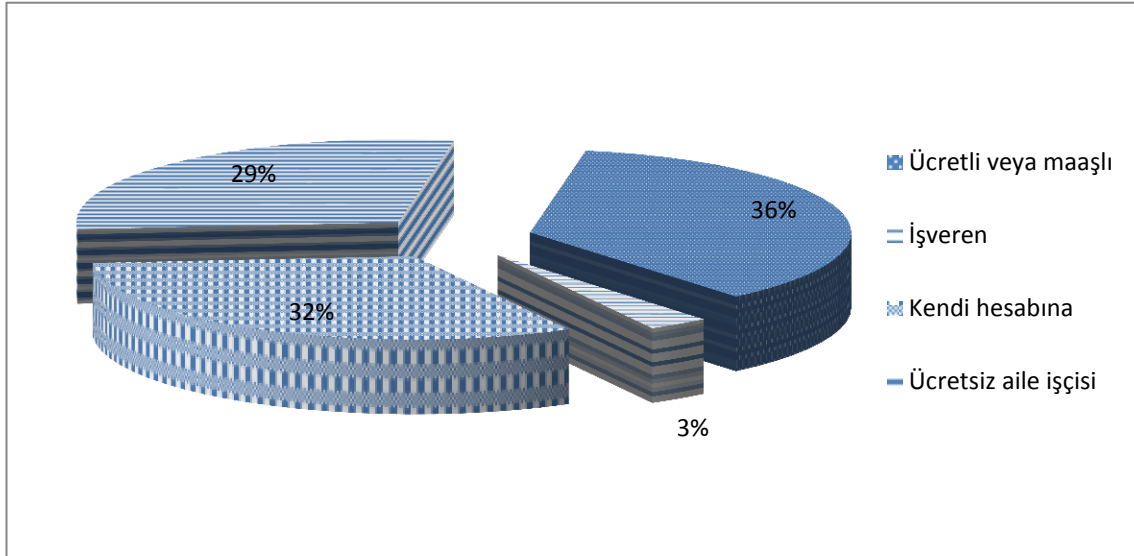
2.4. TÜRKİYE’ DE ÇOCUK İŞGÜCÜ İSTİHDAMI

Türkiye eski tarihlerden bu yana tarıma dayalı ve emek yoğun olarak üretim yapan bir ülke özelliği taşımaktadır. Çalışanların bir kısmı yevmiyeli çalışan , bir kısmı kendi hesabına çalışan, bir kısmı da ücretsiz aile işçisidir. Özellikle de ücretsiz aile işçileri tarıma yönelik üretimde yoğun olarak kayıtdışı olarak çalıştırılmaktadır. Kentlerde de daha çok yevmiyeli olarak çalışma şekli görülmektedir.

Çocuklar başlıca iki nedenle çalıştırılmaktadırlar “Çocuklar ailelerinin geleneksel yaşamın sürdürülmesine katkıda bulunabilmek için çalışmaktadır. Ailelerinin geliri yetişmediği için dükkanlarda fabrika, atölyelerde ve sokaklarda çalışmaktadır. Bu yaklaşım büyük ölçüde kabul görmekte ancak çalışan çocuk sorunun nedenini tamamen aileye indirgediği için eksik kalmaktadır. İşletme ve işverenlerin taleplerinin de çocuk işgücü yönünde olması bu yönde artışı tetikleyen nedenlerden biridir” (Bulutay, 1995: 3).

Şekil 2.2’ de, çalışanların % 36’ lık kısmı ücretli veya maaşlı olarak çalışmaktadır. Bu oranı % 32 ile kendi hesabına çalışanlar izlemektedir. % 29’ u ücretsiz aile işçisi, % 3’ ü işveren olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Ücretsiz aile işçiliği kayıtlılık durumu olmayan bir işgücü faaliyetidir. Genellikle tarımsal faaliyetlerle uğraşan aile fertlerinin çalıştığı bu işlerde, çocuklar da çalışmaktadır.

Şekil2.2:İşteki durumuna göre istihdam edilenler (15 yaş +)

Kaynak: TÜİK- 2010

2.4.1. Çocuk İstihdamının Genel Görünümü

Kalabalık nüfusa sahip ailelerin çocukları, ekonomik destek sağlamak için veya evdeki yoksulluğun getirdiği sıkıntılı yaşamdan kurtulmak adına sokaklara yönelmektedir. Suç unsuru taşıyan işlerde bulunma olasılığı yüksek olan çocukların suistimal ve sömürüye maruz kalma riskleri aile ilgisi ve yönlendiriciliği olmadıkça iki kat artmaktadır. Bu çocukların çoğu, daha iyi bir yaşam için kırdan kente göçle gelen, fakat kent yaşamına ayak uyduramayan ve geçim sıkıntısında olan ailelere sahiptir (unicef, 2012).

Erken yaşlarda çalışma hayatına giren çocuklar eğitim hayatlarına devam etmekte zorlanmakta, genellikle de eğitimlerine devam edememektedirler. Devam etseler dahi eğitimlerinde yeterli düzeye ulaşamamaktadırlar. Eğitimlerinin yetersizliği nedeniyle de vasıfsız işgücü yoğunluk kazanmakta, gelecekte daha iyi ücret veren ve daha iyi çalışma koşullarına sahip işler bulamamaktadırlar.

2006 yılının IV. Dönemi' nde Türkiye genelinde 6- 17 yaş grubundaki çocuk sayısı 16 milyon 264 bindir. Bu yaş grubundaki çocukların % 60,9' u kentsel, % 39,1' i kırsal yerlerde bulunmaktadır. Bu çocukların % 84,7' si bir okula devam ederken, % 15,3' ü okula devam etmemektedir. Okula devam etmeyen çocukların % 58,8' ini kız

çocukları oluşturmaktadır. 6- 17 yaş grubunda bulunan 16 milyon 264 bin çocuktan % 5,9' u ekonomik bir işte çalışmakta, bir başka ifadeyle istihdam edilmektedir (958 bin kişi).

Türkiye genelinde 6- 17 yaş grubunda istihdam edilen çocukların % 47.7' si kentsel, % 52.4' ü kırsal yerlerde yaşamaktadır. İstihdam edilen çocukların % 66'sını erkek, % 34'ünü kız çocukları oluşturmaktadır.

Çizelge 2.5: Çalışan kesimin sınıflandırılması

	2006 (Ekim,Kasım,Aralık) (bin)
Kurumsal Olmayan Nüfus	72.957
0-5 yaş grubu nüfusu	8.479
6-17 yaş grubu nüfusu	16.264
İstihdam (6 ve üzeri)	22.963
İstihdam (6-17)	958
İstihdam Oranı (6-17)	5.9
-Kent	457
-Kır	502
Erkek	632
Kadın	326
Tarım	392
Tarım Dışı	566
Ücretli veya yevmiyeli	513
Kendi Hesabına veya İşveren	26
Ücretsiz Aile İşçisi	420

Kaynak: TÜİK/ Çocuk İşgücü Anketi

Çalışan çocukların % 31.5'i bir okula devam ederken, % 68.5'i öğrenimine devam etmemektedir. Okula devam eden 6-17 yaş grubundaki çocukların % 2.2'si ekonomik bir işte çalışırken, okula devam etmeyen çocukların % 26,3'ü çalışmaktadır.

2006 çocuk işgücü anketine göre, çalışan çocukların %41' i tarımsal işlerde çalışmaktadır. Çocuklar genellikle kırsal tarım bölgelerinde ailelerine yardım amacıyla çalışmaktadırlar. Bu çalışma aileye yardım olarak kabul edilmekte ve hukuki açıdan da resmi bir iş olarak kabul edilmemektedir. Çocuklar yaptıkları bu işleri bazen okul ile birlikte yürütmekte bazen de bu işler için okulu bırakmaktadırlar. Tarım alanında çalışan çocukların bir kısmı mevsimlik işlerde başkalarının tarlalarında yevmiyeli olarak, ucuz işgücü şeklinde de çalışmaktadırlar.

Sanayi çocuk işçilerin çalıştığı önemli bir alandır. 2006 çocuk işgücü anketi sonuçlarına göre 6- 17 yaş grubunda çalışan çocukların %28' i sanayide küçük ve orta ölçekli işletmelerde çalışmaktadırlar. 2006 çocuk işgücü anketi sonuçlarına göre, hizmet sektöründe çalışan çocuklar çoğunlukla lokanta, otel, gazino, kahvehane, mağaza, market, berber gibi insanlara doğrudan hizmet veren işletmelerde çalışmakta ve bu alanda çalışan çocuklar, çalışan çocukların %10,7' sini kapsamaktadır (Devlet İstatistik Enstitüsü, 2006).

Bir diğer çalışan çocuk sınıfını da evde, ev işlerinde emek harcayan çocuklar oluşturmaktadır. Öyle ki; bu durumdaki çocukların hiçbir düzenlenmiş yasal hakkı bulunmamaktadır. Bununla beraber hiçbir emek karşılığı alamamakta, ve hiçbir hak iddia etme şansı da bulunmamaktadır.

Sokakta çalışan çocuklar kategorisinde durum oldukça vahimdir. Her gün sokakta yüzlerce çocukla karşılaşmaktadır. Gerek göçlerin olumsuz etkileriyle, gerekse sorumsuz ailelerin varlığı sebebiyle çocuklar sokaklarda kötü şartlarda çalışmakta ya da çalıştırılmakta, kimi zaman ne yazık ki cinsel istismarlara maruz kalmaktadır. Bu konuda daha sıkı yasal düzenlemeler yapılmalı, güçlü bir denetim mekanizması oluşturulmalıdır.

2.4.2. Çalışan Çocukların Çalışma Nedenleri

Çocuk işçiliğinin temel nedenleri yoksulluk, göç, geleneksel bakış açısı, eğitim olanaklarının yetersizliği, işsizlik, isverenlerin çocuk işgücüne talebi, mevzuatın yetersizliği ve etkin uygulanmamasıdır.

Yoksulluk ve dar gelirli olmak çocuk işgücünü arttıran önemli bir unsurdur. Ailelerin geçimlerini sağlayabilmelerinde güçlük çekmeleri sonucu çocuklar çalışmak durumunda kalmaktadır. Basu ve Van (1998: 412- 427), kuramsal bir yaklaşımla geliştirdikleri işgücü piyasası modellerinde, iki denge durumu ortaya koymuşlardır. Bunlardan ilki çocuk işçiliğinin olmadığı veya yasaklandığı ve bu nedenle işgücü arzında yaşanan düşme nedeniyle yetişkin ücretlerinin yüksek olduğu ve ailelerin çocuklarını çalıştırmaya gereksinim duymadığı denge durumudur. Diğeri ise çocuk işçiliğinin bulunduğu ve yetişkin ücretlerinin çocukların geçimini sağlayamayacak düzeyde düşük olduğu denge durumudur. Burada yoksulluk tuzağı ve çocuk işçilik arasında çok önemli bir bağın olduğu varsayımı yapılmıştır.

Basu ve Van' ın (1998) ortaya koyduğu gibi, yoksulluk nedeniyle işgücü piyasasında çocukemeğinin bulunması yetişkin ücretlerini aşağı çekmektedir. Düşük gelire sahipolan yetişkinler de yoksul oldukları için çocuklarının geçimini sağlayamamaktave çocuklarını isteyerek ya da istemeden de olsa çalıştırmaktadırlar.

Çalışan çocuklar; gerek aile gelirine katkıda bulunmak, gerekse kendi ihtiyaçlarını gidermek amacıyla çalışma gereksinimi duymaktadırlar. Ayrıca, meslek sahibi olma düşüncesi de çalışmayı tetikleyen bir unsur olmaktadır.

Eğitimden uzaklaştırılma da çocukları çalışma hayatına iten diğeri bir faktördür. Eğitim seviyesinin yükselmesi aslında yoksulluk riskini azaltan bir faktördür. Fakat geçim derdine düşmüş aileler bu gerçeği görmezden gelmekte, eğitimi ihmal etmektedir. Oysaki; gerekli bilgi ve donanıma sahip bir birey olmak ilerde getirisi daha yüksek işlerde çalışmayı da beraberinde getirmektedir. Eğitim hayatını terkedip, zor koşullarda hiçbir güvenliği olmayan düşük ücretlerde çalışan çocuklar günden güne artmakta, vasıfsız işgücü artmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı hızlı nüfus artışı, aşırı ve düzensiz kentleşmeye, dolayısıyla kentsel işsizlik ve gelir dağılımı sorunlarına yol açmaktadır. Bu ortamda çocuk emeğinin kullanımı giderek yaygınlık kazanmaktadır. Aile gelirindeki hızlı düşüşler karşısında, tüm aile üyelerinin çalışmak zorunda kalmaları ve özellikle küçük yaşlarda çalışma yaşamına atılmaları kaçınılmaz olmaktadır.

Çalışan çocuklar bir şekilde; düzenli eğitim hayatının dışına itilmektedir. Ancak bu uzaklaşmanın tek nedeni “yoksulluk” değildir. Bunun yanısıra; çocukların arasında çeşitli nedenlerle eğitim kurumlarına karşı güvensizlik ve isteksizliğin olduğu da görülmektedir. Genellikle “okulda başarısız olmak” olarak da algılanan bazı durumlarda; eğitim tam manasıyla alınmayınca, eğitim sisteminin beceri kazandırmaması; düzenli eğitim sisteminin iş hayatı taleplerine cevap vermeyişi; okumuş gençlerin işsiz kalması ya da yaşam kalitesindeki düşüklüğün farkedilmesi; okulların çocuklar tarafından “soğuk” bulunması gibi birçok etken de söz konusu olabilmektedir.

İşverenlerin de çocuk işgücünü tercih etmeleri, ucuz işgücü olarak görmesi bunun yanısıra, çocuklarını haklarını aramada zayıf kalmaları ya da hiç haklarını arayamamaları da işverenlerin tercih nedenlerini oluşturan büyük etmenlerdendir.

Yoksulluk çocuk işgücünde kilit bir nokta oluştursa bile tüm nedenin yoksulluk olduğunu söylemek çok da mantıklı değildir. Ebeveynlerin tutum ve davranışları, eğitimsiz olmaları, çocuğun çalışma ve para kazanma isteği yanısıra ebeveynlerin de buna destek çıkması da önemli etkenlerdendir. Hanehalkı bireylerinin daha fazla kazanç sağlama isteği, cari harcamalarını arttırma talepleri de çocukları çalışma hayatına iten faktörlerdendir.

2.4.3. Çalışan Çocukların Sektörel Dağılımı

Çocuk işgücü ilk olarak çoğunlukla tarım sektöründe kendini göstermekte, bu ücretsiz aile işçilerinden oluşan kayıdıışı emekten oluşmaktadır. Çiftçilikle uğraşan, kendi toprağını ekip biçen aileler ücretli işçi çalıştırmak yerine kendi aile fertlerini çalıştırmayı tercih etmektedir.

Çizelge 2.6: Yaş gruplarına, cinsiyet ve sektöre göre ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuklar (bin kişi)

	Toplam (6-17 yaş)	Kız	Erkek	Toplam (6-14 yaş)	Kız	Erkek	Toplam	Kız	Erkek
Toplam									
1994	2,669	897	1,372	958	391	567	1,31	507	805
1999	1,63	675	954	609	269	340	1,02	406	615
2006	958	326	631	318	112	206	639	214	425
Tarım									
1994	1,51	748	762	730	343	388	779	405	374
1999	990	529	460	461	235	226	529	294	235
2006	392	189	203	182	80	102	210	109	101
Sanayi									
1994	385	109	276	106	37	70	279	73	206
1999	322	83	239	70	20	50	252	63	189
2006	271	85	186	50	15	31	221	66	155
Ticaret									
1994	180	11	168	50	4	46	130	7	123
1999	159	34	125	31	4	27	128	30	98
2006	205	30	175	65	10	55	140	20	120
Hizmet									
1994	195	29	166	71	7	65	123	22	101
1999	159	29	130	47	10	37	112	19	93
2006	89	22	67	21	3	18	68	19	49

Kaynak: Tor, 2010

Sektörel açıdan durumu değerlendirildiğinde, 1994 yılında tarım sektöründe çalışan çocuk işçi sayısının diğer sektörlere oranla daha yoğun olduğu görülmektedir. 2006 senesinde durum biraz daha olumlu hale gelmiş çalışan çocuk işçi sayısında azalma görülmektedir.

1994 ve 2006 yılları arasında tarım sektöründe çalışan çocuk sayısında %74 oranında azalma meydana gelmiştir. Benzer azalma hizmet sektöründe de görülmektedir. 1994 yılında 195 bin işçi çocuk çalışırken, bu oran 1999 yılında 159 bine, 2006 yılında ise 89 bine kadar düşüş göstermiştir (Tor, 2010) .

Günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kırdan kente göçlerinde hız kazandırdığı bir durum olan işgücünün tarımdan hizmet sektörüne kayması hizmetsektörünü büyüyen sektörlerden biri haline getirmektedir. Bu sektörde çocuklar, işletmelerde getir götür işleri yapmakta ve oldukça düşük ücretlerleçoğu zaman bahşiş karşılığı hizmet vermektedir (Erbay, 2008) .

Ticaret sektöründe ise durum olumsuz olmaktadır. 1994 yılında ticaret sektöründe faaliyet sürdüren çocuk işçi sayısı 180 bin iken, 1999 yılında 159 bine düşse de 2006 yılına gelindiğinde 205 bine yükseldiği görülmektedir.

Sanayi sektöründe, 1994 senesinden 2006 yılına kadar azalma görülmektedir. Teknolojinin ilerlemesiyle bilgi birikimi ve deneyim önem kazanmış bu bakımdan nitelikli işgücü gereksinimi artmıştır. Teknik bilgi birikimi gerektiren işlerde vasıfsız işgücü çalıştırmak zorlaşmıştır.

2.4.4.Sokakta Çalışan Çocuklara Genel Bakış

Türkiye’de en az 42 bin çocuğun sokaklarda yaşadığı ya da çalıştığı tahmin edilmektedir, ancak gayriresmi rakamlar 80 bin’ e kadar çıkmaktadır. Bu çocukların büyük çoğunluğu, çok az belediyenin sağlayabildiği daha iyi yaşam standartları arayışı içinde şehirlere akın eden ve sosyal olarak sınırlılıkları olan göç etmiş ailelerden gelmektedir. Çocuk sayısının artması ailede yoksulluğun da artması olarak kendini göstermektedir. Çocuk işçilerin bir çoğu okula düzensiz gitmekte ve öncelik olarak sokaklarda çalışmaktadırlar. Sokaklar hayatlarının büyük bir parçası olsa da bu

çocukların çoğu hala aileleriyle yaşamaktadır ve yoksullukları ailelerinin durumundan kaynaklanmaktadır. Sokakta yaşamaya itilen çocukların nispeten küçük bir bölümü ise ev ve aileleriyle daha zayıf bağlara sahiptir. Yoksulluk ve sosyal dışlanma yaşayan ailelerin genelinde aile içi güvensizlik ve çatışma görülür. Bu ortam yüzünden yıpranan çocuklar evleri, aileleri ve eğitim sistemi ile bağlarını kısa zamanda koparmaktadır. Birçok şehirde sokakta yaşayan ve/veya çalışan çocuklara sunulan hizmetler, çocukların madde bağımlılığından kurtarılması, çocukların ailelerine geri döndürülmesi ya da ailelerin çocuklarını sokakta çalıştırmaktan vazgeçmesinin sağlanması ve geçici barınma imkanlarının sağlanmasına odaklanmıştır. Bazı durumlarda, bu rolü sivil toplum kuruluşları ve belediyeler üstlenmektedir (UNICEF, 2006).

Çocukları sokağa iten birçok neden bulunmaktadır. Göç eden aileler, göç ettikleri şehrin standartlarına ayak uydurmakta zorlanmakta, maddi olarak güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Bu durumda; aile bireylerinden sadece ebeveynler değil, çocuklar da çalışmak zorunda kalmaktadır. Aile içi şiddet, istismar ve ebeveynler arasındaki geçimsizlik, çocukları sokakta vakit geçirmeye ya da evden kaçarak sokaklarda yaşamaya itmektir. Çocukların okul hayatlarındaki başarısızlığı, onları okuldan soğutmakta ve para kazanma isteğine yönlendirmektedir. Ek olarak, ebeveynlerin eğitimsiz olması bu eğilimi arttırmakta, sonuç olarak da, çocuklar çalışma hayatıyla erken yaşta tanışmaktadır. Bunun yanısıra, aileleri tarafından baskı gören çocuklar; özgürlük hevesiyle sokağın çekiciliğine kapılarak, madde kullanımı, hırsızlık, cinsel istismar gibi kötü ortamların ve alışkanlıkların kurbanı olmaktadır. Çocuk işçilerin çalıştığı alanlar genellikle emek yoğun işler olmakta, ucuz ve uysal işgücü olan çocuklar aile açısından ek gelir, işverenler açısından ise maliyetleri azaltmanın yolu olarak görülmektedir.

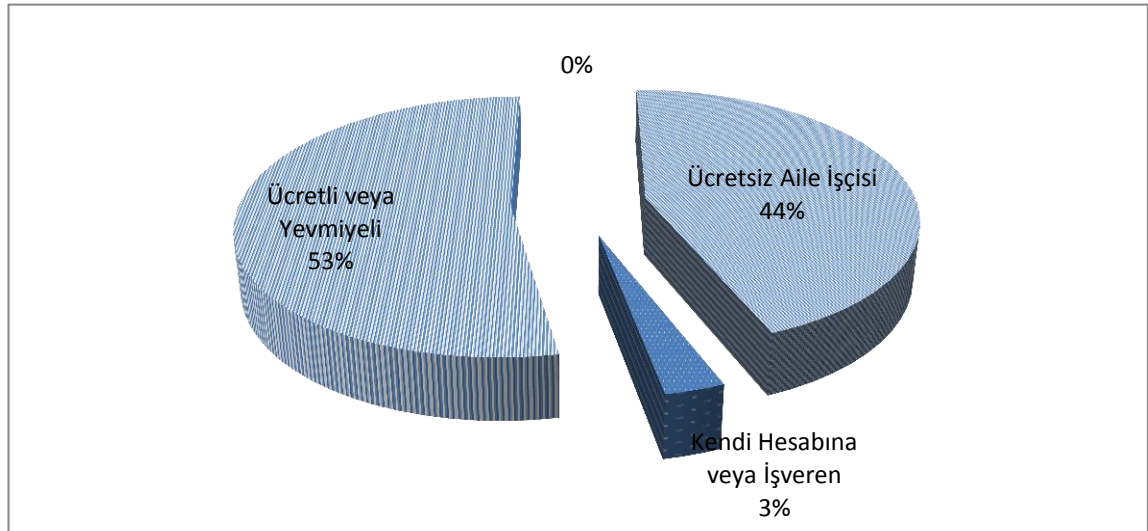
2.4.5. Çalışan Çocukların İşteki Durumu

Çocuk işçiler, Türkiye’de çoğunlukla tarım sektöründe aile işçisi olarak çalıştırılmaktadır. Bunun yanısıra, sanayi sektöründe de çocuk işçi sayısı günden güne artmaktadır. Özellikle sanayi sektöründe çalışan çocuklar, oldukça tehlikeli ve kaza riski yüksek işlerde de çalıştırılmaktadır. Çalışma şartları ve saatleri ağır olan bu koşullarda çalıştırılan çocuklar, herhangi bir sağlık güvencesi olmadan çalışmaktadırlar.

2006 (Ekim- Kasım- Aralık) ‘‘Çocuk İşgücü Anketi’’ sonuçlarına göre, Türkiye genelinde ekonomikfaaliyetlerde çalışan çocukların 513 bin kişisi ücretli veya yevmiyeli, 420 bin kişisi ücretsiz aile işçisi, 26 bin kişisi ise kendi hesabına veya işveren olarak çalışmaktadır.

Kentsel yerlerde erkek ve kız çocuklar daha çok ücretli ve yevmiyeli olarak çalışmakta, bunu ücretsiz aile işçisi ve kendi hesabına ve işveren olarak çalışmak izlemektedir. 2006 ÇİA sonuçlarına göre, kentsel yerlerde, çalışan çocuklar içerisinde ücretli veya yevmiyeli olarak çalışanların oranı; erkek çocuklarda % 74,5, kız çocuklarda % 86,7’ dir. Kırsal yerlerde kız ve erkek çocukları büyük çoğunlukla ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Ancak, ücretsiz aile işçisi olarak çalışmada kız çocukların oranı, erkek çocuklardan yüksektir. 2006 ÇİA sonuçlarına göre kırsal yerlerde, ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kız çocuklarının oranı % 70’ e, erkek çocuklarının oranı ise % 64’ e gerilemiştir. Kırsal yerlerde, hem erkek hem de kız çocuklarında, ücretli veya yevmiyeli olarak çalışanların oranı artmaktadır (TÜİK, 2006 ÇİA).

Şekil 2.3:2006 (Ekim-Kasım-Aralık) Çocuk işgücü anketine göre ekonomik faaliyetlerde çalışan çocukların işteki durumlarına göre dağılımı

Kaynak: TÜİK

Şekil 2.3’ de çalışan çocukların % 53’ ü ücretli veya yevmiyeli , % 44’ ü ücretsiz aile işçisi, % 3’ ü ise kendi hesabına veya işveren olarak çalışmaktadır.

2.4.6. Çalışan Çocukların Çalışma Süreleri

Uluslararası Çalışma Örgütü ILO'nun yayınladığı rapora göre, dünyada kötü koşullarda çalışan yaklaşık 200 milyon çocuk işçi bulunmaktadır. Çocuklar uzun mesai saatleri boyunca çalışmak zorunda bırakıldığından , okul ve oyun gibi temel haklarından mahrum kalmaktadır. Çoğu çocuk işçi henüz on yaşındayken çalışmaya başlamakta, ayrıca; çalışma süreleri on beş saati bulan çocuklar okula da gidememektedir.

Yeni İş Kanunu küçük yaştaki işçilerin sağlığını, eğitim durumlarını, ve ahlakını korumak için bazı düzenlemeler yapmıştır. İş Kanunu' na göre; onbeş yaşından küçüklerin çalıştırılması yasaklanmaktadır (İş K. 71. md). Ancak ondört yaşını doldurmuş ve ilköğretimini tamamlamış çocuklar, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devam etmelerine engel olmayacak hafif işlerde çalışmaları mümkün kılınmaktadır. Çocuk ve genç işçilerin işe yerleştirilmelerinde ve çalıştırılabilecekleri işlerde güvenlik, sağlık, bedensel, zihinsel ve psikolojik gelişmeleri, kişisel yatkınlık ve yetenekleri dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Çocuğun çalıştığı işin, okula gitmesine, mesleki eğitiminin devamına engel olamaması, derslerini düzenli bir şekilde izlemesine zarar vermemesi gerekmektedir. Onsekiz yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçiler bakımından yasak olan işler ile onbeş yaşını tamamlamış, ancak onsekiz yaşını tamamlamamış genç işçilerin çalışmasına izin verilecek işler, ondört yaşını bitirmiş ve ilk öğrenimini tamamlamış çocukların çalıştırılabilecekleri hafif işler ve çalışma koşulları yönetmelikte belirtilmektedir. Temel eğitimini tamamlamış ve okula gitmeyen çocukların çalışma saatleri günde yedi ve haftada otuzbeş saatten fazla olmaması gerektiği belirtilmiştir. Ancak onbeş yaşını tamamlamış çocuklar için bu süre günde sekiz ve haftada kırk saate kadar artırılacağı belirtilmiş, okula devam eden çocukların eğitim dönemindeki çalışma süreleri, eğitim saatleri dışında olmak üzere, en fazla günde iki saat ve haftada on saat olabileceğine, okulun kapalı olduğu dönemlerde çalışma süreleri belirtilen sürelerinin aşılmaması gerektiği önemle vurgulanmıştır (İş K. 71. mad.).

Bunlara ek olarak diğer önemli hususlar; yer ve su altında çalışma yasağı ile gece saatlerinde çalışma yasağıdır. Yer ve su altında çalıştırma yasağı; maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında ve su altında

çalışılacak işlerde onsekiz yaşını doldurmamış erkek çocuklar ve her yaştaki kadınların çalıştırılması yasaklanmaktadır (İş K. 72. mad.).

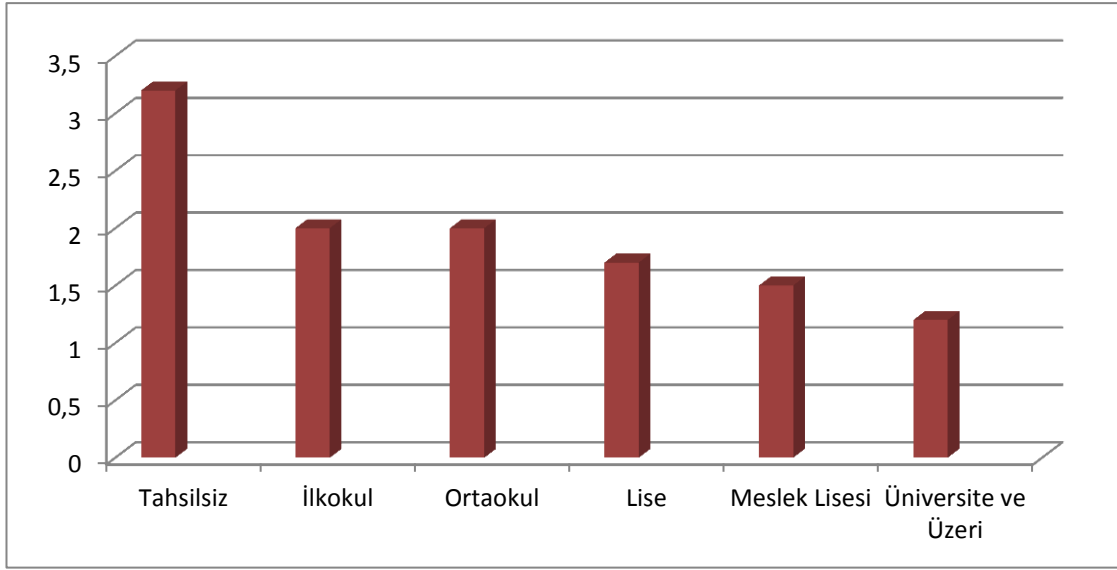
Gece çalıştırma yasağına göre; sanayie ait işlerde onsekiz yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçilerin gece çalıştırılması yasaktır. Onsekiz yaşını doldurmuş kadın işçilerin gece postalarında çalıştırılmasına ilişkin usul ve esaslar yönetmelikte gösterilmektedir (İş K. 73. mad.). Kanunların hayata aktarılabilmesi için gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bu tedbirlerin başında eğitim ve etkin denetim gelmektedir (turkhukusitesi, 2004).

2.4.7. Hanehalkı Sayısının Çocuk İşgücü Üzerindeki Etkileri

Hanehalkının işgücü piyasasında üstlendiği rol, hanehalkının genel refah ve yaşam düzeyini belirleyen temel bir unsur olmaktadır. Yüksek nüfus artış hızına sahip olan Türkiye’de, genç nüfus çoğunluktadır. Doğurganlık sonucu ortaya çıkan fazla nüfus bir açıdan da eğitim seviyesiyle ilgili olan bir sorundur. 1999 yılında TÜİK, yaptığı hanehalkı işgücü araştırmasında, kadınların eğitim düzeyi ile çocuk dünyaya getirme istekleri arasındaki ilişkinin varolduğu yönünde tespitlerde bulunmaktadır.

Hanehalkında çocuk sayısı arttıkça ihtiyaçlar da artmakta, dolayısıyla da ekonomik giderler artmakta, geçim sıkıntısı ortaya çıkmaktadır. Çocukların bakımı, beslenme, giyim, eğitim gibi yaşamsal ihtiyaçları, yoksul aileyi sıkıntıya sokmakta, çocukların bakımını üstlenmekte zorlanmalarına neden olmaktadır. Ailenin yeterli eğitim ve bilince sahip olmamasından dolayı, bakılabilecek çocuk sayısının üzerine çıkılması geçim sıkıntısına düşülmesini kaçınılmaz hale getirmektedir. Bu şartlar altında; yoksul ve aynı zamanda kalabalık nüfusa sahip ailelerin çocukları çalışmak ya da çalıştırılmak zorunda kalmaktadır.

Şekil 2.4: Kadının eğitimi ve doğurganlığı arasındaki ilişki

Kaynak: TÜİK- 1999 Hanehalkı İşgücü Anketi

Şekil 2.4' de, tahsilsiz kadınlarda doğurganlık oranının diğer eğitim düzeylerine sahip kadınların doğurganlık oranlarına göre daha fazla olduğu görülmektedir. Kadının eğitim düzeyi arttıkça doğurganlık oranı da azalmaktadır. Anne ve babaların eğitim düzeyi, aile planlaması ile ilgili bilgi sahibi olup olmaması nüfus artışını etkileyen önemli etkenlerdendir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇOCUK İŞGÜCÜ İLE İLGİLİ ULUSLARARASI

DÜZENLEMELER

Çocuk işçiliğın önüne geçebilmek amacıyla, çocuk işçi istihdam edenlerin uyması gereken kurallar bulunmaktadır. Düzenlenen yasa ve kurallar çalışan çocuk işçilerin haklarını, çalışma şartlarını belirlemektedir.

3.1. ÇOCUK HAKLARI EVRENSEL BİLDİRGESİ

İkinci Dünya Savaşı'nda, Birinci Dünya Savaşı'na nazaran çocukların daha fazla şiddet ve zarara maruz kalmasından dolayı, bu felaketlerin tekrar yaşanmasını önlemek amacıyla 1950 yılında BM (Birleşmiş Milletler), Ekonomik ve Sosyal Konseyi Sosyal Komisyonu tarafından "Çocuk Hakları Bildirgesi"nin son taslağı hazırlanıp tartışıldıktan sonra Çocuk Hakları Bildirgesi 20 Kasım 1959'da BM genel kurulunda oybirliği ile kabul edilmiştir (Gülgün, 1998).

Bildiri'nin yedinci maddesinde çocuğun eğitiminin önemi ve bu eğitimde ailenin katkısının önemi vurgulanmaktadır. Dokuzuncu maddede ise, çocuğun belirtilen asgari yaştan önce hiçbir şekilde herhangi bir işte çalıştırılmaması gerektiğı, her türlü istismar, sömürü ve ihmalden uzak tutulacağı, ticarete konu olmaması gerektiğı açık bir şekilde belirtilmektedir (wikisource, 2012).

3.2.BM EKONOMİK VE KÜLTÜREL HAKLAR SÖZLEŞMESİ

BM Ekonomik Ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, 16 Aralık 1966 tarihli ve 2200 A (XXI) sayılı kararla kabul edilmiş; imzaya, onaya ve katılmaya açılmıştır. Sözleşme 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Türkiye, "Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi" ni 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamıştır. Bugüne kadar BM üyesi 188 ülkeden 137'sinin imzaladığı sözleşme; 4 Haziran 2003 tarihinde TBMM'de onaylanmış, 17 Haziran 2003 tarihinde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından onandıktan sonra, Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Sözleşme'nin onuncumaddesinde "Ailenin, anneliğin, çocuk ve gençlerin korunması"nın önemi belirtilmekte, çocuk ve gençlerin sömürüye karşı korunmasının gerekliliği vurgulanmakta, asgari çalışma yaşı belirtilmekte, çocukların ücretli işlerde çalıştırılması halinde, devletin cezai yaptırım uygulayacağı açıkça ifade edilmektedir. Sözleşme'nin onüçüncü maddesinde ise; eğitim hakkına yer verilmekte, ilköğretimin zorunlu olduğu, ayrıca eğitimin önemi vurgulanmaktadır (Türkiye İnsan Hakları Vakfı, 2012).

3.3. AVRUPA SOSYAL ŞARTI

Avrupa Sosyal Şartı, 18 Ekim 1961 tarihinde İtalya'nın Torino kentinde, Avrupa Konseyi'ne üye onaltı ülkeden onüçünün temsilcileri tarafından imzalanmış ve 26 Şubat 1965'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye, Avrupa Sosyal Şartı'nı 16 Haziran 1989 tarihinde kabul etmiş ve 7 Ağustos 1989 tarihinde yürürlüğe koymuştur.

Avrupa Sosyal Şartı'nın yedinci maddesi uyarınca; çocukların sağlık, ahlak ve eğitimleri için zararlı olmayacağı belirlenen hafif işlerde çalıştırılmaları durumu dışında, asgari çalışma yaşı en az onbeş olarak belirlenmiş, bu işlerde çalışan onaltı yaşın altındaki çocuklarda da çalışma sürelerine sınırlandırma getirilmesinin gerektiği belirtilmiştir (İnsan Hakları Başkanlığı, 2012).

3.4. ÇOCUK HAKLARINA DAİR SÖZLEŞME

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme; Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilmiştir. Sözleşmenin birinci maddesinde çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, onsekiz yaşına kadar herkesin çocuk sayılacağı hükmünü getirmiştir. Sözleşmenin 32. maddesi ile, taraf devletler çocuğun ekonomik sömürüye, her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ya da toplumsal

gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul etmekte ve bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak üzere yasal, idari, toplumsal ve eğitsel önlemleri almakla yükümlü tutulmaktadır (UNICEF, 2004).

3.5. ILO 'NUN ÇALIŞAN ÇOCUKLARLA İLGİLİ KABUL ETTİĞİ SÖZLEŞMELER

1919 yılında kurulmuş olan ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü), insan haklarının, sosyal adaletin ve çalışma haklarının iyileştirilmesi için faaliyet gösteren bir Birleşmiş Milletler ihtisas kuruluşudur. Türkiye ILO' ya 1932 yılında üye olmuştur. ILO Ankara Ofisi ise 1976 yılında açılmıştır. Dünyadaki savaşların yarattığı karışıklık sonucu ortaya çıkan ve üç çeyrek asır süren değişim kargaşası ile yoğurulan Uluslararası Çalışma Örgütü, evrensel ve sürekli barışın ancak sosyal adalet ile sağlanabileceğini savunan bir temel ilke üzerine kurulmuştur (belgenet, 2012).

ILO' nun temelde gerçekleştirmeyi hedeflediği bazı amaçları bulunmaktadır. Çalışma yaşamında standartlar, temel ilke ve haklar geliştirmek, kadın ve erkeklerin daha insani şartlarda çalışmasını sağlayan işlere sahip olabilmeleri için daha fazla olanak sağlamak, sosyal koruma programlarının kapsamlarını geliştirmek, sosyal ilişkiyi güçlendirmek ILO' nun amaçları arasında gösterilmektedir.

Kuruluşundan bu yana ILO, çocuk işçiliğini önemli bir konu olarak ele almaktadır. 1992- 1993 yıllarından itibaren ise çocuk işçiliği konusunu, ILO ölçeğinde gözetilmesi gereken bir konu olarak belirlemiş ve “Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı” nı (International Programme on the Elimination of Child labour- IPEC) başlatmıştır. IPEC programı 1992 yılında Brezilya, Hindistan, Endonezya, Kenya, Tayland ve Türkiye' de başlatılmış, 1994 yılında Bangladeş, Nepal, Pakistan; Filipinler, Tanzanya, 1996- 1997 yıllarında ise Kamboçya, Sri Lanka, Benin, Mısır, Madagaskar, Senegal, Kosta Rika, Dominik Cumhuriyeti, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nikaragua, Panama, Arjantin, Bolivya, Peru, Venezuela, Kolombiya ve Ekvator programa katılmıştır. 74 ülkede sürdürülen programa Afrika, Arap ülkeleri, Asya, Orta ve Doğu Avrupa'dan katılmak isteyen bazı ülkelerde de hazırlık çalışmaları yapılmaktadır.

Programa katılan ülkelerdeki çalışan çocukların korunması amacıyla gerçekleştirilen ulusal düzeydeki çalışmalar, kamu, gönüllü kuruluşlar ve ilgili kilit gruplar (işçi sendikaları, iş müfettişleri, işveren örgütleri, eğitimciler, basın, aileler, çocuklar ve diğerleri) tarafından yürütülmektedir. ILO/ IPEC' in uzun vadeli asıl hedefi, çocuk işçiliğine son verilmesi, kısa ve orta vadeli hedefi ise çocukların korunması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesidir. Ancak, ülkelerin sosyo- ekonomik koşulları göz önüne alındığında kaynakların yetersizliği ve alt yapı eksikliği çocuk işçiliğinin çok kısa vadede sona erdirilmesinin zor olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun gerçekleşmesi pek çok ülkede sosyal ve ekonomik koşulların iyileşmesine bağlıdır. Bundan dolayı, IPEC önceliğini "en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği" olarak belirlemiştir. IPEC stratejisini, hükümetlerin çocuk işçiliğiyle mücadeledeki politik istek ve kararlılıklarını; işçi, işveren ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içinde en üst düzeye çıkarmasına katkıda bulunmak oluşturmaktadır (belgenet, 2012).

3.5.1. Asgari Çalışma Yaşı İle İlgili Bazı ILO Sözleşmeleri

138 no'lu sözleşmenin, ikinci maddesinde; asgari yaş sınırının, zorunlu öğrenim yaşının bittiği yaşın altında ve onbeş yaşın altında olmayacağı belirtilmektedir. Üçüncü maddede, söz konusu genç kişilerin sağlığı, güvenliğinin ve ahlakının tam olarak güvenceye alınması ve genç kişilerin ilgili faaliyet alanında özel öğrenim veya mesleki eğitim görmeleri şartıyla onaltı yaşından itibaren istihdamlarına ve çalışmalarına izin verilmektedir. Yedinci maddede 13- 15 yaş arasındaki kişilerin sağlık ve gelişimlerine zarar vermeyecek hafif işlerde istihdam edilmelerine izin verilmektedir (belgenet, 2012).

3.5.1.1. Sanayi İşlerinde Asgari Çalışma Yaşı

59 no' lu sözleşmenin ikinci maddesinde; onbeş yaşın altındaki çocuklar kamu ve özel sektör sanayi işletmelerinde ya da bunların alt birimlerinde çalıştırılmayacağı belirtilmektedir. Yedinci maddede, onbeş yaşın altındaki çocuklar, maden ocakları, taş ocakları ve maden çıkarmayla ilgili işler, yetkili makam tarafından tehlikeli ve sağlığa zararlı sayılan ve bu maddenin kapsamına giren meslekler, tıbben çalışabilirliği belgelenmedikçe, oniki yaşına girmiş fakat, onyediy yaşın altında olan çocukların elektrik enerjisiyle çalışan ve ondan fazla işçi istihdam eden fabrikalarda çalıştırılmasına izin

verilemeyeceği açıkça ifade edilmektedir. Onbeş yaşına girmiş fakat, onyediyi yaşın altında çocukların maden ocaklarında çalıştırılmalarına izin verilmeyeceği de belirtilmektedir (belgenet, 2012).

3.5.1.2. Tarım İşlerinde Asgari Çalışma Yaşı

Tarım işlerinde en az çalışma yaşı 1921 tarihli on sayılı sözleşme ile ondört olarak belirlenmiştir. Ondört yaşından küçüklerin, sadece okul saatleri dışında ve tatillerde eğitim hayatlarına engel olmayacak ve eğitimlerini aksatmayacak şekilde tarım işlerinde çalıştırılabilecekleri belirtilmektedir (Günöz, 2007).

3.6.182 SAYILI KÖTÜ ŞARTLARDAKİ ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN YASAKLANMASI VE ORTADAN KALDIRILMASINA İLİŞKİN ACİL ÖNLEMLER SÖZLEŞMESİ

Uluslararası Çalışma Teşkilatı' nın 17 Haziran 1999 tarihinde yapılan 87. oturumunda "Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Hakkında 182 Sayılı Sözleşme" kabul edilmiştir. Sözleşme, milletlerin çalışma hayatında ortaya çıkan uyumsuzluklar, çalışma şartlarının düzene sokulması ve istikrara kavuşturulması ihtiyacını doğurmaktadır. 182 sayılı sözleşme, "Çocuk ve Gençlerin İstihdamı" kategorisine dahil bir sözleşme niteliği taşımaktadır. 182 sayılı ILO sözleşmesinin amacı; bu sözleşmeyi onaylayan her üye ülke acil bir sorun olarak kötü şartlardaki çocuk işçiliğinin yasaklanmasını ve ortadan kaldırılmasını temin edecek acil ve etkin önlemleri almaktır. Sözleşme yalnızca çalışan çocukların iş hayatının dışında tutulması amacının yanında, çalışmayan çocukların da hak ve özgürlüklerine yer vermektedir (Oto, 2007).

Bu sözleşmenin birinci maddesi, sözleşmenin amacı olan "Çocuk işçiliğinin yasaklanması ve ortadan kaldırılması" ile ilgili olarak gerekli tedbirlerin alınmasını istemektedir. İkinci maddesinde, "çocuk" teriminin kimlere uygulanacağı belirtilmektedir. Üçüncü maddesinde ise "kötü şartlardaki çocuk işçiliği" ifadesinin hangi durumları kapsadığını,

a) fıkrası; çocukların alım-satımı, borç karşılığı veya askeri çatışmalarda kullanılması,

b) fıkrası; çocuğun fahişelikte ve pornografik yayınlarda kullanılması,

c) fıkrası ise uyuşturucu maddelerin üretiminde,

d) fıkrasında çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işler, olarak belirtmiştir (Alpar, 2002).

3.7. ÇOCUKLARIN SAĞLIK VE GÜVENLİĞİNE İLİŞKİN ILO SÖZLEŞMELERİ

ILO, çocukların sağlık ve güvenliğine ilişkin 13, 115, 127 ve 136 sayılı sözleşmeleri kabul etmiştir.

“13sayılı Beyaz Kurşun (Boya) Kullanılan İşlerde Çalışma Usulleri Hakkında Sözleşme”, çocukların çeşitli boya maddelerinin kullanıldığı sanayi işlerinde çalıştırılmalarını yasaklamaktadır. Boyacı çıraklarının, eğitim amacıyla ve işi öğrenmek için bu tür işlerde çalıştırılmaları bu yasaklamanın istisnasını oluşturmaktadır.

“115 Sayılı İşçilerin İyonizan Radyasyonlara Karşı Korunması Hakkında Sözleşme”, ILO tarafından 1 Haziran 1960 tarihinde kabul edilmiştir. Türkiye, bu sözleşmeyi 7. 3. 1968 tarihli, 1033 sayılı kanun ile onaylamıştır. Bu sözleşme ile, onaltı yaşından küçük olan işçilerin iyonizan radyasyonlara sebepolan işlerde çalıştırılmaları yasaklanmaktadır.

“127 Sayılı Tek İşçinin Taşıyabileceği Yükün Azami Ağırlığı Hakkında Sözleşme”, ILO tarafından 28 Haziran 1967 tarihinde kabul edilmiştir. Türkiye bu sözleşmeyi 3 Ocak 1972 tarihli, 1635 sayılı kanunla onaylamıştır. Sözleşmenin yedinci maddesine göre, kadınların ve genç işçilerin hafif olmayan ağıryüklerin bedenlen taşınması işine verilmesi sınırlandırılacaktır. Kadınların ve genç işçilerin yüklerin bedenlen taşınmasında kullandıkları zaman, bu yüklerin azami ağırlığı erkekişçiler için kabul edilen ağırlıktan bariz bir ölçüde az olacağı belirtilmektedir (Günöz, 2007).

3.8. SAĞLIK KONTRÖLLERİNE YÖNELİK İLO SÖZLEŞMELERİ

77 no' lu “Gençlerin Tıbbi Muayenesi Sözleşmesi” gereğince; çocukların ve onsekiz yaşından küçük olan kişilerin, ancak çalıştırılacakları işe elverişli oldukları esaslı bir sağlık muayenesi sonucunda kabul edildiği takdirde, sınıai bir müessese tarafından işe alınabilecekleri belirtilmektedir.

Çocukların ve gençlerin işe elverişli bulunup bulunmadıkları, onsekizyaşına kadar sürdürülen bir sağlık kontrolüne tabi tutulmalarını gerektirecektir. Onsekiz yaşından küçük bir çocuğun ya da gencin sürekli olarak çalıştırılması, ancak bir yılı geçmeyen aralıklarla sağlık muayenesinin yenilenmesi şartına bağlı olabilecektir. Çalışılanişin arz ettiği tehlikelerle ve çocuğun ya da gencin önceki muayenelerle açıklanmış bulunan sağlık durumu ile ilgili kontrolün etkili olmasını sağlamak için, ya sağlık muayenesinin hangi özel şartlar dahilinde yıllık muayeneye ilaveten yapılması ya da daha sık olarak yenilenmesi gerektiğini öngörmesini veya sağlık muayenesinin özel durumlarda yenilenmesinde yetkili makamı görevli kılmasını zorunlu kılınmaktadır (pozitifisguvenligi, 2012).

3.9. ÇOCUK İŞGÜCÜ İLE İLGİLİ ULUSAL DÜZENLEMELER

Türkiye’ de de çocuk işçiliğine yönelik önemli düzenlemeler ve anayasal kararlar alınmaktadır. İLO’ nun yapmış olduğu düzenlemeler, Türkiye Anayasası’ nda önemli bir bölümü kabul görmektedir. Çocuk işgücünün tüm dünyada önemli bir sorun olduğu bilinmekte, bunun ışığı altında hem aileleri, hem de işverenleri toplumsal bilince kavuşturmak amacıyla gerekli düzenlemeler yapılmaktadır.

3.9.1. 1982 Anayasası

1982 Anayasası’nın 50. maddesinde, “Hiçkimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uygun olmayan işlerde çalıştırılmaz. Küçük çocuklar ve kadınlar, fiziksel ve ruhsal yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunmaktadırlar.

Dinlenmenin, çalışanların doğal hakkı olarak görülmektedir. Ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenen bir husustur” (Gözler, 2010).

3.9.2. 4857 Sayılı İş Kanunu

4857 Sayılı İş Kanunu, 22 Mayıs 2003 tarihinde kabul edilmiştir, 25134 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 4857 sayılı İş Kanunu, çocuklara ilişkin asgari çalışma yaşı, ücretli izin, sağlık kontrolleri konusunda özel düzenlemeler getirmektedir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2012).

3.9.2.1.İşe Başlamada Asgari Yaş

*Madde 71:*Onbeş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaklanmaktadır. Ancak, ondört yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocuklar, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabileceği belirtilmektedir.

Madde 72 : Maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında veya su altında çalışılacak işlerde onsekiz yaşını doldurmamış erkek ve her yaştaki kadınların çalıştırılması yasaklanmaktadır.

Madde 73: Sanayiye ait işlerde onsekiz yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçilerin gece çalıştırılması yasaklanmaktadır. Onsekiz yaşını doldurmuş kadın işçilerin gece postalarında çalıştırılmasına ilişkin usul ve esaslar Sağlık Bakanlığı’ nın onay ve görüşü alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından hazırlanacak bir yönetmelikte gösterilmesi gerekmektedir.

*Madde 85:*Onaltı yaşını doldurmamış genç işçiler ve çocuklar ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılması yasaklanmaktadır. Hangi işlerin ağır ve tehlikeli işlerden sayılacağı, kadınlarla onaltı yaşını doldurmuş fakat onsekiz yaşını bitirmemiş genç işçilerin hangi çeşit ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılabilecekleri Sağlık Bakanlığı’ nın görüşü alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından hazırlanacak bir yönetmelikte gösterilmesi gerekmektedir (TBMM, 2012).

3.9.2.2. Ücretli İzin

Madde 53: İşyerinde işe başladığı günden itibaren, deneme süresi de içinde olmak üzere, en az bir yıl çalışmış olan işçilere yıllık ücretli izin verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Yıllık ücretli izin hakkından vazgeçilemeyecek bir hak olduğunun önemi vurgulanmaktadır. Ancak onsekiz ve daha küçük yaştaki işçilerle elli ve daha yukarı yaştaki işçilere verilecek yıllık ücretli izin süresi yirmi günden az olmaması gerektiği belirtilmektedir (TBMM, 2012).

3.9.2.3. Sağlık Muayeneleri

Madde 87: Ondört yaşından onsekiz yaşına kadar (onsekiz dahil) çocuk ve genç işçilerin işe alınmalarından önce işyeri hekimi, işçi sağlığı dispanserleri, bunların bulunmadığı yerlerde sırası ile en yakın Sosyal Sigortalar Kurumu, sağlık ocağı, hükümet veya belediye hekimlerine muayene ettirilerek işin niteliğine ve şartlarına göre vücut yapılarının dayanıklı olduğunun raporla belirtilmesi ve bunların onsekiz yaşını dolduruncaya kadar altı ayda bir defa aynı şekilde doktor muayenesinden geçirilerek bu işte çalışmaya devamlarına bir sakınca olup olmadığının kontrol ettirilmesi ve bütün bu raporların işyerinde saklanarak yetkili memurların isteği üzerine kendilerine gösterilmesi zorunlu tutulmaktadır.

Birinci fıkrada yazılı hekimlerce verilen rapora itiraz halinde, işçi en yakın Sosyal Sigortalar Kurumu hastanesi sağlık kurulunca muayeneye dahil olacağı ve verilecek raporun kesin olduğu ve bu raporların damga vergisi, vher çeşit resim ve harçtan muaf tutulacağı belirtilmektedir.

3.9.2.4. Çalıştırma Süreleri ve Yasaklar

Madde 71: Onsekiz yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçiler bakımından yasak olan işler ile onbeş yaşını tamamlamış, ancak onsekiz yaşını tamamlamamış genç işçilerin çalışmasına izin verilecek işler, ondört yaşını bitirmiş ve ilk öğretimini tamamlamış çocukların çalıştırılabilecekleri hafif işler ve çalışma koşulları Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından altı ay içinde çıkarılacak bir yönetmelikle belirlenmektedir. Temel eğitimi tamamlamış ve okula gitmeyen çocukların çalışma

saatleri günde yedi ve haftada otuzbeş saatten fazla olmayacağı kararlaştırılmıştır. Ancak, onbeş yaşını tamamlamış çocuklar için bu süre günde sekiz ve haftada kırk saate kadar artırılabilir. Okula devam eden çocukların eğitim dönemindeki çalışma süreleri, eğitim saatleri dışında olmak üzere, en fazla günde iki saat ve haftada on saat olarak uygun görülmektedir. Okulun kapalı olduğu dönemlerde ise çalışma sürelerinin birinci fıkrada öngörülen süreleri aşamayacağı belirtilmektedir (TBMM, 2012).

3.9.2.5. Çocuk ve Genç İşçi Çalıştırılma Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik

Çocuk ve Genç İşçi Çalıştırılma Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik; 06 Nisan 2004 tarihinde, 25425 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanmıştır.

Madde 1: Bu Yönetmeliğin amacı, çocuk ve genç işçilerin sağlık ve güvenliklerini, fiziksel, zihinsel, ahlaki ve sosyal gelişmelerini veya öğrenimlerini tehlikeye atmadan çalışma şekillerinin esaslarını belirlemek ve ekonomik istismarlarını önlemektir.

Madde 2: Bu Yönetmelik, 4857 sayılı İş Kanunu' nun 71. maddesi gereğince, onsekiz yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçiler bakımından yasak olan işler ile onbeş yaşını tamamlamış, ancak onsekiz yaşını tamamlamamış genç işçilerin çalışmasına izin verilecek işler, ondört yaşını bitirmiş ve ilköğretimini tamamlamış çocukların çalıştırılabilecekleri hafif işler ve çalışma koşullarına ilişkin usul ve esasları kapsamaktadır.

Madde 3: Bu Yönetmelik, 10 Haziran 2003 tarihli ve 25134 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanunu' nun 71. maddesine dayanılarak hazırlanmıştır.

Madde 4: Çocuk işçi, ondört yaşını bitirmiş, onbeş yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamamış kişiyi, genç işçi, onbeş yaşını tamamlamış ancak onsekiz yaşını tamamlamamış kişiyi ifade etmektedir.

Madde 5: Çocuğun ve genç işçinin işe yerleştirilmesinde ve çalışması süresince güvenliği, sağlığı, bedensel, zihinsel, ahlaki ve psikososyal gelişimi, kişisel yatkınlık ve yetenekleri dikkate alınmaktadır.

Çocuk ve genç işçilerin, okula devam edenlerin okula devamları ile okuldaki başarılarına engel olmayacak, meslek seçimi için yapılacak hazırlıklara ya da yetkili makamlar tarafından yeterliliği kabul edilen mesleki eğitime katılmasına engel olmayacak işlerde çalıştırılabileceği belirtilmektedir.

İşverenlerin, çocuk ve genç işçilerin tecrübe eksikliği, mevcut veya muhtemel riskler konularında bilgisizlik veya tamamen gelişmiş olmamalarına bağlı olarak gelişmelerini, sağlık ve güvenliklerini tehlikeye sokabilecek herhangi bir riske karşı korunmalarını temin etmeleri gerekmektedir.

Madde 6: Temel eğitimini tamamlamış ve okula gitmeyen çocukların çalışma saatleri günde yedi ve haftada otuzbeş saatten fazla olamayacaktır. Ancak, onbeş yaşını tamamlamış çocuklar için bu süre günde sekiz ve haftada kırk saate kadar arttırılabilecektir.

Çocuk ve genç işçilerin günlük çalışma süreleri, yirmidört saatlik zaman diliminde, kesintisiz ondört saat dinlenme süresi dikkate alınarak uygulanacaktır.

Okula devam eden çocukların eğitim dönemindeki çalışma süreleri, eğitim saatleri dışında olmak üzere, en fazla günde iki saat ve haftada on saat olacaktır. Okulun kapalı olduğu dönemlerde çalışma süreleri birinci fıkrada belirtilen çalışma sürelerini aşmaması gerekmektedir.

İki saatten fazla dört saatten az süren işlerde otuz dakika, dört saatten yedi buçuk saate kadar olan işlerde çalışma süresinin ortasında bir saat olmak üzere ara dinlenmesi verilmesi zorunlu tutulmaktadır.

Çocuk İşçilerin Çalıştırılabilecekleri Hafif İşler

1. Düşme ve yaralanma tehlikesi olabilecek şekilde çalışmayı gerektirecek olanlar hariç meyve, sebze, çiçek toplama işleri,
2. Kümes hayvanları besiciliğinde yardımcı işler ve ipek böcekçiliği işleri,
3. Esnaf ve sanatkarların yanında satış işleri,

4. Büro hizmetlerine yardımcı işler,
5. Gazete, dergi ya da yazılı matbuatın dağıtım ve satım işleri (yük taşıma ve istifleme hariç),
6. Fırın, pastane, manav, büfe ve içkisiz lokantalarda komi ve satış elemanı olarak yapılan işler,
7. Satış eşyalarına etiket yapıştırma ve elle paketleme işleri,
8. Kütüphane, fuar, panayır ve sergi yerlerinde yardımcı işler (yük taşıma ve istifleme hariç),
9. Spor tesislerinde yardımcı işler,
10. Çiçek satışı, düzenlenmesi işleri.

Genç İşçilerin Çalıştırılabilecekleri İşler

1. Meyve ve sebze konserveçiliği, sirke, turşu, salça, reçel, marmelat, meyve ve sebze suları imalatı işleri,
2. Meyve ve sebze kurutmacılığı ve işlenmesi işleri,
3. Helva, bulama, ağda, pekmez imalatı işleri,
4. Kasaplarda yardımcı işler,
5. Çay işleme işleri,
6. Çeşitli kuru yemişlerin hazırlanması işleri,
7. Küçükbaş hayvan besiciliğinde yardımcı işler,
8. Süpürge ve fırça imalatı işleri,

9. Elle yapılan ağaç oymacılığı, kemik, boynuz, kehribar, lüle taşı, Erzurum taşı ve diğer maddelerden süs eşyası, düğme, tarak, resim, ayna, çerçeve, cam ve emsali eşya imalatı işleri,

10. Toptan ve perakende satış mağaza ve dükkanlarında satış, etiketleme ve paketleme işleri,

11. Büro işyerlerinde büro işleri ve yardımcı işler,

12. İlaçlama ve gübreleme hariç çiçek yetiştirme işleri,

13. İçkili yerler ve aşçılık hizmetleri hariç olmak üzere hizmet sektöründeki işler,

14. Diğer giyim eşyası, baston ve şemsiye imalatı işleri,

15. Yiyecek maddelerinin imalatı ve çeşitli muamelelere tabi tutulması işleri,

16. Yorgancılık, çadır, çuval, yelken ve benzeri eşyaların imalatı ve dokuma yapmaksızın diğer hazır eşya imalatı işleri,

17. Sandık, kutu, fiçı ve benzeri ambalaj malzemeleri, mantar, saz ve kamıştan sepet ve benzeri eşya imalatı işleri,

18. Çanak, çömlek, çini, fayans, porselen ve seramik imaline ait işler (fırın işleri ve silis ve quarts tozu saçan işler hariç),

19. El ilanı dağıtım işleri,

20. Cam, şişe, optik ve benzeri malzeme imalathanelerinde üretime ilişkin işler (fırın işleri ve silis ve quarts tozu saçan işler, ısıl işlem, renklendirme ve kimyasal işler hariç),

21. Bitkisel ve hayvansal yağların üretimi ve bunlardan yapılan maddelerin imaline ilişkin işler (karbon sülfür gibi parlayıcı veya tahriş edici çözücülerle yapılan prine veya benzeri yağlı maddelerin ekstrasyon yoluyla yağ üretimi işlerinde ekstrasyon kademeleri hariç),

22. Pamuk, keten, yün, ipek ve benzerleriyle bunların döküntülerinin hallaç, tarak ve kolalama tezgahlarından ve boyama ile ilgili işlemlerden bölme ile ayrılmış ve fenni iklim ve aspirasyon tesisatı olan iplikhane ve dokuma hazırlama işleri,

23. Balıkthane işleri,

24. Şeker fabrikalarında üretime hazırlamaya yardımcı işler,

25. Araçsız olarak 10 kg'dan fazla yük kaldırılmasını gerektirmeyen torbalama, fiçılama, istifleme ve benzeri işler,

26. Su bazlı tutkal, jelatin ve kola imali işleri,

27. Sandal, kayık ve emsali küçük deniz araçlarının imalatı ve tamiratı işleri (boya ve vernik işleri hariç).

Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılmayacakları İşler

1. 4857 sayılı İş Kanunu' nun 69. maddesinde belirtilen gece dönemine rastlayan sürelerde yapılan işler,

2. Maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında veya su altında çalışılacak işler,

3. Ağır ve Tehlikeli İşler Yönetmeliği' nde 18 yaşını doldurmamış kişilerin çalışmasının yasaklandığı işler,

4. Hazırlama, Tamamlama ve Temizleme İşleri Yönetmeliği kapsamındaki işler,

5. Sağlık kuralları bakımından günde ancak yedi buçuk saat veya daha az çalışması gereken işler hakkında yönetmelik kapsamında yer alan işler,

6. Alkol, sigara ve bağımlılığa yol açan maddelerin üretimi ve toptan satış işleri,

7. Parlayıcı, patlayıcı, zararlı ve tehlikeli maddelerin toptan ve perakende satış işleri ile bu gibi maddelerin imali, işlenmesi, depolanması işleri ve bu maddelere maruz kalma ihtimali bulunan her türlü işler,

8. Gürültü ve/veya vibrasyonun yüksek olduğu ortamlarda yapılan işler,
9. Aşırı sıcak ve soğuk ortamda çalışma gerektiren işler ile sağlığa zararlı ve meslek hastalığına yol açan maddeler ile yapılan işler,
10. Radyoaktif maddelere ve zararlı ışınlarla maruz kalınması ihtimali olan işler,
11. Mühür makineler kullanılarak yapılan işler,
12. Fazla dikkat isteyen ve aralıksız ayakta durmayı gerektiren işler,
13. Parça başı ve prim sistemi ile ücret ödenen işler,
14. Para taşıma ve tahsilat işleri,
15. İş bitiminde evine veya ailesinin yanına dönmesine olanak sağlamayan işler (eğitim amaçlı işler hariç),
16. Meslek eğitim programı gereği staj nedeni ile yapılan çalışmalar hariç, güzellik salonlarında yapılan yüz, vücut bakımı ve estetiği, epilasyon ve masaj işleri,
17. Açık bir şekilde veya uzman hekim raporu ile fiziki ve psikolojik yeterliliklerinin üzerinde olan işler,
18. Toksik, Kanserojen, nesil takip eden genler zararlı veya doğmamış çocuğa zararlı veya herhangi bir şekilde insan sağlığını etkileyen zararlı maddelerle ilgili işler,
19. Eğitim, deney eksikliği güvenlik konusunda dikkat eksikliğine bağlı olarak gençlerin maruz kalabileceği kaçınılması veya fark edilmesi mümkün olmadığına inanılan iş kazası riski taşıyan işler(mevzuatadalet, 2012).

3.9.3. 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu

222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu 5. 1. 1961 tarihli, 10705 sayılı ResmiGazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Madde 59 : İlköğretim çağında olup da zorunlu ilköğretim kurumlarına devam etmeyenler, hiçbir resmi veya özel iş yerinde, her ne sebeple olursa olsun çalışmayı gerektiren başka yerlerde ücretli veya ücretsiz çalıştırılmayacakları belirtilmektedir.

İlköğretim kurumlarına devam ettiklerini belgeleyenlerin ise, çocukların çalıştırılmasını düzenleyen kanun hükümleri uygulanmak şartıyla, ancak ders zamanları dışında bu gibi yerlerde çalıştırılabileceği belirtilmektedir.

İlköğretim çağında bulunan ve zorunlu ilköğretim kurumlarına devam eden çocukların bu kanunda gösterilen ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından açılmasına izin verilmiş olunanlar dışında, her ne sıfatla kurulmuş olursa olsun, özel kurs ve dershanelere kabulü yasaklanmaktadır (mevzuat, 2011).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İZMİR İLİ ÇEVRESİNDE ÇEŞİTLİ SANAYİ KOLLARINDA ÇALIŞAN ÇOCUK İŞÇİLERLE YAPILAN ANKET ARAŞTIRMASI

4.1. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Çalışmanın literatür bölümlerinde önemi vurgulandığı gibi; çocuk işçiliği yalnızca Türkiye’ de değil, tüm dünyanın önemli sosyal bir sorunu haline gelmekte, ciddi bir boyut kazanmaktadır. Gerek çocuğun erken yaşta çalışma hayatına atılmasının sonucu olarak; eğitiminin sekteye uğraması, gerekse fiziksel ve ruhsal açıdan olumsuz etkilenmesi çocuk işçiliğin yol açtığı olumsuz sonuçların yalnızca birkaçını oluşturmaktadır. Özellikle geçim sıkıntısı içinde hayatla ve yoksullukla mücadele eden ailelerin çocukları için çalışmak, son çare olarak görülmektedir. İşverenlerin de düşük ücretlere ve sigortasız çalışmaya razı olan, haklarını aramakta yetersiz kalan çocukları işe almaktan çekinmemekte, dolayısıyla çocuk işgücü sorunu ortaya çıkan önemli bir olgu haline gelmektedir.

Kırsal kesimde yaşayan ve tarımla uğraşan ailelerin çocukları ücretsiz aile işçisi olarak küçük yaşta çalıştırılmaya başlarken, kentlerde de özellikle sanayi, ticaret, hizmet sektöründe çalıştırılan çocuk işçiler bulunmakta, bunun yanısıra sokakta çalışan çocuklara da oldukça sık rastlanmaktadır ki; bu çocuk işçiliğinin en tehlikeli şeklidir. “Sokak Çocuğu” olarak da adlandırılan bu çocuklar, aileleri tarafından ilgiye muhtaç ya da şiddet gören, aileden uzaklaşmak için evden kaçan çocuklardan oluşmakta, kandırılmaya çok müsait bir kitleyi oluşturmaktadır.

Çocukların bu duruma itilmesinin nedenlerinden biri yoksulluk bir diğeri de eğitimsizliktir. Eğitimsiz anne babaların çoğu, çocuklarının okumasına sıcak bakmamakta, çocukların da okul hayatından uzaklaşmasına neden olmaktadır. Bu zihniyetteki aileler çocuklarının okumasından çok, hayata atılıp para kazanmasının yararlı olacağı fikrini benimsemektedir. Dolayısıyla eğitim hayatlarına son verilen ya da eğitim hayatları başarısız olan çocuklar, zamanla eğitimden iyice uzaklaşmakta, sonuç

olarak eğitim düzeyi düşük, bundan dolayı da düşük ücretli, riskli işlerde çalışmaya mahkum edilen bireyler yetiştirilmektedir.

Uluslararası platformlarda çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik birçok proje yürütülmekte, öncelikle kayıtdışı istihdamın önlenmesine yönelik de çeşitli çalışmalar yapılmaktadır.

4.2. ARAŞTIRMANIN AMACI, HİPOTEZİ VE YÖNTEMİ

Araştırmanın amacını; çocuk işçinin elde ettiği kazancın, hanehalkı gelirin etkilerinin analiz edilmesi oluşturmaktadır.

Çalışmada uygulama sahası olarak, İzmir ili içerisinde sanayi sektöründe hizmet veren işletmeler rassal olarak belirlenmiştir. Çalıştırılan çocuklar kayıtdışı işçi konumunda olduğundan dolayı, anakütle sayısı hesaplanması yapılamamış, ankete konu olan işçi çocuklar da rastgele seçilmiştir. İşverenlerin ve işyeri sahiplerinin tutucu ve karşı çıkan tutumları dahilinde gerçekleştirdiğimiz anket ile sektörlerdeki çalışma şartlarının yanısıra, çocuk işçinin demografik özellikleri ve maddi durumu ile ilgili veriler elde edilmiş, bu veriler dahilinde merak ettiğimiz bir takım sorulara cevap bulunmuştur. Bu bağlamda araştırmanın hipotezi şu şekilde kurulmuştur:

H₀: Çocuk işgücü kazancının hanehalkı gelirin etkisi yoktur.

H₁: Çocuk işgücü kazancının hanehalkı gelirin etkisi vardır.

Araştırmayı gerçekleştirmek amacıyla; yirmibir anket sorusu hazırlanmış olup, yüzyirmi çocuk işçiyle görüşülmüş fakat, işverenlerin ve işyeri sahiplerinin karşı çıkmaları sebebiyle ancak yüz çocuk işçi ankete tabi tutulabilmiştir.

Çalışma sahası olarak, İzmir ili çevresindeki küçük ve orta büyüklükteki çeşitli sanayi kollarında faaliyetlerini sürdüren fabrika ve atölyelerden rassal olarak seçilen işletmeler olarak belirlenmiştir.

Anket sonucunda verilen yanıtlar, SPSS 16.0 istatistiksel paket programına veri olarak girilmiştir. Bu veriler, değişkenlerin türlerine uygun seçilen çeşitli istatistiksel

testlerle analiz edilmiştir. Her analiz için ayrı hipotez oluşturulmuş ve uygun hesaplamalarla yorumları yapılmıştır. Analiz ve hipotezler sonuçlandırılırken, 0,05 anlamlılık düzeyi esas alınmıştır.

4.3.ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Yapılan anket çalışması sonucu elde edilen veriler sonucunda çeşitli bulgulara ve sonuçlara ulaşılmıştır.

4.3.1. Demografik Özellikler

Araştırma kapsamındaki yüzçocuk işçiye uygulanan anket sonucunda, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ile ilgili aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Çizelge4.1:Cinsiyet

Cinsiyet	Sayı	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kız	35	35,0	35,0
Erkek	65	65,0	100,0
Toplam	100	100,0	

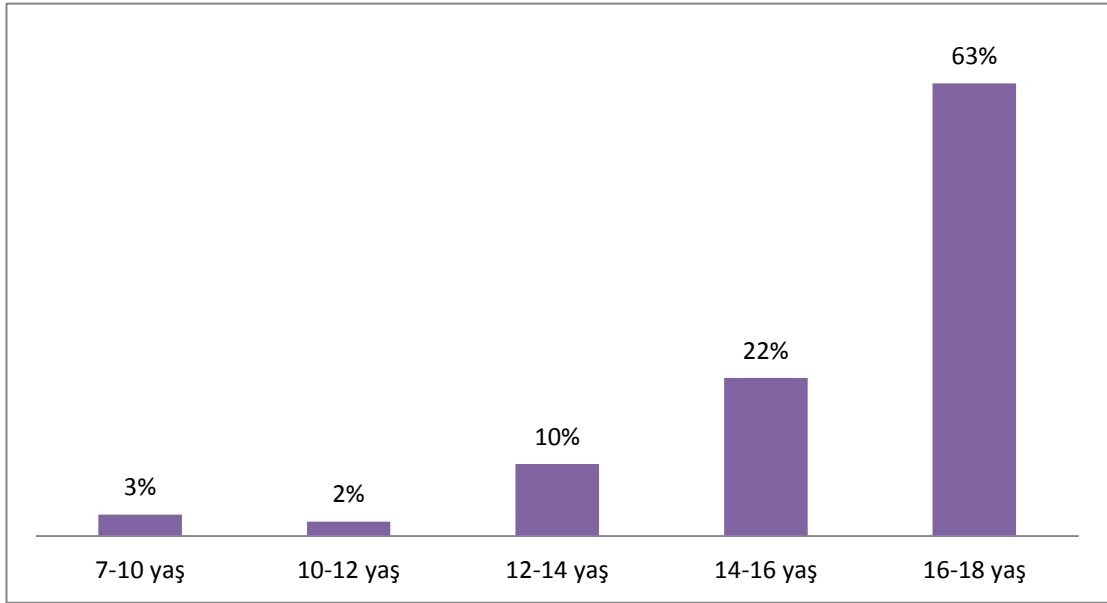
Anketi cevaplayan çocuk işçilerin yarısından fazlası %65 oranla erkek işçilerden oluşmakta, kız işçiler %35 oranına tekabül etmektedir. Yapılan saha araştırmasına dayanarak, sanayi kollarında erkeklerin daha fazla çocuk işçi olarak çalıştığı görülmektedir.

Çizelge 4.2: Yaşa göre dağılım

Yaşınız	Sayı	Yüzde	Kümülatif Yüzde
7-10	3	3,0	3,0
10-12	2	2,0	5,0
12-14	10	10,0	15,0
14-16	22	22,0	37,0
16-18	63	63,0	100,0
Toplam	100	100	

Anketi cevaplayan kişilerin büyük çoğunluğu 16- 18 arası yaş grubunda yer almakta olup % 63' lük bir orana tekabül etmektedir. Bu oranı %22 ile 14- 16 arası yaş grubu takip etmektedir. En düşük orana sahip yaş grubu ise 7- 10 arası yaş grubudur. Ankete katılanların yaş dağılımları Çizelge 4.2' de ve Şekil 4.1' de verilmektedir.

Şekil 4.1: Yaşa göre dağılım

Çizelge 4.1 ve Şekil 4.1' den de anlaşılacağı gibi; incelenen sanayi sektöründe çalışan çocukların, anket verilerine göre; 16- 18 yaş grubunda yoğunluk kazandığı görülmektedir. Buradan şu sonucu çıkartmak mümkündür; sanayi sektörünün hizmet ve ticaret sektörüne oranla daha ağır çalışma şartları olması, daha küçük yaşlarda çalışan sayısının az olmasına neden olmaktadır.

Çizelge 4.3: Eğitim düzeyi

Eğitim Düzeyi	Sayı	Yüzde	Kümülatif Yüzde
İlkokul	5	5,0	5,0
Ortaokul	21	21,0	26,0
Lise	63	63,0	89,0
Üniversite	11	11,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Çizelge 4.3’ de, %63’ lük oranla lisede okuyan çalışanların yoğunlukta olduğu, bunu da %21’ lik bir oranla ortaokulda okuyan çocukların takip ettiği görülmektedir. İlkokula giden ve üniversite okuyan çalışanlar daha düşük oranlara sahiptir. Bunun nedeni taban tabana zıttır. İlkokul mezunu olan bir işçi, işverenler tarafından çocuk işçinin eğitiminin düşüklüğü nedeniyle çok talep edilmemekte iken, üniversite okuyan bir kişi bazı kriterlere sahip olduğu için düşük ücretli ve zor şartlara sahip işlerde çalışmayı tercih etmemektedir. Seçeneklerde yer alan “hiç okula gitmemiş” şikkını hiçbir çocuk işaretlememiştir. Bunda zorunlu ilköğretimin etkisi olduğu anlaşılmaktadır.

Çizelge 4.4: Eğitim durumu

Eğitim Durumu	Sayı	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Okuyor	81	81,0	81,0
Okumuyor	19	19,0	100,0
Toplam	100	100	

Çizelge 4.4’ de çalışan çocukların %81 oranla büyük çoğunluğunun bir taraftan da okuduğu görülmektedir. Dolayısıyla; hem çalışıp hem okuyan çocuk işçiler ek gelir elde etme çabasına girmektedirler.

4.3.2. Sosyo-ekonomik özellikler

Yapılan anket çalışmasında, ankete katılan çocuk işçilerin kardeş sayısı, ailenin gelir düzeyi, ebeveynlerin meslekleri ve eğitim durumları ile ilgili sorular sorulmuş, bu sorular neticesinde veriler elde edilmiş, aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Çizelge4.5: Kardeş Sayısı

Kardeş Sayısı	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kardeş Yok	15	15,0	15,0
2 Kardeş	54	54,0	69,0
3 Kardeş	20	20,0	89,0
4 ve üzeri	11	11,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Çizelge 4.5’ de, çalışan çocukların %54’ ünün 2 kardeşe, %20’ sinin 3 kardeşe, % 11’ inin de 4 ve üzeri kardeşe sahip olduğu görülürken, % 15’ inin ise kardeşinin olmadığı tespit edilmiştir.

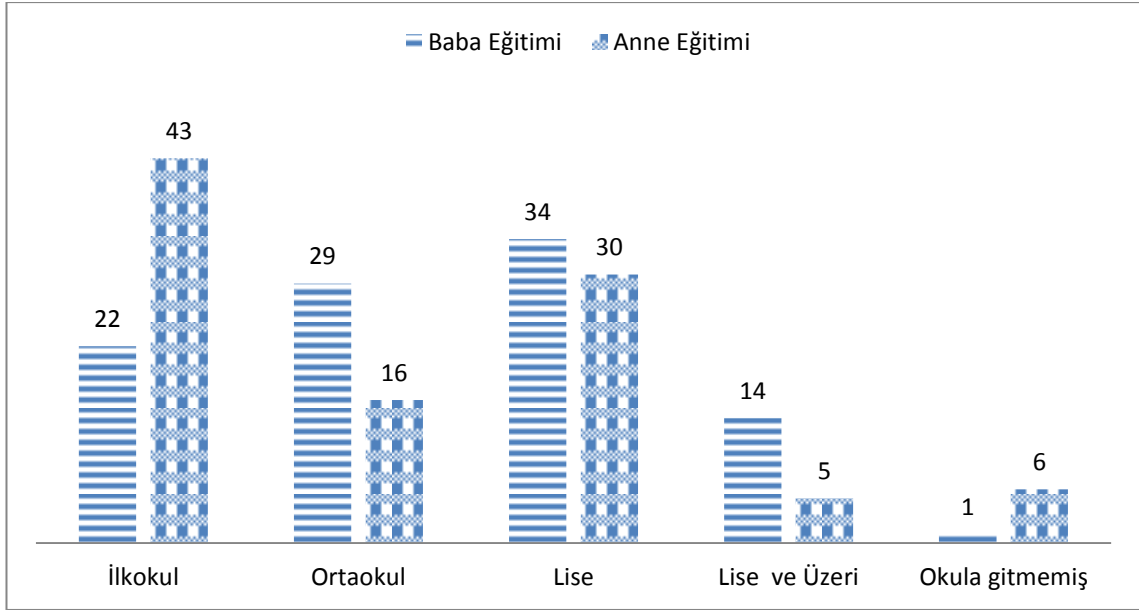
Çizelge 4.6: Ailede çalışan bireyler

Çalışanlar	Sayı	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Yalnızca Ben	3	3,0	3,0
Babam ve Ben	47	47,0	50,0
Kardeşlerim ve Ben	10	10,0	60,0
Babam,Kardeşlerim,Ben	32	32,0	92,0
Annem ve Ben	4	4,0	96,0
Annem,Kardeşlerim,Ben	3	3,0	99,0
Hepimiz	1	1,0	100
Toplam	100	100,0	

Çizelge 4.6’ da, %47’ lik oranla en çok “babam ve ben”, bunu takiben %32’ lik bir oranla “kardeşlerim ve ben” seçeneği yanıt olarak işaretlenmiştir. Aksi bir sonuç da %4 oranıyla “annem ve ben”, %3’ lük oranla “yalnızca ben” olarak karşımıza çıkmaktadır. Baba ve çocuğun çalışma hayatında daha fazla aktif olduğu tespit edilmiş, hanehalkında yaşayan tüm bireylerin ancak %1’ lik bölümünün çalışma hayatı içinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

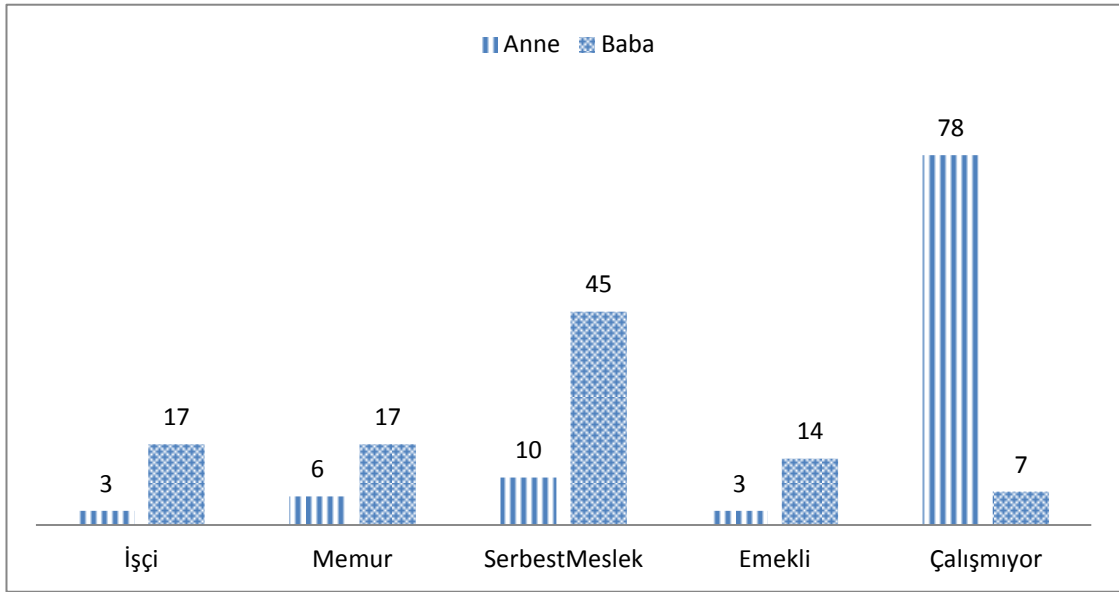
Şekil 4.2: Anne ve baba eğitim düzeyi

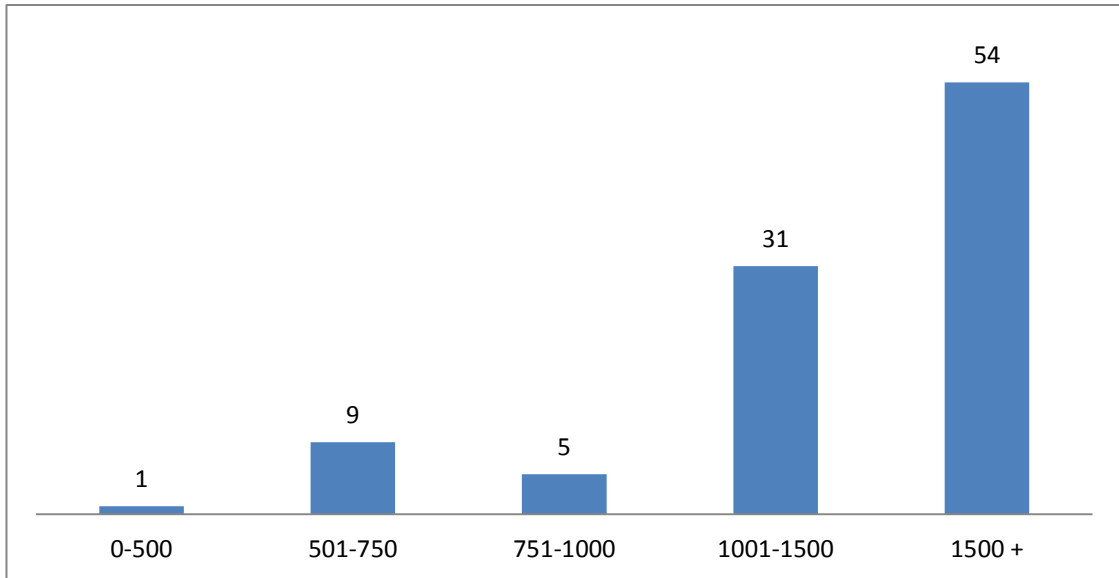
Şekil 4.2’ de, Ankete katılan çocuk işçilerin babalarının %34’ ünün lise,%14’ lük kısmının lise ve üzeri, %29’ luk kısmının ortaokul, %22’ lik kısmının da en az ilkokul eğitimi aldığı, okula gitmeyen yalnızca %1’ lik bir oran olduğu görülmektedir. Ankete katılan çocuk işçilerin annelerinin ise; %43’ ünün ilkokul eğitimi aldığı, %30’ unun lise, %16’sının ortaokul, %5’ inin ise lise ve üzerinde bir eğitim aldığı görülürken; %6’ sının da hiç okula gitmediği görülmektedir. Verilerimiz ışığında; babanın eğitim düzeyinin anneye oranla daha yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır. Annenin çalışma hayatında babaya nazaran daha pasif bir görüntü çizmesi bunun bir nedeni olmaktadır.

Şekil 4.3’ te babanın % 45’ lik oranla serbest meslekle çalıştığı, % 17’ lik oranla memur ve işçi olduğu, % 14’ lük oranla emekli olduğu, % 7’ lik oranla da çalışmadığı görülmektedir. Annenin % 78 gibi büyük bir oranı çalışmazken; yalnızca, % 3’ ü işçi, % 6’ sı memur, % 10’ u serbest meslek, % 3’ ü de emekli durumundadır. Bu grafikten de anlaşılacağı üzere; annenin çalışma hayatında pasif olduğu bu oranlarla da doğrulanmaktadır

Şekil.4.3: Anne ve baba meslekleri

Şekil 4.4:Ailenin aylık geliri

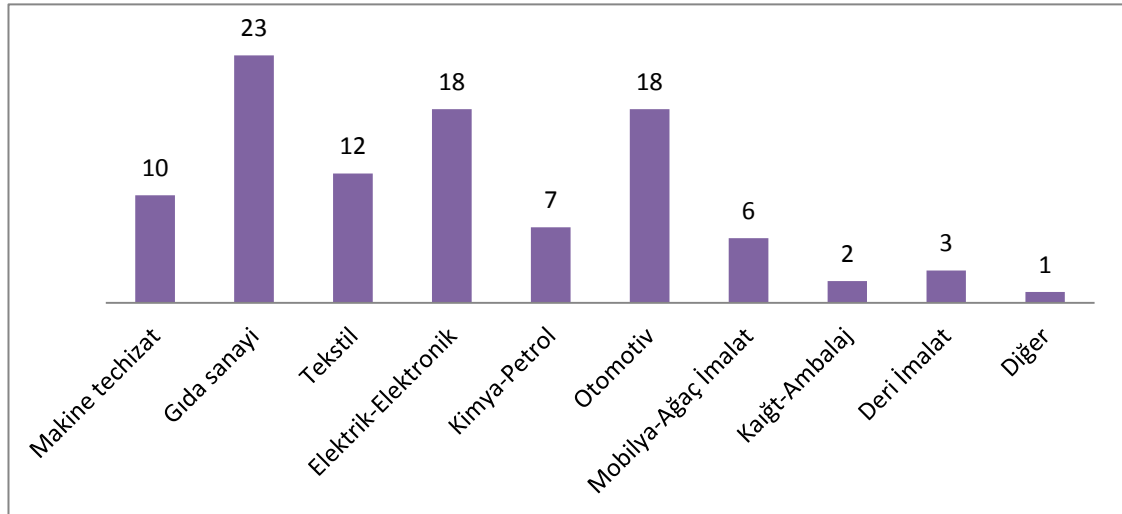
Çalışan işçi çocukların ailelerinin % 54' lük kısmı 1500 ve üzeri, %31' lik kısmı 1001 -1500, %9' luk kısmı 501- 750, %5' lik kısmı 751- 1000, geri kalan %1' lik kısmı da 0- 500 gelire sahip olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 4.7: Çocuk işçi ne kadar zamandır çalışmakta

Zaman	Sayı	Yüzde	Kümülatif Yüzde
0-6 ay	33	33,0	33,0
6-12 ay	38	38,0	71,0
1-5 yıl	25	25,0	96,0
5 yıl ve üzeri	4	4,0	100
Toplam	100	100,0	

Çizelge 4.7’ deki verilere göre, ankete katılan çocuk işçilerin %38’ lik oranı çalışmakta olduğu işte, 6- 12 aylık süreden beri çalışmakta, %33’ lük oranı ise, 0- 6 aydan beri çalışmaktadır. Bu verileri %25 oranıyla 1- 5 yıl, % 4 oranıyla da beş yıldan fazla o iş yerinde istihdam edilen çocuklardan oluştuğu tespit edilmiştir.

Şekil 4.5: Çalışılan sanayi sektörü

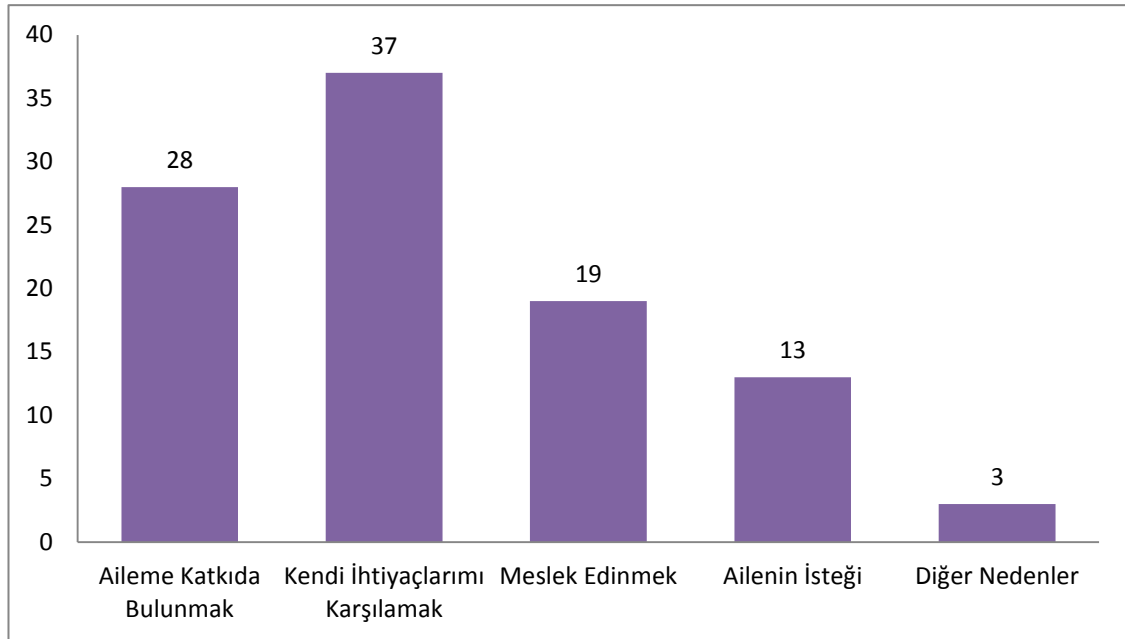

Şekil 4.5’ e göre; çocuk işçilerin % 23’ ü gıda sanayi işlerinde istihdam edilmekte ve bu sektör diğer sanayi sektörlerine nazaran daha yüksek bir paya sahiptir. Gıda sanayi sektörünü %18’ lik oranla elektrik- elektronik ve otomotiv sektörü, %12’ lik oranla tekstil, %10’ luk oranla da makine- teçhizat sektörü takip etmektedir. %7’ lik oranla kimya- petrol, % 6’ lük oranla mobilya ve ağaç imalat, %3’ lük oranla deri imalat, %2’ lik oranla kağıt- ambalaj sanayi çocuk işçilerin çalıştığı diğer sanayi kolları

arasında yer almaktadır. Anket sonuçlarına göre; en fazla çalışılan sanayi kolları gıda, elektrik- elektronik ve otomotiv sektörleridir. Erkek çocukların ankete daha fazla katılım gösterdiği dikkate alındığında, elektrik- elektronik, gıda ve otomotiv sektörlerinde yoğunluğun olması beklenen bir sonuçtur. En fazla gıda sanayi alanında çalışan çocuk olmasının nedeni de, elektrik- elektronikve otomotiv sektörlerine göre daha az teknik bilgiye ihtiyaç duyulmasından kaynaklanmaktadır. Araştırma sırasında, gıda sanayi işlerinde istihdam edilen çocuk işçilerin daha çok taşıma işlerinde çalıştırıldığı görülmüştür.

Şekil 4.6' ya göre, ankete katılım gösteren çocukların % 37' lik kısmı kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çalışırken, %28' lik kısmı ise; yalnızca ailesine katkı için çalışma hayatına girmiştir. Çocuk işçilerden geri kalan % 19' u meslek edinmek için çalışırken, %13' ü de ailesinin talebi üzerine çalışmaya başlamıştır.

Şekil. 4.6: Çocuk işçinin çalışma nedeni

Anket çalışmasınadahlil olan işçi çocukların çizelge 4.2' de % 63' ünün 16- 18 yaş aralığında olduğu göz önüne alınırsa; Şekil 4.6' da çocuk işçilerin % 37' lik oranının kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çalışması beklenmeyen bir sonuç doğurmamaktadır. Dolayısıyla; 16- 18 yaş aralığında olan işçilerin eğitim ve sosyal

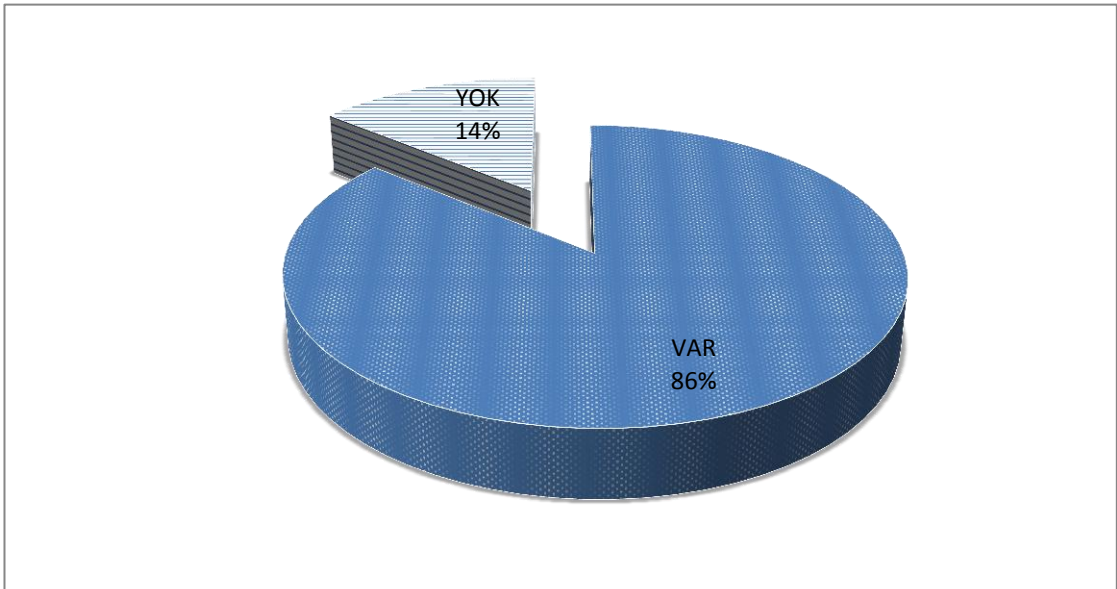
hayatları itibariyle ihtiyaçlarının da arttığı döneme denk gelen bir yaş grubunu oluşturmaktadır.

Çizelge 4.8: Çalışma şartlarından memnuniyet

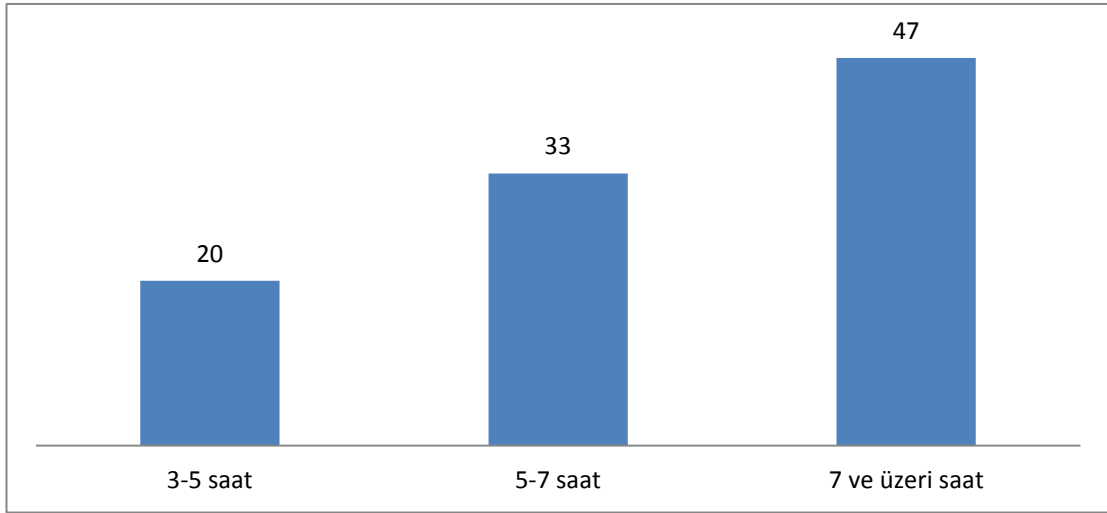
Memnuniyet	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle Memnunum	12	12,0	12,0
Memnunum	56	56,0	68,0
Kararsızım	13	13,0	81,0
Memnun Değilim	16	16,0	97,0
Hiç Memnun Değilim	3	3,0	100
Toplam	100	100,0	

Çizelge 4.8’ de ankete katılan çocuk işçilerin %56’ sının çalıştıkları işyerlerinden memnun olduğu, % 16’ sının memnun olmadığı, %13’ ünün kararsız olduğu, %12’ sinin kesinlikle işyerlerinden memnun olduğu ve %3’ ünün de çalıştıkları işyerlerinden hiç memnun olmadığı sonuçları tespit edilmiştir.

Şekil. 4.7: Sosyal güvence durumu

Şekil 4.7’ de, çocuk işçilerin %86’ sının sosyal sağlık güvencesinin olduğu, geri kalan %14’ ünün de sosyal sağlık güvencesinin olmadığı tespit edilmiştir.

Şekil. 4.8: Günlük çalışma süresi

Şekil. 4.8’ de; çalışan çocukların %47’ sinin 7 ve üzeri saat çalıştığı, %33’ ünün 5- 7 saat çalıştığı, %20’ sinin de 3- 5 saatlik sürelerle çalıştığı tespit edilmiştir.

Çizelge4.9: Çalışma şekli

Çalışma Şekli	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Tam Zamanlı	49	49,0	49,0
Yarım Gün	50	50,0	99,0
Vardiyalı	1	1,0	100
Toplam	100	100,0	

Çizelge4.9’ dan çıkan sonuçlara göre, çocuk işçi grubunun % 50’ si yarım gün çalışırken, %49’ luk oranı tam zamanlı çalışmakta, yalnızca %1’ lik bir kısmı ise vardiyalı olarak çalışmaktadır. Ankete dahil olan çocuk işçilerin % 81’ inin okuyor olarak gözükmese rağmen, % 49’ unun tam zamanlı çalıştığı tespit edilmiştir. Çocuk işçiliği, çocukların eğitim hayatını sekteye uğratan bir faaliyettir. Çalışan çocuklari gelir elde etmek amacıyla okullarını aksatıp devamsızlık yapmakta ya da staj adı altında çalışmaktadırlar.

Çizelge 4.10: İlk alınan maaş miktarı

Alınan İlk Maaş	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
0-300 TL	63	63,0	63,0
301-500 TL	22	22,0	85,0
501-750 TL	7	7,0	92,0
751-1000 TL	6	6,0	98,0
1000 ve üzeri TL	2	2,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Çizelge 4.10' da, katılımcı çocukların %63' ünün 0-300, %22' sinin 301- 500 arasında maaş aldığı tespit edilmiştir. 1000 ve üzerinde maaş alan ise yalnızca % 2' lik bir kesim bulunmaktadır. Bu sonuçlardan da, çocuk işgücünün işveren açısından düşük ücretli çalışan kesimi oluşturduğu görülmektedir.

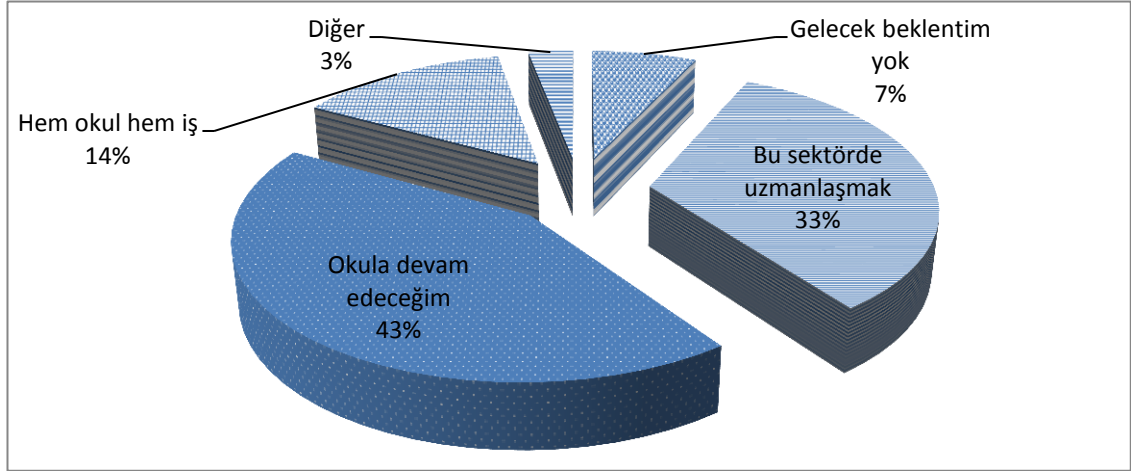
Çizelge 4.11' e göre; çocuk işçinin şimdiki maaşını, %68' lik oranla 0- 500 aralığı oluşturmaktadır. %17' lik oranını ise; 501- 750 aralığı, %9' luk oranı ise 751- 1000 aralığı, %5' lik oranı ise 1000- 1500 aralığının oluşturduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 4.11: Şimdi alınan maaş miktarı

Şimdiki maaş	Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
0-500 TL	68	68,0	68,0
501-750 TL	17	17,0	85,0
751-1000 TL	9	9,0	94,0
1001-1500 TL	5	5,0	99,0
1500 ve üzeri TL	1	1,0	100,0
Toplam	100	100,0	

Şekil 4.9' da katılımcıların % 43' ü okula devam etmek istediklerini belirtirken, % 33' ü şu an çalıştığı sanayi sektöründe uzmanlaşmayı istemektedir. Geri kalan % 14' lük kısım ise hem okul hem de işinde devam edeceğini belirtmiş, % 7' si de herhangi bir gelecek beklentisinin olmadığını ifade etmiştir.

Şekil 4.9: Gelecek beklentisi

Şekil 4.9’ da, anket çalışmasında çoğunun tam gün çalışarak okullarında devamsızlık yaptığı ortaya çıkan çocuk işçilerin, gelecek beklentilerinde ağırlıklı olarak okula devam edecekleri belirtilmiştir. Çıkan bu sonuç, çocuk işçilerin % 43’ ünün gerçekte yalnızca okumak istediklerine yönelik bir göstergedir.

4.4. ÇAPRAZ TABLOLAR

Belli bir veri grubunda iki veya daha fazla değişken için dağılımın nasıl olduğunun belirlenmesi ve bu değişkenlerin ortak elemanlarının neler olduğunun belirlenmesi için çapraz tablolar oluşturulmaktadır (Özdemir, 2008).

Değişkenler arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını test etmek için gerekli hipotezler kurulmuş ve %95 güven aralığı ($\alpha:0,05$) kullanılmıştır. ankette yer alan değişkenler, türüne uygun seçilen testler ile analiz edilmiştir.

Çizelge 4.12: Normal dağılım tablosu (One-Sample Kolmogorov- Smirnov Test)

		Yaşınız	Ailede Çalışan Sayısı	Babanın Mesleği	Ailenin Geliri	Kardeş Sayısı	Çalışılan Sanayi Sektörü
N		100	100	100	100	100	100
Normal Parameters*	Mean	4,4000	3,0000	2,7700	4,2800	2,2700	4,0200
	Std.Deviation	,96400	1,23091	1,10878	,98555	,85108	2,17878
Most extreme Differences	Absolute	,363	,292	,242	,307	,314	,153
	Positive	,267	,292	,208	,233	,314	,153
	Negative	-,363	-,192	-,242	-,307	-,226	-,118
Kolmogorov-Smirnov Z		3,632	2,917	2,422	3,075	3,145	1,531
Asymp.Sig. (2-tailed)		,000	,000	,000	,000	,000	0,018

Anket sonuçların elde edilen verilerin normal dağılıma uyup uymadığını Kolmogorov-Smirnov testi ile belirlenmektedir. Sorulardan rastgele seçtiğimiz verilere dayanarak, asimptotik anlamlılık düzeyleri 0,05 anlamlılık düzeyinden küçük çıkmıştır.

Tablonun Assymp. Sig. (Anlamlılık) satırındaki değerlerin istatistiksel anlamlılık hesaplamalarında sınır değeri kabul edilen 0,05' den büyük olması incelenen faktörlerin dağılımlarının normal olduğunu gösterir. Bu değerler çizelge 4.12' de 0,05' ten küçük çıktığı için parametrik olmayan test yöntemleri kullanılacaktır.

4.4.1. Cinsiyet ile Eğitim Durumunun İncelenmesi

Bu testin kapsamında seçilen değişkenler; cinsiyet ve çocuk işçinin şu an okuyup okumama durumunu gösteren eğitim durumu olarak seçilmiştir. Hipotez; aşağıdaki gibi oluşturulmuştur :

H₀: Cinsiyet ile eğitim durumu arasında bir ilişki yoktur.

H₁: Cinsiyet ile eğitim durumu arasında bir ilişki vardır.

Çizelge4.13: Cinsiyet ile eğitim durumu analizi (Ki-Kare Testi)

Cinsiyet	Okuyorum	Okumuyorum	Toplam
Kız	28	7	35
Erkek	53	12	65
Toplam	81	19	100

Çizelge 4.13' de okuyanların 53 kişisi erkek, 28 kişisi de kız çocuklardan, okumayanların 12 kişisi erkek, 7 kişisi de kız çocuklardan oluşmaktadır. Okuyan erkek çocuk işçi sayısının kız çocuk işçilere göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Yukarıdaki veriler ışığında eğitim ile cinsiyet arasında bir ilişki olup olmadığını test etmek amacıyla hipotez oluşturulmuş ve chi-square testi uygulanmıştır.

Ki- kare= 0,035; serbestlik derecesi= 1; f (hesaplanan) değeri= 0,525 olarak hesaplanmıştır. Test sonucuna göre pearson ki-kare: 0,035, f: 0,525 olarak bulunmuştur. anlamlılık düzeyi 0,05 olduğu için ($f > a$) H₀ hipotezi kabul edilmektedir. Cinsiyet ile eğitim durumu arasında bir ilişki bulunamamıştır.

4.4.2. Cinsiyet ile Eğitim Düzeyinin İncelenmesi

Bu kısımda öncelikle, ankete katılım gösteren çocuk işçinin cinsiyeti ile çocuk işçinin eğitim düzeyi ile ilgili dağılım çapraz tablo yardımıyla incelenmiştir.

Çizelge 4.14: Cinsiyet ile eğitim düzeyinin dağılımı

Hesaplanan Grup		İlkokul	Ortaokul	Lise	Üniversite	Toplam
Cinsiyet	Kız	1	2	25	7	35
	Erkek	4	19	38	4	65
	Toplam	5	21	63	11	100

Çizelge 4.14' de, kız çocuk işçilerin % 1' i ilkökul, % 2' si ortaokul, % 25' i lise, % 7' si ise üniversite düzeyinde, erkek çocuk işçilerin % 4' ü ilkökul, % 19' u ortaokul, % 38' i lise, % 4' ü ise üniversite düzeyinde olduğu görülmektedir.

Çizelge 4.15: Cinsiyet ile eğitim düzeyinin dağılımının incelenmesi (Kruskal- Wallis Test)

Cinsiyet	Eğitim düzeyi	Sayı	Mean Rank
Cinsiyet	İlkokul	5	58,00
	Ortaokul	21	63,24
	Lise	63	48,16
	Üniversite	11	36,18
	Toplam	100	

Bu analiz yapılırken bağımsız birden fazla örneklemin incelenmesi için Kruskal-Wallis Testi uygulanmıştır. Kruskal- Wallis H testi, ikiden fazla kategori için Mann-Whitney U testinin bir uzaantısıdır ve tek yönlü varyans analizinin parametrik olmayan şeklidir. Testin hipotezi şu şekilde kurulmuştur:

H₀: Eğitim düzeyi ile cinsiyet arasında anlamlılık farkı yoktur.

H₁: Eğitim düzeyi ile cinsiyet arasında anlamlılık farkı vardır.

Test sonuçlarına göre; ki- kare= 10,947, f (hesaplanan) değeri= 0,012 olarak bulunmuştur. $\alpha = 0,05$ anlamlılık düzeyinde $f < \alpha$ olması sebebiyle H_0 reddedilmektedir. Yani; eğitim düzeyi ile cinsiyet anlamlı farklılık göstermektedir. Cinsiyet faktörü, eğitim düzeyini etkilemektedir. Ortaokul eğitim düzeyinin anlamlılık düzeyi (mean rank) 63,24 olması sebebiyle, cinsiyet durumu, ortaokul eğitim düzeyindeki kişiler üzerinde daha fazla farklılık göstermektedir.

4.4.3. Cinsiyet ile Yaş Dağılımının İncelenmesi

Ankete katılım gösteren çocuk işçilerin yaş ve cinsiyet dağılımları tespit edilmiştir.

Çizelge 4.16: Cinsiyet ve yaş dağılımı

Cinsiyet	Yaş aralıkları					Toplam
	7-10	10-12	12-14	14-16	16-18	
Kız	1	1	1	4	28	35
Erkek	2	1	9	18	35	65
Toplam	3	2	10	22	63	100

Çizelge 4.16' ya göre ankete, 16- 18 yaş grubundan katılım daha fazla olmuştur. % 28 oranında kız, % 35 oranında da erkek çocuk ankete katılım göstermiştir. Seçilen araştırma alanı sanayi sektörü olması açısından, 16- 18 yaş aralığından çocuk işçiler daha yoğun olmuştur. Bunun nedeni, sanayi sektörünün diğer sektörlere oranla daha ağır koşullara sahip olması ve daha fazla güç gerektiren işlerden oluşmasıdır.

4.4.4. Cinsiyet ile Çalışılan Sanayi Sektörü Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Bu bölümde öncelikle, çocuk işçilerin cinsiyet durumları esas alınarak hangi sanayi sektörlerinde çalıştıklarını tespit etmek için çapraz tablo oluşturulmuştur.

Çizelge 4.17: Cinsiyet ile çalışılan sanayi sektörü arasındaki dağılım

Çalışılan Sanayi Sektörü	Cinsiyet		Toplam
	Kız	Erkek	
Makine-teçhizat	4	6	10
Gıda sanayi	4	19	23
Tekstil	9	3	12
Elektrik-elektronik	5	13	18
Kimya-petrol	5	2	7
Otomotiv	5	13	18
Mobilya- ağaç sanayi	0	6	6
Kağıt-ambalaj sanayi	0	2	2
Deri imalat	1	0	1
Diğer	1	0	1
Toplam	35	65	100

Çizelge 4.17’ de kız ve erkek çocuk işçilerin çalıştıkları sanayi sektörlerine göre dağılımları belirtilmiştir. Kız çocuk işçilerin en fazla % 9’ nun tekstil sanayi işlerinde çalıştığı gözlemlenirken, mobilya ve kağıt sanayide hiç çalışan kız çocuk işçi olmadığı tespit edilmiştir. Erkek çocuk işçilerin % 19’ unun gıda sanayi işlerinde ve % 13’ lük oranlarla elektrik- elektronik ve otomotiv sektöründe çalıştığı gözlemlenirken, deri imalatında % 1’ lik oranla çalıştıkları tespit edilmiştir.

Çapraz tablo ile sanayi sektöründeki cinsiyet dağılımı incelendikten sonra, çalışılan sanayi sektörünün cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu analizin yapılabilmesinde; bağımsız birden fazla örneklemin incelenmesi için Kruskal- Wallis Testi uygulanmıştır. Bu test; ele alınan değişkende iki yada daha fazla kategorinin ortalama sıra sayıları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını test etmektedir. Hipotez aşağıdaki gibi oluşturulmuştur :

H₀: Cinsiyet ile çalışılan sanayi sektörü arasında anlamlılık farkı yoktur.

H₁: Cinsiyet ile çalışılan sanayi sektörü arasında anlamlılık farkı vardır.

Çizelge 4.18: Cinsiyet ile çalışılan sanayi sektörü arasındaki ilişki (Kruskal-Wallis Test)

Cinsiyet	Çalışılan Sanayi Sektörü	Sayı	Mean rank
		Makine-Techizat	10
	Gıda Sanayi	23	59,30
	Tekstil	12	30,50
	Elektrik-Elektronik	18	54,11
	Kimya-Petrol	7	32,29
	Otomotiv	18	54,11
	Mobilya	6	68,00
	Kağıt-Ambalaj	2	68,00
	Deri İmalat	3	34,67
	Diğer	1	18,00
	Toplam	100	

Çizelge 4.18' de gösterilen test sonuçlarına göre; χ^2 -kare=23,839, $\alpha=0,05$ anlamlılık düzeyinde f (hesaplanan) değeri = 0,005 olarak hesaplanmış; $f < \alpha$ olduğundan H_0 reddedilmiştir. Yapılan bu test sonucu cinsiyet ile çalışılan sanayi sektörü arasında anlamlılık farkı olduğu tespit edilmiştir. Mobilya ve kağıt- ambalaj sektörlerinin anlamlılık düzeyleri 68,00 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla, cinsiyet faktörünün bu iki sektör üzerinde daha fazla anlamlılık farkı yarattığı tespit edilmiştir.

4.4.5. Ailenin Aylık Geliri ile Çalışma Nedeni Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Bu kısımda ailenin aylık gelir düzeyinin çocuk işçinin çalışma nedeni arasındaki anlamlılık farkı incelenmiştir. Bu analiz için Kruskal- Wallis Testi uygulanmıştır. Seçilen değişkenler ile oluşturulan hipotez şu şekildedir:

H₀: Ailenin aylık geliri ile çalışma nedeni arasında anlamlılık farkı yoktur.

H₁: Ailenin aylık geliri ile çalışma nedeni arasında anlamlılık farkı vardır.

Çizelge 4.19: Ailenin aylık geliri ile çalışma nedeni arasındaki ilişki (Kruskal-Wallis)

	Çalışma nedeni	Sayı	Mean rank
Ailenin aylık geliri	Aileye katkıda bulunmak	28	36,50
	Kendi ihtiyaçlarımı karşılamak	37	64,97
	Meslek sahibi olmak	19	44,00
	Ailenin isteği	13	50,19
	Diğer	3	45,17
	Toplam	100	

Çizelge 4.19' da gösterilen test sonuçlarına göre; ki- kare = 20,672 bulunmuş, $\alpha = 0,05$ anlamlılık düzeyinde f (hesaplanan) değeri = 0,000 olarak hesaplanmış; $0,000 < 0,05$ ($f < \alpha$) olduğundan dolayı H_0 reddedilmiştir. Analizdeki tespitler sonucunda; ailenin aylık geliri ile çalışma nedeni arasında ilişkinin olduğu görülmektedir. Ailenin aylık geliri çalışma nedenlerine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Test sonucunda, çocuk işçinin özellikle genellikle kendi ihtiyaçlarını gidermek amacıyla çalıştığı, 64,97'

lik oranla tespit edilmiştir.Çocuk işçi, ailesinin kendi ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çektiğini düşünmesi üzerine böyle bir girişimde bulunmaktadır. Yani, çocuk işçinin çalışma zorundalığı, ailede gelir yetersizliği olmasından kaynaklanmaktadır.

One- Way Anova testi; tek yönlü varyans analizidir. Bu testin amacı, bağımsız değişkenin üç ya da daha fazla değeri için değişken ortalamalarının eşit olup olmadığını test etmektir. Ailenin aylık geliri ile çalışma nedeni arasındaki ilişkinin bir diğer analizi tek yönlü varyans analiziyle yapılmış, hipotez şu şekilde oluşturulmuştur:

H₀: Ailenin aylık geliri ile çalışma nedeni arasında anlamlılık farkı yoktur.

H₁: Ailenin aylık geliri ile çalışma nedeni arasında anlamlılık farkı vardır.

**Çizelge 4.20: Ailenin aylık geliri ile çalışma nedeni arasındaki ilişki
(One-Way ANOVA)**

	Sum of squares	df	Mean square	F	Sig.
Between groups	17,254	4	4,313	5,193	0,001
Within groups	78,905	95	0,831		
Toplam	96,160	99			

Çizelge 4.20' ye göre; elde edilen çıktılarda analiz sonucu, $f= 0,001 < a= 0,05$ olduğundan; “çalışma nedenine göre ailenin aylık geliri farklılık göstermektedir” yani H₁ hipotezi kabul edilir, H₀ hipotezi ise reddedilir. Çoklu karşılaştırma (multiple comparisons) analizinin sonuçlarında ise, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için çalışanlar için hesaplanan ortalama fark (mean difference) 0,99807, ailesine katkıda bulunmak için çalışanlar için hesaplanan ortalama fark ise, -0,99807 olarak tespit edilmiştir. Bunun anlamı, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için çalışan çocuk işçi, ailesine katkıda bulunmak için çalışanlara kıyasla aile gelirini daha çok etkilemekte, katkı sağlamaktadır.

Yani, çocuk işçi ailesine yük olmamak adına kendi giderlerini kendi karşılamayı tercih etmektedir.

4.4.6. Kardeş Sayısı İle Ailede Çalışan Bireyler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Bu kısımda, çocuk işçinin sahip olduğu kardeş sayısı ile ailede çalışan birey sayısının ilişkisi incelenmiştir. Bu ilişki Kruskal- Wallis testi ile analiz edilmiştir. Hipotez şu şekilde oluşturulmuştur:

H₀: Ailede çalışan birey sayısı ile kardeş sayısı arasında anlamlılık farkı yoktur.

H₁: Ailede çalışan birey sayısı ile kardeş sayısı arasında anlamlılık farkı vardır.

Çizelge 4.21: Ailede Çalışan Bireylerle Kardeş Sayısı Arasındaki İlişki (Kruskal- Wallis)

	Kardeş sayısı	Sayı	Mean rank
Ailede Çalışan Birey Sayısı	Kardeşim yok	15	31.50
	İki kardeşiz	54	46.92
	Üç kardeşiz	20	63.28
	Dört ve üzeri	11	70.77
	Toplam	100	

Çizelge 4.21' de yapılan test sonuçlarına göre, χ^2 -kare= 19.141, f (hesaplanan)= 0.000 olarak bulunmuştur. $\alpha = 0.05$ anlamlılık düzeyinde; $f < \alpha$ olduğundan dolayı, H_1 kabul edilmiştir. Ailede çalışan birey sayısı, kardeş sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir. Dört ve üzeri kardeşe sahip olan ailelerde çalışan birey sayısı da fazla olmaktadır.

4.4.7. Çocuk İşçinin İlk Maaşı ile Şimdiki Maaşı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Bu kısımda çocuk işçinin işe ilk başladığı zaman aldığı maaşı ile şimdi aldığı maaş miktarı arasındaki ilişki incelenmiştir.

Çizelge 4. 22: İlk maaş ile şimdiki maaş miktarları arasındaki ilişki (Wilcoxon Signed- Rank)

	Sayı	Mean rank	Sum of	
İlk Maaş Şimdiki Maaş	Negatif sıra	18a	11,50	207,00
	Pozitif sıra	7b	16,86	118,00
	Bağlar	75c		
	Toplam	100		

a= Şimdiki maaş miktarı< İlk maaş miktarı

b= Şimdiki maaş miktarı> İlk maaş miktarı

c= Şimdiki maaş miktarı= İlk maaş miktarı

Bu analizde yöntem olarak, aynı değişkenin farklı zamanlardaki ölçüm sonuçları gibi dağılımını kıyaslamak için Wilcoxon Signed- Rank testi kullanılmıştır. Hipotez şu şekilde düzenlenmiştir:

H₀: İlk maaş ile şimdiki maaş arasında anlamlılık farkı yoktur.

H₁: İlk maaş ile şimdiki maaş arasında anlamlılık farkı vardır.

Çizelge 4.22' ye göre; Wilcoxon Signed- Rank testi ile elde edilen sonuçlar ise, $a = 0,05$ önem düzeyinde f (hesaplanan) değer = 0,191 olarak bulunmuştur. $0,05 < 0,191$ ($a < f$) olduğundan dolayı da H_0 kabul edilmektedir. Yani; ilk maaş ile şimdiki maaş arasında anlamlılık farkı yoktur. Çocuk işçinin aldığı maaş miktarları zaman içinde büyük farklar göstermemektedir.

Basit doğrusal regresyon modeli, bir tane bağımsız değişkenin yer aldığı, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin doğrusal olduğu regresyon modellerini ifade etmektedir. İlk maaş ve şimdiki maaş miktarları arasındaki ilişkinin test edileceği diğer analiz, regresyon analizidir. Bu test için kurulacak hipotez şu şekildedir.

H₀: Şimdiki maaş miktarı ile ilk maaş miktarı arasında ilişki yoktur.

H₁: Şimdiki maaş miktarı ile ilk maaş miktarı arasında ilişki vardır.

Çizelge 4.23: İlk maaş ile şimdiki maaş miktarları arasındaki ilişki (Regresyon Analizi)

Model	Unstandardized coefficients		t	Sig.
	B	Std. error		
(Constant)	0,303	0,103	2,951	0,004
İlk maaş miktarı	0,764	0,054	14,135	0,000
Dependent variable (bağımlı değişken): Şimdiki maaş miktarı				

Çizelge 4.23' e göre; test sonucunda çok değişkenli korelasyon katsayısı (R); 0,819, belirlilik katsayısı (R square); 0,671 bulunmuştur. $f = 0,000$ olarak hesaplanmış ve $\alpha = 0,05$ olduğundan $f < \alpha$ olmaktadır, Yani bu katsayı anlamlıdır, *H₀ hipotezi reddedilir*. Tüm bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenler arasında güçlü bir ilişki vardır ve bağımsız değişkenler bağımlı değişkenin % 67' sini açıklamaktadır. Bağımlı değişken olarak aldığımız şimdiki maaş miktarı, test sonucuna göre, ilk maaş miktarına bağlı olarak belirlenmekte yani ilk maaş oranına göre değişmektedir.

İki ortalamanın karşılaştırılması: Eşleştirilmiş Örneklem t Testi, bir değişken ile ilişkili olduğu başka bir değişken için toplanan verilerin karşılaştırılarak analizinin yapılmasıdır (Özdemir, 2008). Aynı değişkenler bir de "Paired- sampled t testi" ile analiz edilecektir. Hipotez şu şekilde oluşturulmuştur:

H₀: İlk maaş ile şimdiki maaş miktarı arasında anlamlılık farkı yoktur

H₁: İlk maaş ile şimdiki maaş miktarı arasında anlamlılık farkı vardır.

Çizelge 4.24' de; significant- tailed ile verilen f hesaplanan değeri; 0, 171 olarak tespit edilmiştir. 0,05 anlamlılık düzeyi sonucu, $\alpha < f$ olduğundan *H₀ kabul edilmektedir*. Yani, çocuk işçinin ilk maaşı ile şimdiki maaşı arasındaki önemli farklılık bulunmamıştır. Çocuk işçilerin maaşlarında zaman içinde çok büyük artışlar

gözlenmemekte, uzun süre sabit maaşla zor işlerde çalışmaktadırlar.

**Çizelge 4.24: İlk maaş ile şimdiki maaş miktarları arasındaki ilişki
(Paired- sampled t testi)**

	Paired Differences					t	df	Sig.(2-tailed)
	Mean	Std.Deviation	Std.Error Mean	%95confidence Interval of the difference				
				Lover	Upper			
İlk maaş- şimdiki maaş	,08000	,58049	,05805	-,03518	,19518	1,378	99	,171

4.4.8. Ailenin Aylık Geliri ile Çocuk İşçinin Şimdiki Maaşı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Ailenin aylık geliri ile çocuk işgücünün şimdiki maaş miktarı arasındaki ilişkiyi incelemek için öncelikle *korelasyon (correlate)* analizi yapılacaktır. Korelasyon analizi iki değişken arasındaki ilişki olup olmadığını test eden bir yöntemdir.

Çizelge 4.25' e göre; ailenin aylık geliri ile çocuk işçinin şimdiki maaşı arasındaki pearson korelasyon katsayısı $r = 0,298$ olduğundan, ailenin geliri ile çocuk işçinin şimdiki maaşı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu ilişki % 99 güvenle anlamlıdır. Çocuk işçinin aldığı maaş, ailenin gelirinde değişme yaratmaktadır.

Çizelge 4.25:Ailenin aylık geliri ile çocuk işçinin şimdiki maaşı arasındaki ilişki (Basit korelasyon analizi)

		<i>Ailenin aylık geliri</i>	<i>Şimdiki maaş miktarı</i>
Ailenin aylık geliri	Pearson correlation	1	0,298**
	Sig. (2-tailed)		0,003
	N	100	100
Şimdiki maaş miktarı	Pearson correlation	0,298**	1
	Sig. (2-tailed)	0,003	
	N	100	100

** Correlation is significant at the 0,01 level (2-tailed)

**Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Ailenin aylık geliri ile çocuk işçinin şimdiki maaşının incelenmesinde bir de Kruskal-Wallis testi uygulanmıştır. Bu test için oluşturulan hipotez şu şekildedir:

H₀: Ailenin aylık geliri ile çocuk işçinin şimdiki maaşı arasında anlamlılık farkı yoktur.

H₁: Ailenin aylık geliri ile çocuk işçinin şimdiki maaşı arasında anlamlılık farkı vardır.

Çizelge 4.26:Ailenin aylık geliri ile çocuk işçinin şimdiki maaşı arasındaki ilişki (Kruskal-Wallis testi)

	Şimdiki maaş miktarı	N	Mean Rank
Ailenin aylık geliri	0-500 TL	68	44,42
	501-750 TL	17	59,53
	751-1000 TL	9	68,78
	1001-1500 TL	5	65,00
	1500 TL ve üzeri	1	73,50
	Toplam	100	

Çizelge 4.26' da Kruskal- Wallis testi analiz sonuçları gösterilmiştir. Analizde hesaplanan değer $f= 0,014$ olarak bulunmuş ve $\alpha= 0,05$ anlamlılık düzeyinde test edilmiştir ve $f < \alpha$ olmasından dolayı, H_0 rededilmektedir. Yani; ailenin aylık geliri ile çocuk işçinin şimdiki maaşı arasında anlamlı bir farklılık vardır. Maaş miktarı 1500

TL üzeri ve 751- 100 TL olan çocuk işçilerin ailelerinin aylık gelir ortalamaları daha yüksektir.

Spearman Sıra Korelasyonu; basit korelasyondan farklı olarak ordinal veriler alabilmektedir. Nonparametrik olan test normal dağılım varsayımı taşımamaktadır. Çizelge 4.27’ de ailenin aylık geliri ile çocuk işçinin şimdiki maaşı Spearman sıra korelasyon testi ile analiz edilmiştir.

Çizelge 4.27:Ailenin aylık geliri ile çocuk işçinin şimdiki maaşı arasındaki ilişki (Spearman sıra korelasyonu)

Spearman’s rho		Şimdiki maaş miktarı	Ailenin aylık geliri
Şimdiki maaş miktarı	Correlation coefficient	1,000	0,350**
	Sig. (2-tailed)		0,000
	N	100	100
Ailenin aylık geliri	Correlation coefficient	0,350**	1,000
	Sig. (2-tailed)	0,000	
	N	100	100

** Correlation is significant at the 0,01 level (2-tailed)

**Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Elde edilen sonuçlara göre, değişkenler arasında anlamlı ilişki vardır, $f= 0,000$ ve hesaplanan spearman sıra korelasyonu 0,350’dir. Bu doğrultuda ailenin aylık geliri ile çocuk işçinin şimdiki maaşı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varılmaktadır. Çocuğun çalışması ve para kazanması, aile gelirine de katkı sağlamaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

1960 yılından itibaren başta gelişmiş ekonomiler olmak üzere, tüm dünyada kayıtdışı ekonomi sorunu yaşanmaktadır. Kayıtdışı ekonomi, karapara aklama, kaçakçılık, vasıfsız ucuz işgücü çalıştırma, yabancı işgücü çalıştırma ile birlikte artış göstermiştir. Özellikle son yıllarda Latin Amerika ülkelerinde yaşanan ekonomik krizler, kayıtdışı faaliyetleri hızlandırmıştır.

Türkiye için radikal kararların alındığı ve yeni bir döneme geçişin yaşandığı 24 Ocak 1980 kararlarından sonra, dış ticaret serbestleştirilmiş, yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmiş, kar transferlerine kolaylıklar sağlanmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. İthalat; kademeli olarak liberalize edilmiş, ihracat; vergi iadesi, düşük faizli kredi imkanı ve üretici ihracatçılara ithal alımlarda gümrük muafiyeti sağlanmış, sektörler göre farklılaşan teşvik sistemi ile desteklenmiştir. Bunun yanısıra, devalüasyon yapılmış, devletin ülke ekonomisi üzerindeki etkisi daraltılmış, sübvansiyon ile desteklenen sektörler sınırlandırılmıştır. İthalatın serbestlik kazanmasıyla, Türkiye’de cari açık artmaya başlamıştır. Türkiye ekonomisi bu kararlar sonrasında giderek artan mali açıklar ve iç borçlarla karşı karşıya kalmıştır. Hükümetin, kamudaki açıkların borçlanma ile kapatılması yönündeki politikası ekonomiyi dar boğaza sürüklemiştir. İhracatı destekleyen kararlar alınmasına karşın, ihracata yönelik üretim için gerekli olan enerji ve yatırım mallarının önemli kısmı ithalat ile alınmış, bu durum borçları daha da arttıran bir etken olmuştur. 1989 yılında sermaye hareketlerinin de serbestleşmesiyle yabancı sermaye girişi; kısa süreli spekülatif sermaye hareketlerini beraberinde getirmiş, yerli paranın yabancı paralar karşısında değer kazanmasına, dolayısıyla ihracat ürünlerinin dış fiyatlarının artmasına ve ithalatın ucuzlamasına neden olmuştur. Yüksek faiz düşük kur sistemine dayandırılan politikalar sonucu; sıcak paranın ülkeye girmesiyle reel getirilerin önemi azalmış, kısa vadeli kazanç istemine dayandırılan gelirler, verimli yatırımların yerini almıştır. Türkiye, ihracat yapabilmek için kullanılan yatırım ve enerji kaynaklarını dışarıdan alarak ihracat yapabilen bir ülke konumunda olduğundan dolayı; bu konuda dışa bağımlı bir özellik göstermektedir.

Türkiye’ de; üretimde tam olarak uzmanlaşmadan, sanayileşme ilerlemesini tamamlayamadan ve gerekli teknolojik donanımsağlanamadanköklü kararların alınması, dış piyasalarla rekabeti zorlaştırmıştır. Üretim teşvik edilmesine rağmen, artan ithalat giderleri ekonominin gerilemesine neden olmuştur. Dolayısıyla; ihracattan elde edilen gelir ithalat giderlerini karşılamakta yetersiz kalmıştır.

Kayıtdışı ekonomi ve buna bağlı olarak kayıtdışıistihdam kavramı, 1980 yılı itibariyle gündeme gelmiş olan bir sorundur. Türkiye’ de kayıtdışı istihdam, bu yıllardan sonra özel sektörün ekonomi üzerindeki etkinliğinin artması ile ortaya çıkmıştır.

Türkiye’ de kayıtdışı ekonomiye neden olan faktörlerin başında, vergi denetiminin eksikliği ve cezaların hafif olması gelmektedir. Kayıtdışı gerçekleşen tüm faaliyetlerin altında yatan temel sebep, vergi ödemekten kaçınmaktır. Kayıtdışı çalışanlar, gelirlerini bildirmeyerek vergi ödemesi yapmamakta ve ülkenin en önemli gelir kaynaklarından olan vergi alınamamaktadır. Vergi oranlarının yüksekliği, iş giderlerinin fazlalığı ve bürokratik yükün ağır olması, kişileri kayıtdışı faaliyetlere yöneltmektedir. Maliyeti düşürerek daha fazla üretim yapabilme çabasında olan firmalar,mevcut işçilerini daha fazla çalıştırmayı ya da vergilerden muaf olmak amacıyla kayıtdışı işçi çalıştırmayı seçmektedir. Yasal olmayan bu durum işçi açısından büyük riskler taşımaktadır. Kayıtdışı istihdama konu olan çocuk işçiler de bu riski taşımaktadır. Çocuk işçiliği toplumun yapısını tehdit eden, ekonomik bir sorun olmasının yanısıra; aynı zamanda da sosyal bir sorundur. Genellikle hane halkı gelirinin düşük olmasından dolayı, ailesinin isteğiyleçalışan çocuklar, ayrıca kendilerini mecbur hissettikleri için de çalışma hayatına girmektedir. Erken yaşta çalışma hayatına giren bu bireyler, eğitim hayatlarını ikinci plana atmakta ve para kazanma isteği içinde olan çocukların bir bölümü eğitimlerini yarıda bırakmaktadır. Bu durum da, gelecek nesillerin eğitim düzeyinin düşük olmasına, vasıfsız işgücünün artmasına ve en önemlisi çocuğun gelecekte iş bulmasını zorlaştırmaktadır. Bu durumu önlemek amacıyla birçok yasa çıkarılmıştır. Ancak herşeyden önce ailelerin ve işverenlerin bu konuyla ilgili bilinçlendirilmeleri gerekmektedir.

Çalışmanın ana konusunu oluşturan çocuk işgücü, uygulama alanı İzmir ili sanayi sektöründen rastgele seçilen işyerlerinde çalışan çocuk işgücü üzerine yapılan anket çalışmasıyla araştırılmıştır. Ankete dahil olan yüz çocuk işçi yirmi bir adet soruyu yanıtlamış, elde edilen veriler ışığında çapraz tablolar ile veri setlerinin uygunluğuna göre, ki- kare, kruskal- wallis, one- way anova, wilcoxon signed rank, basit regresyon, paired sampled t testi, basit korelasyon ve spearman basit korelasyon testleri uygulanmıştır.

Araştırma hipotezimizin sonucu olarak; “Çocuk işgücü gelirin hane halkı gelirin etkisi vardır” hipotezi kabul edilmiş yani; H_0 kabul edilmiştir. Çocuk işçinin çalışıp elde ettiği kazancın, ailenin gelirin de fayda sağladığı tespit edilmiştir.

Cinsiyet ile eğitim durumu arasındaki ilişkinin analiz edilmesi sonucunda; cinsiyet ile eğitim durumu arasında bir ilişki tespit edilmemiştir. Cinsiyetin, çocuk işçinin eğitimine devam edip etmemesinde etkili bir faktör olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Cinsiyet ile eğitim düzeyi arasındaki anlamlılık farkının incelenmesi sonucunda, cinsiyetin eğitim düzeyini belirleyen bir faktör olduğu tespit edilmiş, özellikle ortaokul ve ilkokul eğitiminde etkili olduğu anlaşılmıştır.

Cinsiyet ve yaş dağılımının belirlendiği çapraz tablo ile ankete dahil olan çocuk işçilerin yaş grupları tespit edilmiştir. Elde edilen verilerde; ankete çoğunlukla 16- 18 yaş grubundaki çocukların katıldığı ortaya çıkmıştır.

Cinsiyetin, çalışılan sanayi sektöründe de etkili bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Kruskal- wallis testi ile; mobilya, kağıt- ambalaj gıda sanayi kollarında cinsiyetin daha belirleyici bir etken olduğu görülmüştür.

Ailenin aylık gelir düzeyi, çocuğun çalışma nedenini etkileyen bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Çocuk işçiler çoğunlukla kendi ihtiyaçlarını gidermek amacıyla çalışmaktadırlar. Çocuk işçilerin ilk maaşları ile şimdi aldıkları maaş arasında büyük bir farkın olmamasına rağmen, çocuk işçinin şimdiki maaşının ilk aldığı maaşa bağlı olduğu tespit edilmiştir. Ailenin aylık geliri ile çocuk işçinin şimdiki maaşı, ailenin

gelirini etkilemekte ve ailenin aylık geliri ile çocuk işçinin şimdiki maaşı arasında anlamlılık farkı bulunmaktadır. Yani; çocuk işçinin maaşı yüksek olduğunda aile geliri de bu durumdan olumlu yönde etkilenmektedir. Çocuğun çalışması ve gelir elde etmesi, aile gelirine katkı sağlamaktadır.

Anket araştırmasında elde edilen veriler ile ulaşılan sonuç, çocuk işçinin elde ettiği kazancın, hane halkının gelirini pozitif yönde etkilediğine yöneliktir. Çocuk işçinin genellikle, ailesine yük olmamak adına kendi ihtiyaçlarını karşılamak için çalıştığı tespit edilmiştir. Ankete katılan yaş grubu aralığının çoğunluğunu 6- 18 olduğu göz önüne alındığında, ergenlik çağına henüz giren bu yaş grubunun ihtiyaçlarının da arttığı düşünüldüğünde, ihtiyaçları için çalışmayı seçmesi mantık çerçevesinde görülmektedir.

Yapılan anket çalışması esnasında işverenlerin baskıcı tutumları karşısında çocuk işçilerin büyük çoğunluğu şu an çalıştıkları işten ve çalışma koşullarından memnun olduklarını belirtmişlerdir. Birebir yapılan bu araştırmada çocuk işçilerin, gerçekte iş öğrenmekten daha çok işyerindeki taşıma, temizlik işlerinde görev aldıkları görülmüştür. Makine- teçhizat, elektrik- elektronik, otomotiv sektörlerinde çalışan kız çocuk işçilerin daha çok çay getirme, bulaşık yıkama ve temizlik yapma işlerinde görev aldıklarına şahit olunmuştur. Staj tamamlama gerekçesiyle işyerlerinde çalışmak durumunda olan çocuk işçilerin işverenlerce baskı altında oldukları, işverenlerin verilen işleri yapmamaları sonucunda stajlarını tamamlayacakları konusunda baskı kurdukları gözlemlenmiştir. Araştırmada, çocuk işçilerin kendi ihtiyaçlarını gidermek amacıyla çalıştığı ortaya çıksa da, ankete dahil olan çocuk işçilerin büyük çoğunluğu gerçekte yalnızca okullarına devam etmek istediklerini belirtmişlerdir.

Çocukların erken yaşlarda zor koşullarda çalıştırılmaları, eğitimden uzaklaşmalarına, fiziksel ve ruhsal gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Bunun yanı sıra çocuk işçiler çeşitli istismarlara da maruz kalmakta, gelecekte derin izler bırakabilecek olayları yaşamaktadır. Çocuğun çalışmasının hanehalkına ek gelir sağladığı tespit edilse de, bu durum çocuğun sosyal, fiziksel ve ruhsal durumunu tahrip etmekte olan bir faaliyettir. Çalışan birçok çocuk, yılın büyük bir kısmında tarım sektöründe düşük ücretle çalışan ve bir iş bulmak için gelen göçmen ailelerden gelmektedir. Bu aileler

çoğu zaman çok zor koşullarda yaşamakta, hem kendileri hem de çocukları sağlık ve eğitim hizmetlerine erişememektedir. Sokakta yaşamaya itilen çocukların artan sayısı, şehir merkezlerinde ve büyük ilçelerde yoldan gelip geçenlere bir şeyler satmaya çalışan çocukların sayısını da arttırmaktadır. Ucuz işgücü olarak görülen çocuk işçiliği hakkında toplumsal bilinç yaratılmalı, öncelikle ailelerin sonrasında da işverenlerin konuyla ilgili olarak bilinçlenmesi sağlanmalıdır. Çocuk işçiliği, ileride daha iyi yerlere gelebilecek bireyleri köleliğe sürüklemekte, önünde büyük bir engel oluşturmaktadır. Eğitim kalitesinin artırılması, ülkedeki okul sayısının artırılması büyük önem teşkil etmektedir. Bu bakımdan ülkede eğitime ayrılan bütçedeki pay oranları da artırılmalıdır. Türkiye’de çalışan çocukların sorunlarının çözülmesi için son gelişmeler de göz önünde tutularak, köklü sosyal ve ekonomik önlemlerin alınması, Türkiye’ nin İhtiyaç duyduğu yasal düzenlemelerin yapılması, eğitimin kalitesinin yükseltilmesi ve teşvik için isteyen herkese ücretsiz eğitim fırsatının verilmesi gerekmektedir. Sanayi işlerinde çalışan çocukların Çıraklık Eğitim Merkezleri’ ne devamlarının sağlanması amacıyla Çıraklık Eğitim Merkezleri ile sürekli iletişim halinde olmaları gerekmektedir. Çalışan çocuklara hizmet ve destek vermek amacıyla sanayi sitelerinde sağlık ve rehabilitasyon merkezlerinin kurulması gerekmektedir. Çalışan çocukların korunmasına yönelik yasal düzenlemeler ülkenin şart ve ihtiyaçlarına uygun olarak yapılmalıdır. Bunun için yasalarda belirtilen çalışmaya başlama yaşı ile ilgili farklılıklar giderilmelidir. Tarım işlerinde ve sokakta çalışan çocuklar da yasa kapsamına dahil edilmesi gerekmektedir.

Türkiye ekonomisinde bir diğer sorun da gelir dağılımındaki adaletsizliktir. Gelir dağılımındaki adaletsizlikleri ortadan kaldıracak araç, ücret ödemeleridir. Ücret, bir çok açıdan sosyal adaletin göstergesi niteliğinde olup çalışanlar için sağlıklı ve güvenli yaşamın sağlanmasında önemli bir yer tutmaktadır. Çalışanların satınalma gücünü koruyacak, ulusal gelir artışından gerekli payı alacak bir ücrete sahip olmaları gerekmektedir. İşçinin ailesi ile birlikte zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabileceği bir düzeyde devlet tarafından asgari ücret düzeyi belirlenmelidir. Bu şekilde ücret politikası yoluyla gelir dağılımında daha adaetli bir dağılım sağlanmaya çalışılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

SÜRELİ YAYINLAR, BİLDİRİLER VE MAKALELER

Adam, M.C. and Ginsburgh, V. (1985) “The Effects of Irregular Markets on Macroeconomic Policy : Some Estimates for Belgium” , European Economic Review, ss.29

Ağcabay, M. (2012) “Türkiye’ de Çocuk İşçiliği” Eğitim Dergisi, ss. 33

Akbulak, Y. ve Tahtakılıç, A.K. (2003) “Kayıtdışı Ekonomi Üzerine Düşünceler” , BankaMaliye ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, c. 40,s. 468, ss. 17-41

Akço, Seda. (1997) “Medeni Hukuk Açısından Hukuk” , Çocuk Hakları ve Yerel Yönetim, ss. 108

Alexeev, M. and Pyle W. (2003) “A Note on Measuring the official Economy in the Former Soviet Republics” Economics of Transition, c. 11s. 1ss. 150-175

Alpar, Bülent. (2002)“182 Sayılı ILO Sözleşmesiyle İlgili Çalışma Hayatı Mevzuatı’ , Kamu İş, c:7, s:1

Altuğ, Osman. (1994) “Kayıtdışı Ekonomi ; Vergiye Karşı Başkaldırı Görüş, s. 24, ss. 56-58

Bal, H. (2004)“Geçiş Ülkelerinde Yolsuzluk ve Kayıtdışı Ekonomi : “Kırgızistan Bavul Ticareti Örneği,İktisat, İşletme ve Finans, s. 219, ss. 72-92

Basu, K., Van P.H. (1998) “The Economics OF Child Labour”, The American Economic Review, c. 88, s. 3, ss. 412- 427

Binbir, Sinan. (2005) “Dünya’da ve Türkiye’de Tekstil ve Konfeksiyon Sektöründe Çalışma Koşulları ve Kayıtdışı İstihdam, Sosyal GüvenlikDünyası, ss. 55

- Bhalla, A. ve LAPEYERE F.(1997) “Social Exclusion: Towards an Analytical and Framework”, *Development and Change*, c. 28, s. 3,ss. 4287
- Boukharı, Sophie.(1999)“Child Labour:Lesser A Evil” *Unesco Courier*, ss. 37(www.epscohos.com)
- Castells, M. and Portes A. (1989) “World Underneath: The Origins, Dynamics and Effects of the Informal Economy” in A. PORTES, M. CASTELLS, L.A. BENTON (Ed.),*The Informal Economy: Studies in Advanced and Less Developed Countries*, The John Hopkins University Press, London, ss. 11-12
- Çetintaş, Hakan ve Vergil Hasan. (2003) “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Tahmini”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, c.4 s.1 , ss. 15-30
- Çolak, Ö. Faruk (1998) *Küreselleşme, Beşeri Sermaye ve Çocuk İşgücü*, ILO,TISK Ortak Yayını, ss.63-64
- Djankow S., Lieberman I., Mukherjee J. and Nenova T. (2003) “Going Informal : Benefits and Costs” , in Boyan Belev (ed.), *The Informal Economy in the EU Accession Countries*, Sofia : Center for the Study of Democracy : ss. 63-80
- Doğrusöz, B.(2004)“Kayıtdışı Ekonomi ile Mücadele Açısından Vergi Hukuku – Özel Hukuk İlişkilendirilmesine Bakış” , ss. 2-3
- Dülgeroğlu, F., Aytaç S., Başyatmaz T.(1993) “Kentlerde Yaşayan Ücretli Kesimin Telafi Edici ve Tamamlayıcı Gelir Kaynakları : Bursa Örneği” , *Frederich Ebert Vakfı Yayınları*, İstanbul, s. 191
- Dünya Bankası (2010). *Turkey Country Economic Memorandum - Informality: Causes, Consequences, Policies*. (Kayıtdışılık: Nedenleri, Sonuçları ve Politikalar). *Türkiye Ekonomik Memorandumu*. Dünya Bankası Rapor No. 48523-TR

- Ekin, Nusret (1995) “Kayıtdışı Ekonomi, Enformal İstihdam” , İTO Yayınları, İstanbul s.17
- Erbay, E. (2008) Çocuk İşçi Olmak: “Çocuk İşçiliğine Retrospektif Bir Bakış” Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını c.14, s.4
- Feige, E.L.(1979) “How big is the Irregular Economy?” , s.22
- Fleming, M.H., Roman J. and Farrel G.(2000) “The Shadow Economy” , Journal of International Affairs, s.53, ss. 387-409
- Frey, B.S. and Schneider F. (2000) “Informal and Underground Economy, International and Behavioural Science” , Bd. 12 Economics, Amsterdam, Elsevier Science Publishing Company
- Fyfe, Alec. (2000) “Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı”, İstanbul Çocuk Vakfı Yayınları, ss: 468
- Gençler, A. (2002) “Yabancı Kaçak İşçilik Gerçeği ve Türkiye Örneği”, TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, c.17, s.3, ss. 4
- Gülgün, M.(1998) “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, Küçükleri Koruma Hizmetleri, EGM, ss. 19
- Güloğlu Tuncay, (2005)“Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış” The Reality of Informal Employment in Turkey, Visiting Fellow Working Papers, ss. 9, <http://www.digitalcommons.ilr.cornell.edu/intlvf/9>
- İlgin, Yılmaz.(2002) “Kayıtdışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri ve Türkiye’de Durum” , Planlama Dergisi, ss. 146-147
- İşık, N. ve ACAR, M.(2003) “Kayıtdışı Ekonomi Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerinde Bir Değerlendirme” Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, s. 21, ss. 117-136

- İlik, B. ve Türkmen Z. (1994) “İstanbul Sokaklarında Çalışan Çocuklar Araştırma Projesi Dökümanı”, ILO Türkiye Yayınları, s. 5
- Kahramanoğlu, E.(1996) “Türkiye’de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları”, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ve Friedrich Nauman Vakfı Yayını, s.5
- Karabulut, Özcan. (1996) “Türkiye’de Çalışan Çocuklar” , Frederich Ebert Vakfı Yayınları, s. 6
- Karadeniz, Oğuz. (1999) “Türkiye’de Yabancı Kaçak İşçilik” , TÜRK-İŞ 1999 Yıllığı, s. 416,
- Koç, Yıldırım. (1999) “Türkiye’ de Yabancı Kaçak İşçilik” TÜRK- İŞ EĞİTİM, s. 26 s.3
- Mallet, G. (1994) “Taxed to the Max”, Canadian Business, s. 67, ss. 20-27
- Moços, E. (2005)“Ev Eksenli Dumansız Fabrikalarda Kadın Emeği”, Çalışma Hayatında Kadınlar Özel Sayısı, İstanbul:TESİS Yayınları, ss. 53-57
- Oto, R. (2007) “Bir Güneydoğu Kenti Sokaklarında Çalışan Çocukların Sosyo-Demografik Özellikleri”, Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, c. 5 s. 1, ss. 23-27
- Önder, İ.(2001) “Kayıtdışı Ekonomi ve Vergileme”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, ss. 23-24
- Özdemir, A. (2008) “Yönetim Biliminde İleri Araştırma Yöntemleri ve Uygulamaları” s:232
- Özsoylu A. F. (1994) “Kayıtdışı Ekonomiden Kim Kazanıyor, Kim Kaybediyor? ” , Ekonomik Forum, TOBB Yayını Şubat sayısı, Ankara

- Kıldış, Y. (2000) "Kayıtdışı Ekonominin Ulusal-Uluslararası Boyutu ve Çözüm Önerileri", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c.2, s. 2
- Ko. (2004) "Report on the Results of the National Child Labour, Survey in the Dominican Republic", International Labour Office, Costa Rica, ss. 6
- Özsoylu, A.F.(1998) "2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar Suç Ekonomisi" TÜGİAD, s. 31
- Schneider F., Enste D.H. (2000) "Shadow Economies : Size, Causes and Consequences" , Journal Of Economic Literature
- Spiro, Peter S.(1996) "Monetary Estimates Of the Underground Economy, A Critical Evaluation" Canadian Journal Of Economics, ss.171- 175
- Sunal, O.(2011) "Gelir Düzeyi ve Çocuk Emegi Arasındaki İlişki", Ülkeler Arası Bir Karşılaştırma, Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, c. 66 s.1, ss.120-121
- Tandoğan, A. (2006) "Çocuk ve Genç İşçilerin Korunması, Ankara,s. 6,
- Tanzi, V. (1983) "The Underground Economy in the United States : Annual Estimates 1930-1980" , IMF Staff, c.30,s. 2,ss. 283-305
- Temiz, H. E. (2004) "Eğreti İstihdam : İşgücü Piyasasında Güvencesizliğin ve istikrarsızlığın Yeni Yapılanması, s. 56
- Tor ,H. (2010) Zeitschrift für die Welt der Türken (Journal of World Turks), ZFWT c. 2, s. 2,
- Tunç, M. (2007) "Kayıtdışı İstihdamla Mücadelede Geliştirilen Stratejiler Uygulanan Politikalar ve Gelişmiş Ülke Örnekleri" , Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara, s.14

- Us, V. (2004) “Kayıtdışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi:Türkiye Örneği” , TCMB Araştırma Müdürlüğü, ss.14-21
- Tatlıldil, E. (2002) “Türk İşgücünün Yapısı ve AB İstihdam Politikaları” s. 8- 12
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2006) Bildirgesi, ss. 21
- The Independent. (1999) “Schooling Soluttan to Child Labour” “Kesimlerin Aktif ve İstekli Katılımlarıİşveren Dergisi s.7
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (1997) “Ekonomik Forum”, TOBB Dergisi, s. 4,
- TÜİK.(2011) “Hane Halkı İşgücü Araştırması” 2011 Mart Dönemi Sonuçları, Şubat-Mart-Nisan 2011, s.123
- Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK). (2000), Avrupa Birliği’nde Kayıtdışı Çalışma, Ankara : TİSK Yayını, s.199
- TÜSİAD. (2004) “Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik” , c. 11, s. 381, ss. 16
- Ülgen, S. ve Öztürk, V. (2007) “Kayıtdışı Ekonomi” ,Deloitte Türkiye

RAPORLAR

- Kayıtdışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı. (2008-2010)
- Kayıtdışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı. (2008)
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2012) s. 10845
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Ekonomik Rapor. (1999)

KİTAPLAR

- Altuğ, O. (1999) “Kayıtdışı Ekonomi : Vergiye Başkaldırı” , İstanbul : Gündem, TÜSİAD Yayın Oranı, Kayıtdışı Ekonomi İstanbul Türkmen Kitabevi, ss. 14
- Aydemir, Ş. (1995) “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi”, HUD Yayını, İstanbul, ss. 25
- Baştaymaz, T. (1990) “6-15 yaş grubu Bursa’da Çalışan Çocuklar Üzerine Bir Araştırma” FES Yayınları
- Bulutay, T. (1995) “Türkiye’de Çalışan Çocuklar” , T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Uluslararası Çalışma Örgütü, Ankara
- Eren, A. (2010) “Türkiye Ekonomisi”, Ekin Basım Yayın Dağıtım, ss.32
- Kıral, H.(2008) “Bütçe Dünyası, AB Ülkelerinde ve Ülkemizde Kaçak İşçilikle Mücadelede Alınan Önlemler, c.3, s. 85, ss.28
- Lordoğlu, K., Özkaplan, N., Törüner, M. (1999)“Çalışma İktisadı”, Beta yayınları, 3. Baskı, İstanbul
- Özsoylu, A.F. (1996) “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi” , Bağlam Yayıncılık, İstanbul
- Sapançalı, F. (2003) “ Sosyal Dışlanma”, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, ss.151, İzmir
- Üzeltürk, H. (2004) “Gölgelerin Efendisi : Gölge Ekonomi Bazı Ülkelerden Örnekler” , XIX. Türkiye Maliye Sempozyumu Bildiri Kitabı, ss. 351-372
- UNICEF. (1999) “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme” , Uygulama El Kitabı, ss. 20

TEZLER

- Aktürk, E. (2003) “Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye üzerine Bir Uygulama” , Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Fidan, N. (2000) “Kayıtdışı Ekonomi” , Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale
- Günöz, M. (2007) “Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri” , Uzmanlık Tezi, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara
- İlgın, Y. (1995) “Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye’deki Boyutları” , Ankara : DPT Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi
- İkiz, A.S. (2000) “Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye’de Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri” , Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- Kalça, A. (1996) “Kayıtdışı Ekonominin Bazı Makroekonomik Değişkenler ve Crowding Out Üzerindeki Etkileri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Katkat, M. (2007) “Muhasebede Vergi Yönünden Denetimin Kayıtdışı Ekonomi Üzerindeki Başarısı” , Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı
- Özçelik, Ö. (2005) “Teorik ve Kavramsal Perspektiften Kayıtdışı Ekonomi Sorunu, Ölçümü ve Çözüm Önerileri” , Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı
- Özer, H. (1998) “Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye’deki Boyutu” , Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,
- Salman, F. (2007) “Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye’deki Boyutu” Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı

Şen, G. (2008) “AB ve Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam ve Etkileri” , Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Uluslar arası İktisat Anabilim Dalı

Yalçın, A.(2002) “Kayıtdışı Ekonomiye Önelemeye Yönelik Vergi Politikaları ve Değerlendirilmesi” , Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

İNTERNET KAYNAKLARI

“Almanya’da vergi kaçırana ağır ceza”(22.06.

2012)<http://habercininyeri.wordpress.com/2008/12/02/almanya%E2%80%99da-vergi-kaciranlara-agir-ceza/>

Ateş, H. (2011), “Türkiye’ nin Kayıtdışı Haritası Çıktı”
<http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2011/06/18/turkiyenin-kayitdisi-haritasi-cikti>
<http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2011/06/18/turkiyenin-kayitdisi-haritasi-cikti>

“Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”(22.07.2011)http://tr.wikisource.org/wiki/Birle%C5%9Fmi%C5%9F_Milletler_%C3%87ocuk_Haklar%C4%B1na_Dair_S%C3%B6zle%C5%9Fme

“Çocuk İşçilerin Sayısı 250 milyona Ulaştı”
(18.12.2011)http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=1584

“Çocuk Ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik”
(21.06.2012)<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/21807.html>

Dokuz nolu sözleşme. (20 Haziran 2012) “Sanayi işyerlerine alınacak çocukların asgari yaş sınırını belirleyen sözleşme”
http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/ilo_059.html

“En çok Kayıtdışı Gürcistan’ da” , Dünya Gazetesi, (17.06.2011)
http://www.dunya.com/en_cok_kayitdisgurcistanda_109829_haber.html

“Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası” (23.12.2011)
http://www.egitimsen.org.tr/icerik.php?yazi_id=3824

- Gözler, K. (2010) , “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası” <http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>
- ILO Sözleşmeleri (15.06.2012) “138 nolu sözleşme”
http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/ilo_138.html
- Kanun, 4857 “İş Kanunu” (10 Haziran 2012) <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4857.html>
- MEB Mevzuat, “222 Sayılı Kanun” (16 Aralık 2011) <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/24.html>
- Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, (27.06.2012) “Oka Kayıtdışı İstihdamla Mücadele Ediyor Projesi” http://www.oka.org.tr/kayitdisi/istihdam_hakkinda.asp
- Pirler, B. (2004) “ÜLKEMİZDE KAYITDIŞI SEKTÖRLE MÜCADELE”
http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1018&id=58
- Pozitif İş Sağlığı Güvenliği. (20.06.2012) Enerji, Çevre,Eğitim, “77 Nolu Gençlerin Tıbbi MuayenesiSözleşmesi”http://www.pozitifisguvenligi.com/index.php?option=content&task=view&id=152&catid=30&itemid_79
- Proleter Devrimci Köz. (20.06.2012) ,“İşsizlik Nedir? Kime İşsiz Denir?”
http://www.kozonline.org/arsiv/pdk12/PDK12_17.htm
- Sarrafoğlu, F. (2009) “Kapitalizm Çocuk İşçileri Ezerek Yükseliyor”
<http://www.dunyabulteni.net/index.php?aType=haberArchive&ArticleID=73250&q=gen%C3%A7+i%C5%9F%C3%A7i>
- Sunal, O. (22.07.2011) “Kavramlar ve istatistikler”
http://www.fisek.org.tr/cocuk_emegi_genel_kavramlar.php
- Süngü, Y. (2011), “ 33 Ülke Arasındaki Yerimiz”
<http://www.yenisafak.com.tr/yazarlar/?i=26988&y=yasarsungu>
- T.C BAŞBAKANLIK. (30.05.2012) “İnsan Hakları Başkanlığı”
http://www.ihb.gov.tr/IcerikGoster.aspx?ID=eafea7a4_1764_4529_8f8b_82e36a0d08f9
-

- TİHV. (30.05.2012) “BM Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi”
<http://www.tihv.org.tr/index.php?bm-ekonomik-sosyal-ve-kueltuerel-haklar-uluslararası-sozlemesi>
- TİSK yayınları. (22.06. 2011) “Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi’nin Çalışma Koşullarına İlişkin İlkeleri: İşletmeler İçin Rehber”
<http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=3098>
- Türk Hukuk Sitesi.(2004) “Çocuk İşçiler Ve Emeğin Sömürüsü”,
<http://www.turkhukuk sitesi.com/showthread.php?t=3430>
- TÜRK-İŞ. (15.06.2012) “Kayıtdışı İstihdam”
https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:mXzLaJo8XkJ:www.kayitdisiekonomi.com/files/calisma_meclisi_Kayitdisi_istihdam.doc+&hl=tr&gl=tr&pid=bl&srcid=ADGEEShnrN5Q2S_qPixde8KBJEWaMM96FYkJTOIpc9I1fw9g9MeKvjPbxcEdIWuit75TN41suF98mcI9n1ITVIaUI2lk3Xu7ghQ5cex5046yoLC87DWHFUGE254_TfxGQIYuB79Zdi&sig=AHIEtbTAWqd7w0qlk4LknsFxI4vS_-qz9w
- Türkiye’ de UNICEF. (15.06.2012) <http://www.unicef.org.tr/tr/content/detail/8/country-profile-2.html>,
- UNICEF. (04.05.2012) “Önce Çocuklar: Kentsel Yoksulluk ve Dışlanma Hattının Kırılması”
http://www.unicef.org/turkey/dn_2006/cp43.html
- UNICEF. (04.01.2011) “Çocuk İşçiliği: Çocuklar İçin Koruyucu Ortam”
http://www.unicef.org.tr/tr/content/detail/72/child-labour_2.html
- Viki Kaynak. (1996) “4620 Sayılı Kanun”,
http://tr.wikisource.org/wiki/%C3%87ocuk_Haklar%C4%B1n%C4%B1n_Kullan%C4%B1lmas%C4%B1na_%C4%B0li%C5%9Fkin_Avrupa_S%C3%B6zle%C5%9Fmesihttp://www.tr.wikisource.org/wiki/Cocuk_Haklari_Bildirgesi

EKLER**EK.1. ANKET FORMU****İZMİR İLİ İÇİN SANAYİ SEKTÖRÜNDE İSTİHDAM EDİLEN****“ÇOCUK İŞGÜCÜ” ANKET SORULARI**

İzmir ili'nin çeşitli sanayi bölgelerinde istihdam edilen çocuk işgücüne uyguladığımız bu anketin amacı; çocuk çalışanların hangi şartlarda çalıştıklarına, eğitim düzeylerine, ailelerin maddi durumlarına ve kazançlarının hane halkı gelirin e olan etkilerine ışık tutmaktır. Yapılan bu anket sonucunda, toplanan veriler analiz edilecek ve baz alınan İzmir ili ile ilgili sanayi sektörü çocuk işgücü oranlarına, bunun yanı sıra sözü edilen bu sosyal sorunun ekonomik boyutlarını ele alacağız.

1. Yaşınız;

- I. 8-10
- II. 10-12
- III. 12-14
- IV. 14-16
- V. 16-18

2. Cinsiyetiniz;

- I. Kız
- II. Erkek

3. Eğitim durumu;

- I. Okuyorum
- II. Okumuyorum(Terk)

4. Eğitim düzeyi;

- I. İlkokul
- II. Ortaokul
- III. Lise
- IV. Üniversite ve üzeri
- V. Hiç okula gitmemiş

5. Kardeşiniz;

- I. Kardeşim yok
- II. İki kardeşiz
- III. Üç kardeşiz
- IV. Dört ve üzeri

6. Ailede çalışan bireyler ;

- I. Yalnızca ben
- II. Babam ve ben,annem
- III. Kardeşlerim ve ben
- IV. Babam,kardeşlerim ve ben
- V. Annem ve ben
- VI. Annem,kardeşlerim ve ben

7. Babanızın eğitim düzeyi;

- I. İlkokul
- II. Ortaokul
- III. Lise
- IV. Lise ve üzeri
- V. Hiç okula gitmemiş

8. Annenizin eğitim düzeyi;

- I. İlkokul
- II. Ortaokul
- III. Lise
- IV. Lise ve üzeri
- V. Hiç okula gitmemiş

9. Babanızın mesleği;

- I. İşçi
- II. Memur
- III. Serbest meslek
- IV. Emekli
- V. Çalışmıyor

10. Annenizin mesleği;

- I. İşçi
- II. Memur
- III. Serbest meslek
- IV. Emekli
- V. Ev hanımı/ Çalışmıyor

11. Ailenizin aylık ortalama gelir düzeyi;

- I. 0-500tl
- II. 501-750tl
- III. 751-1000tl
- IV. 1001-1500tl
- V. 1500tl üzeri

12. Yaklaşık ne zamandır çalışıyorsunuz?

- I. 0-6 ay
- II. 6-12 ay
- III. 1-5 yıl
- IV. 5yıldan fazla

13. Çalıştığınız sanayi sektörü?

- I. Makine – teçizat sanayi
- II. Gıda Sanayi
- III. Tekstil
- IV. Elektrik-Elektronik
- V. Kimya-Petrol
- VI. Otomotiv-Ulaşım araçları
- VII. Mobilya-ağaç imalat sanayi
- VIII. Kağıt-Ambalaj sanayi
- IX. Deri imalat
- X. Diğer(.....)

14. Çalışma nedeniniz;

- I. Aileme katkıda bulunmak
- II. Kendi ihtiyaçlarımı karşılamak
- III. Meslek sahibi olmak
- IV. Ailemin isteği üzerine
- V. Diğer nedenler(.....)

15. Çalıştığınız işin çalışma koşullarından memnun musunuz?

- I. Kesinlikle memnunum
- II. Memnunum
- III. Kararsızım
- IV. Memnun değilim
- V. Hiç memnun değilim

16. Herhangi bir sosyal güvenceniz var mı?

- I-Var
- II.Yok

17. Çalışma süreniz günlük ortalama kaç saattir?

- I. 1-3 saat
- II. 3-5 saat
- III. 5-7 saat
- IV. 7 saat ve üzeri

18. Çalışma şekliniz;

- I.Tam zamanlı
- II.Yarım gün
- III.Vardiyalı

19. İlk maaşınız ortalama ne kadardı?

- I. 0-300tl
- II. 301-550tl
- III. 551-750tl
- IV. 751-1000tl

V. 1000tl üzeri

20. Şimdiki aylık kazancınız ortalama ne kadardır?

I. 0-500tl

II. 501-750tl

III. 751-1000tl

IV. 1001-1500tl

V. 1500tl üzeri

21. Geleceğe yönelik herhangi bir hedefiniz/ hedefleriniz var mı?

I. Herhangi bir gelecek hedefim yok

II. Bu sektörde uzmanlaşacağım

III. Okulumu devam edeceğim

IV. Hem okula devam edip hem de bu işe devam edeceğim

V. Diğer(.....)

EK-2: SPSS TABLOLARI

Çizelge 4.13: Cinsiyet ile eğitim durumu analizi (Ki-Kare Testi)

	Value	Df	Asymp.Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson chi-Square	,035 ^a	1	,852		
Continuity Correction^b	,000	1	1,000		
Likelihood Ratio	,035	1	,852		
Fisher's Exact Test				1,000	,525
Linear by Linear Association	,035	1	,852		
N of Valid Cases^b	100				

a. 0 cells (0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 6,65

b. Computed only for a 2x2 table

Çizelge 4.15: Cinsiyet ile eğitim düzeyinin dağılımının incelenmesi (Kruskal-Wallis Test)

Test Statistics^{a,b}

	Cinsiyetiniz
Chi-Square	10,947
Df	3
Asymp. Sig.	,012

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Eğitim Düzeyi

Çizelge 4.17: Cinsiyet ile çalışılan sanayi sektörü arasındaki ilişki (Kruskal-Wallis Test)

Test Statistics^{a,b}

	Cinsiyetiniz
Chi-Square	23,839
Df	9
Asymp. Sig.	,005

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: Çalışılan Sanayi Sektörü

**Çizelge 4.19: Ailenin aylık geliri ile çalışma nedeni arasındaki ilişki
(Kruskal-Wallis)**

Test Statistics ^{a,b}

	Ailenin Aylık Geliri
Chi-Square	20,672
Df	4
Asymp. Sig.	,000

- a. Kruskal Wallis Test
b. Grouping Variable: Çalışma Nedeni

**Çizelge 4.20: Ailenin aylık geliri ile çalışma nedeni arasındaki ilişki
(One-Way ANOVA)
Multiple Comparisons
Ailenin aylık geliri (Bonferroni)**

Çalışma nedeni (I)	Çalışma nedeni (J)	Mean difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower bound	Upper bound
Aileme katkıda bulunmak	Kendi ihtiyaçlarımı karşılamak	-,99807*	,22828	,000	-1,6542	-,3420
	Meslek sahibi olmak	-,26692	,27089	1,000	-1,0455	,5116
	Ailemin isteği üzerine	-,44505	,30587	1,000	-1,3241	,4340
	Diğer	-,54762	,55365	1,000	-2,1388	1,0436
Kendi ihtiyaçlarımı karşılamak	Aileme katkıda bulunmak	,99807*	,22828	,000	,3420	1,6542
	Meslek sahibi olmak	,73115	,25722	,055	-,0081	1,4704
	Ailemin isteği üzerine	,55301	,29384	,629	-,2915	1,3975
	Diğer	,45045	,54709	1,000	-1,1219	2,0228
Meslek sahibi olmak	Aileme katkıda bulunmak	,26692	,27089	1,000	-,5116	1,0455
	Kendi ihtiyaçlarımı karşılamak	-,73115	,25722	,055	-,5116	1,0455
	Ailemin isteği üzerine	-,17814	,32804	1,000	-1,1209	,7647
	Diğer	-,28070	,56620	1,000	-1,9080	1,3466
Ailemin isteği üzerine	Aileme katkıda bulunmak	,44505	,30587	1,000	-,4340	1,3241
	Kendi ihtiyaçlarımı karşılamak	-,55301	,29384	,629	-1,3975	,2915
	Meslek sahibi olmak	,17814	,32804	1,000	-,7647	1,1209
	Diğer	-,10256	,58374	1,000	-1,7803	1,5752
Diğer	Aileme katkıda bulunmak	,54762	,55365	1,000	-1,0436	2,1388
	Kendi ihtiyaçlarımı karşılamak	-,45045	,54709	1,000	-2,0228	1,1219
	Meslek sahibi olmak	,28070	,56620	1,000	-1,3466	1,9080
	Ailemin isteği üzerine	,10256	,58374	1,000	-1,5752	1,7803

*The mean difference is significant at the 0,05 level

**Çizelge 4.21: Ailede Çalışan Bireyler ile Kardeş Sayısı Arasındaki İlişki
(Kruskal- Wallis)**

Test Statistics^{a,b}

	Ailede çalışan birey
Chi- square	19, 141
Df	3
Asymp. Sig.	,000

- a. Kruskal Wallis Test
b. Grouping Variable: Kardeşiniz

**Çizelge 4. 22: İlk maaş ile şimdiki maaş miktarları arasındaki ilişki
(Wilcoxon Signed- Rank)**

Test Statistics^b

	Şimdiki maaş- İlk maaş miktarı
Z	-1,307 ^a
Asymp. Sig. (2-tailed)	,191

- a. Based on positive ranks
b. Wilcoxon Signed Ranks Test

**Çizelge 4.23: İlk maaş ile şimdiki maaş miktarları arasındaki ilişki
(Regresyon Analizi)
Modal Summary**

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error the Estimate
1	,819 ^a	,671	,668	,53375

- a. Predictors: (Constant), İlk Maaş Miktarı

**Çizelge 4.26: Ailenin aylık geliri ile çocuk işçinin şimdiki maaşı arasındaki ilişki
(Kruskal-Wallis testi)**

Test Statics^{a,b}

	Ailenin aylık geliri
Chi- Square	12,419
Df	4
Asymp. Sig.	,014

- a. Kruskal Wallis Test
b. Grouping Variable: Şimdiki Maaş Miktarı